

KERESZTÉNY MAGVETŐ

89. ÉVFOLYAM 4. SZÁM — ALAPÍTÁSI ÉVE 1861

KIADJA AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ

1983

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

KERESZTÉNY MAGVETŐ

89. évfolyam

1983

4. szám

Kiadja az Unitárius Egyház

KOLOZSVÁR-NAPOCA

TARTALOM

Az élet védelmében	211
A Köztársaság köszöntése	214
Dr. Kovács Lajos: Az egyház szolgálatában	216

TANULMÁNYOK

Dr. Erdő János: Jézus erkölcsi tanítása	227
Dr. Pitters, Hermann: Luther Márton — a keresztény szabadság hirdetője	239
Kovács István: Jónás, a próféta	244
Dávid István: Orgonáink védelmében	246

SZÓSZÉK — ŪRASZTALA

Smith, Roy: Egy test tagjai vagyunk	252
Csongvay Attila: Halottainkra emlékezünk	254
Halmágyi Pál: Adventi előkészület	256
Bálint Ferenc: Készítsétek az Ūrnak útját	258
Kovács István: Rendhagyó advent	260
Lakatos Gyula: A békesség fejedelme	262
Balla József: Berde Mózes nyomdokain	264

EGYHÁZI ÉLET — HÍREK	266
--------------------------------	-----

KÖNYVSZEMLE	270
-----------------------	-----

KERESZTÉNY MAGVETŐ

Alapítási éve 1861
Megjelenik negyedévenként
Kiadja az Unitárius Egyház

Postacím: 3400 Cluj-Napoca, Bdul Lenin nr. 9. Szerkesztőség:
Kolozsvár-Napoca, Lenin út 9. Telefon 152.71. Szerkesztő Bizottság:
Dr. Kovács Lajos (elnök és felelős szerkesztő), dr. Erdő János
(felelős szerkesztőhelyettes), dr. Szabó Árpád, Szabó Dezső
(szerkesztők), András György és Mikó Lőrinc (tagok)

AZ ÉLET VÉDELMEBEN

A nukleáris fegyverkezés olyan méreteket öltött Európában, hogy az ember élete került veszélybe. Létkérdés lett a leszerelés, a háború megelőzése, a béke megmentése. Országunk népe a béke megőrzéséért vívott harc élvonalában küzd. Hazánk, személyesen a Románia Szocialista Köztársaság elnöke, Nicolae Ceaușescu, a békeharc kimagasló egyénisége, az elmúlt hónapokban egész sor javaslatot terjesztett elő, melyeket figyelembe véve, meg lehetne szüntetni vagy legalábbis csökkenteni a háborús veszélyt, elejét venni annak, hogy nukleáris háború robbanjon ki és pusztulásba döntse földünk nagy részét.

A nemzetközi helyzet súlyosbodása következtében, államelnökünk, Nicolae Ceaușescu kezdeményezésére, a Szocialista Demokrácia és Egység Frontja szeptember 20-án Bukarestben tartott nagygyűlésén új indításokat adott a cselekvésre az ország és a világ népeihez intézett leszerelési- és békefelhívásában, melyben kifejezi mindannyiunk legfőbb óhaját: a békét. Ennek a felhívásnak nagy visszhangja volt hazánkban és a határokon túl is. A SZDEF védnöksége alatt tömeg- és társadalmi szervezetek, üzemek, vállalatok és intézmények nagyszabású tömegakciókat szerveztek, amelyek keretében az összes állampolgárok kinyilváníthatták a béke ügyéhez való lelkes csatlakozásukat.

A SZDEF felhívása méltó visszhangra talált az Unitárius Egyház hívei és lelkészei körében. A négy egyházkör lelkészei dr. Kovács Lajos püspök elnöklete alatt két nagyszabású békegyűlésen foglalkoztak a felhívással. A kolozs-tordai és maros-küküllői egyházkörök lelkészei november 9-én Marosvásárhelyen, ünnepélyes keretek között tartott értekezleten tárgyalták a leszerelési- és békefelhívást. Dr. Kovács Lajos püspök előterjesztésében foglalkozott a leszerelés és béke kérdésével, mely minden nemes emberi törekvés célja. Mint keresztények, az egyház tagjai felelősek vagyunk a világ békéjéért, nemcsak az emberek, de Isten előtt is. „Egyházunk hitfelfogását és valláserkölcsei magatartását, — állapította meg dr. Kovács Lajos püspök — elsősorban az evangélium, Jézus egész tanításában lefektetett életeszmény határozza meg. Ennek szellemében hangzik örök időszerűséggel: „Boldogok a békességre igyekezők, mert ők Isten fiainak mondatnak.“ Minden erőnk megfeszítésével, a kettős evangéliumi parancs szellemében imádkoznunk és dolgoznunk kell azért, hogy

a béke lelkülete győzzön a háború, a bosszú, az erőszak és gyűlölet szel-
leme felett.“

Miután Kolcsár Sándor esperes felolvasta a SZDEF leszerelési és békefelhívását számos lelkész szólalt fel. Szabó Zoltán sinfalvi lelkész többek között ezeket mondotta: „Mi lelkészek a hívek körében a szeretet hirdetése és gyakorlása által szolgálhatjuk a békét azáltal, hogy az egyetemes testvériségre buzdítjuk híveinket, tudatosítva bennük, hogy Isten „az egész emberi nemzetséget egy vérből teremtette, hogy lakozzanak a földnek egész színén“. Nekünk lelkészeknek példamutatóan részt kell vennünk minden olyan tevékenységben, amely a békét szolgálja, föl kell sorakoznunk minden olyan társadalmi szervezethez, amely a békét igyekszik megvalósítani.“ Kolcsár Sándor marosvásárhelyi lelkész-esperes a következőket mondotta: „Mi békét akarunk, olyan világot, amelyben nép néppel többé nem hadakozik, és az Istentől nyert képességekkel igyekszünk megteremteni a bizalom világát, amelyben az alkotás, a szellemi és anyagi értékek gyarapítása az egyetlen szempont. Mint ennek az országnak az állampolgárai és egy olyan egyháznak a tagjai, amely minden korban az életért szállt síkra, határozott hangon követeljük mi is: legyen béke a világban, az elvetemültség, a gonoszság sátáni erői felett győzzön a józanság, a békét vigyázó határozottság és éberség!“

A kolozs-tordai és maros-küküllői egyházkör lelkészei lelkesedéssel csatlakoztak a SZDEF leszerelési- és békefelhívásához, vállalva, hogy mindent megtesznek az abban foglaltak valóra váltásáért. A gyűlés résztvevői elhatározásukról táviratot intéztek a Köztársaság és a SZDEF elnökéhez, Nicolae Ceaușecuhoz.

A székelykeresztúr-udvarhelyi és sepsiszentgyörgyi egyházkörök lelkészei Székelyudvarhelyen, november 10-én tartották meg értekezletüket. Dr. Kovács Lajos püspök előadásában ismertette azt a veszélyt, melyet a fegyverkezési hajsza jelent az emberiség életére, valamint a béke megmentésére irányuló törekvéseket, melyeket az Unitárius Egyház teljes odaadással támogat. Ezzel kapcsolatban kifejezésre juttatta, hogy „nekünk az evangéliumban adva van feladatunk: a jónak, az igazságosnak, a szépnek, a békének, a haladásnak, a szüntelen tökéletesedésnek önzetlen szolgálata. Az evangélium szellemében a mi hivatásunk ez: ott lenni, ott állani hátsógondolat nélküli őszinteséggel azok mellett, akik önmagukból a békesség szellemét sugározzák és a béke szent ügyének a diadaláért még életüket feláldozni is készek; akik küzdelmet folytatnak azok ellen, akik a gyűlölet, a gonoszság, az alacsonyrendűség, a kegyetlenség, az önzés, a vérontás, a rombolás hirdetői, hogy a földön legyen minél kevesebb könny és szenvedés, minél több mosoly és napsugár, életető béke.“ Az előterjesztés után Májay Endre esperes olvasta fel a SZDEF leszerelési- és békefelhívását. A hozzászólások során Török Áron sepsiszentgyörgyi lelkész többek között ezeket mondotta: „A béke a hit dolga is. Hisszük, hogy az élet Isten ajándéka, s mint ilyen, értékmegvalósító tényező. Az értékmegvalósításhoz viszont életre van szükség. A béke megvédése tehát nemcsak jogos, de kötelező feladat is, mert egyet jelent az élet védelmével. Valljuk, hogy Isten- és emberszolgálatunk béke nélkül lehetetlen. Imádkozunk és dolgozunk, hogy legyen béke és megvalósuljon a földön Istenországa.“ Kovács István homoródújfalvi lelkész ezeket mondta: „Két világháború romokba és vérbe alázza büszke civilizációnkat és bebizonyította: az anyagi jólét, a tudomány és művészet legmaga-

sabb szintje sem biztosíthatja életünk békességét. Pedig minden jóérzésű és józan ember békére vágyik, és ha népszavazással eldöntenék, sohasem lenne háború. Az emberiség sorsa attól függ, hogy a szeretet vagy a gyűlölet költözik-e a szívekbe. Jézus is azoknak ígéri a boldogságot, akik igyekeznek félre tenni a nézeteltéréseket és a szeretet s megbocsátás útján közelítik meg a felmerült problémákat. Mi lelkészek nem az atombomba békéjében vagy az atomerő egyensúlyában hiszünk, hanem az igazság, a szeretet és az emberség békéjében.“

A székelykeresztúr-udvarhelyi és sepsiszentgyörgyi egyházkör lelkészei teljes egyhangúsággal juttatták kifejezésre békeakarataikat és csatlakozásukat a SZDEF leszerelési és békefelhívásához. Elhatározásukról táviratot intéztek Románia Szocialista Köztársaság és a SZDEF elnökéhez, Nicolae Ceaușescuhoz.

A lelkészi értekezleteken az egyházi központ részéről részt vettek dr. Barabássy László főgondnok, dr. Erdő János főjegyző és Andrási György tanácsos.

A lelkészek békegyűlései után december 10-én Kolozsvár-Napocán a Főtanács, mint az Unitárius Egyház legfőbb hatósági testülete tárgyalta a SZDEF leszerelési- és békefelhívását. A gyűlés megnyitását követően dr. Kovács Lajos püspök terjesztette elő jelentését a leszerelés és a béke kérdéséről. „Minden erőnkkel, akaratunkkal, példaadásunkkal és cselekedeteinkkel, — mondotta dr. Kovács Lajos püspök — támogatjuk azokat a békefelhívásokat, amelyek a nukleáris háború, az esztelen pusztítás, a durva erőszak elleni öntudatos, szívós küzdelem létjogosultságát hangsúlyozzák, rendíthetetlen meggyőződéssel harcolva a békés, igazságos, eszményi élet megvalósításáért. Ha lelkészeink ebben az evangéliumi szellemben hirdetik az evangéliumot; ha világi vezetőink önmagukból ezt az evangéliumi lelkületet sugározzák és a jézusi hit- és erkölcsan parancsolatai szerint fáradhatatlan lendülettel, a jó végső győzelmébe vetett bizonyossággal mutatnak példát gyülekezeteink tagjainak mindennapi kötelességeik maradéktalan teljesítésében, megérdemlik a jézustanítvány nevet, és ugyanakkor hűséges, odaadó, öntudatos állampolgároknak bizonyulnak.“

A SZDEF leszerelési- és békefelhívását Andrási György tanácsos olvasta fel, melyet számos főtanácsi tag hozzászólása követett. Dr. Murvay Sámuel felszólalásában a következőket mondotta: „Ma, amikor a fegyverkezési hajszát és a tömegpusztító fegyverek gyártását világméretűekévé, a józanul gondolkodó ember nem maradhat közömbös. A nukleáris háború az emberiség pusztulásához vezet. A békét meg kell menteni, mert csak így védhetjük meg házainkat, iskoláinkat, gyárainkat és minden vívmányunkat, hogy egy boldogabb jövő építésének a lehetőségei megvalósuljanak.“ Mátyás Endre brassói esperes-lelkész felszólalásában megállapította, hogy „nekünk lelkészeknek hivatás a béke ügyének szolgálata. Jézus tanítja, hogy boldogok a «békeségre igyekezők, mert ők az Isten fiainak mondatnak». Isten prófétái által évezredek óta üzeni nekünk: «békeséget adok azon a földön, hogy mikor lefeküsztek, senki fel ne retentsen». Mi a béke Istenében bízunk, és a béke evangéliumát hirdetjük minden munkánkban“. Bálint Ferenc kolozsi lelkész többek között a következőket mondotta: „2000 évvel ezelőtt Jézussal született meg az útmutató szózat: «a földön békeség és az emberekhez jó akarat». Azóta az emberiség jobbjai nem szüntek meg hinni ebben és küzdeni, hogy ez az

üzenet valósággá váljon. Sajnos vannak olyan emberek, akik még mindig a fegyverek erejében bíznak, háborút akarnak és készítenek elő önző érdekeik szolgálatára. Éppen ezért kell hallatnunk szavunk, százmilliók békeakarátát és tiltakozását az újabb rakétatelepítések ellen, mert most az emberiség sorsáról, jövőjéről van szó.“

A Főtanács egyhangúlag kimondta, hogy „teljes meggyőződéssel csatlakozik Nicolae Ceaușescu államelnök által kezdeményezett Szocialista Demokrácia és Egység Frontja leszerelési- és békefelhíváshoz. Az Unitárius Egyház lelkészei és hívei a béke és az élet iránti felelősségük teljes tudatában magukévá teszik és támogatják népünknek a világ békéje biztosítását szolgáló minden kezdeményezését és erőfeszítését.“

A Főtanács táviratot intézett Nicolae Ceaușescu államelnökhöz, melyben kifejezi teljes csatlakozását Románia leszerelési és békekezdeményezéséhez, ugyanakkor teljes elismerését és köszönetét nyilvánítja hazánk fejlődése, a béke és a népek közötti együttműködés megvalósítása érdekében kifejtett fáradhatatlan, gazdag tevékenységéért. „Határozott meggyőződésünk, hogy egy újabb atomháború kirobbanását, mely az emberiség anyagi és szellemi civilizációja pusztulását jelentené, csak a nukleáris fegyverkezés azonnali megszüntetése és a békés tárgyalások folytatása útján lehet elkerülni. Mint a békesség evangéliumának hirdetői, az élet és a béke iránti felelősségünk teljes tudatában biztosítjuk Excellenciádat, hogy a jövőben is támogatjuk a világ békéjének biztosítása és szeretett hazánk felvirágoztatása érdekében kifejtett minden kezdeményezését és erőfeszítését.“

Főtanács, a középhatósugarú nukleáris rakéták telepítésének leállítására, a már felszereltek eltávolítása és megsemmisítése érdekében: táviratot intézett az Egyesült Nemzetek Szervezete főtitkárához; levelet küldött az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió bukaresti nagykövetségéhez, valamint a többi európai államok bukaresti nagykövetségeihez.

Az Unitárius Egyház vezetősége, lelkészei és hívei egyetértően a szeptember 20-i bukaresti nagygyűlés részvevőivel: „Szilárd meggyőződésünk, hogy a népeknek van erejük ahhoz, hogy egységesen és egyre erőteljesebb akciókkal megakadályozzák az események veszélyes kibontakozását, és olyan konkrét intézkedések elfogadását kényszerítsék ki, amelyek a háborús veszély kiküszöbölését, a leszerelés megvalósulását és a béke megvédését eredményezik.“ Ebben a szellemben lelkészek és hívek tevékenyen együttműködnek országunk egész népével az emberek és a nemzetek alapvető jogának — az élethez, a békéhez, a szabad és méltó léthez való jogának — megvédéséért.

A KÖZTÁRSASÁG KÖSZÖNTÉSE

Minden esztendő utolsó előtti napján a Köztársaság születésnapját köszöntjük. Ez alkalommal a harminchatodikat.

Az 1947. december 30-án végbement történelmi esemény az 1944. augusztusában kezdődött társadalmi és nemzeti felszabadító forradalom

és az azt követő társadalmi-politikai átalakulás közvetlen eredménye volt. A társadalom haladó erői küzdelmének betetőzését, a függetlenségért vívott harc kiteljesedését jelentette.

A Köztársaság kikiáltásával, az ország új kormányzási formája megteremtésével társadalmunk fejlődése minőségileg magasabb szakaszba, a szocialista építés szakaszába lépett. Ettől a dátumtól kezdődött meg az a hősies munkában és eredményekben gazdag időszak, amely az új társadalom győzelmét jelezte. 1965-ben a Köztársaság szilárd építményére kiírta a szocialista jelzót, majd a hetvenes években rátért a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom megteremtésére. Nicolae Ceaușescu államelnök méltán állapította meg: „A Román Népköztársaság 1947. december 30-án történt kikiáltása kivételes forradalmi esemény volt népünk történelmében, és új korszakot nyitva, lényegében fémjelezte Románia rátérését a szocialista társadalom felépítésére. Az e korszakalkotó eseménytől eltelt évtizedekben a román nép kiemelkedő sikereket aratott a szocializmus építésében, anyagi és szellemi jólétének gyarapításában, a haza függetlenségének és szuverenitásának megszilárdításában.“

Ma az új minőség és hatékonyság átfogó programjainak gyakorlatba ültetése, a közepes fejlettség stádiumának elérése és az energetikai függetlenség kivívása programjának valóra válása közepette köszöntjük a Köztársaságot. Minden lehetőség megvan arra, hogy ennek az elvárásnak eleget tehesünk. Mindannyiunk hozzáállásától függ az ország jelene és jövője, amely méltó keretet és teret biztosít nemzetiségi különbség nélkül a haza összes lakói teljes jogegyenlőségen alapuló érvényesülésének, munkájának, testvériségének és egységének.

Mai ünnepünk az ország összes lakói — románok, magyarok, németek és más nemzetiségűek — egységének a megnyilatkozása. Egyben egész népünk békeakarátának kifejezése is, mert a belső építő munkát csak a béke és a nemzetközi együttműködés körülményei között lehet sikerrel folytatni. Köztársaságunk elnöke nemzetközi síkon következetes és aktív tevékenységet folytat a leszerelésért, a békéért, a nemzeti függetlenségért, a világ összes államaival való együttműködésért. Legújabb javaslatai átfogó és egységes cselekvési programot nyújtanak az új rakéta-telepítés elhárítására, a meglevők kivonására, mindennemű nukleáris fegyverektől mentes Európa létrehozására, a fegyverkezés általános csökkentésére.

Köztársaságunk köszöntésekor kifejezésre juttatjuk Egyházunk minden tagjának csatlakozását a béke megvédéséért folytatott harchoz. Szilárd meggyőződésünk, hogy a magunk eszközeivel és lehetőségeivel mi is hozzájárulunk hazánk boldog és békés jövőjének építéséhez.

Dr. KOVÁCS LAJOS

AZ EGYHÁZ SZOLGÁLATÁBAN

Püspöki jelentés az 1983. február 15. és december 1. közötti időszakról

1. Személyi változás az egyházi központban

Az egyházi központban csupán egy személyi változás történt. A megüresedett pénzügyi ellenőri állásra július 1-től kezdődően Farkas Dénest alkalmaztuk, abban a meggyőződésben, hogy felelősségteljes munkáját teljes megalégedésre fogja végezni.

2. Lelkeszi kinevezések

1983. március 1. óta az alábbi kinevezéseket eszközöltem:

Április 1-től: *Sándor Botond* székelymuzsnai segédlelkészt rendes lelkésznek kineveztem Nagyenyedre; *Péterfi Sándor* kidei segédlelkészt rendes lelkésznek július 1-től Csekefalvára és ugyancsak ettől az időponttól kezdődően *Kiss Mihály* csokfalvi segédlelkészt rendes lelkésznek Csokfalvára.

Október 1. hatállyal gyakorló segédlelkészeknek két évi időtartamra kineveztem: *Márkos Ervint* Kidébe, *Nagy Lászlót* Marosvásárhelyre, *Orbán Dezsőt* Székelymuzsnára és *Székely Miklóst* Csegezbe. *Szász Ferenc* marosvásárhelyi segédlelkészt áthelyeztem az 1. sz. kolozsvár-napocai egyházközségbe. *Varga Sándor* vadadi segédlelkészt rendes lelkésznek december 1-től kineveztem Nyárádszentmárton—Csikfalvára és ugyanettől az időponttól kezdődően *Buzogány Sándor* iklandi gyakorló segédlelkészt áthelyeztem Vadadba.

Itt említem meg, hogy *Kiss Alpár* lelkészjelölt, aki egy évet a chicagói Meadville-Lombard unitárius teológiai főiskolán töltött, szeptember 26-án hazaérkezett. Hisszük, hogy a külföldön töltött egy esztendő alatti szellemi gazdagodása egyházunk előmenetelét fogja szolgálni.

3. Nyugdíjazások

Ez év szeptember 15-én, 46 évi egyházi szolgálat után, a főiskolai törvény előírásai értelmében, 70-ik életévének betöltésével, legnagyobb sajnálatunkra, nyugdíjba vonult dr. Erdő János teológiai professzor. Egyházunk nagy feladata megüresedett állásának méltó utóddal való betöltése. Ezért hálással köszönjük a Vallásügyi Hivatalnak, hogy dr. Erdő János, tekintettel tudományos és egyházi érdemeire, az állás betöltéséig mint konzultáns professzor működhessen. Egyházunk érdekében végzendő ezutáni munkájára Isten áldását kérjük.

Simó Attila lelkész, betegségére való tekintettel, püspöki engedéllyel, október 1-től kezdődően 41 évi hűséges szolgálat után nyugdíjba

vonult. A kocsordi egyházközségben több mint 3 évig, Nyárádszentmárton—Csikfalva egyházközségben teljes megelégedésre 38 évig működött. Az egyházkör egyik vezető egyénisége volt. A nyugalom éveire Isten áldását kérjük.

4. Püspöki tevékenység

Március 5-én, születésnapján dr. Justin Moisescut, a Román Ortodox Egyház pátriárkáját köszöntöttem, aki ebben az esztendőben is a pátriárkátuson minden alkalommal, valahányszor hivatalos ügyben a fővárosba utaztam, szeretettel fogadott.

Március 7-én Kolozsvár-Napocán részt vettem a kolozs-tordai egyházkör lelkészeinek I. negyedévi közérdekű és teológiai értekezletén.

Március 16—19. napjain részt vettem az Unitárius Világszövetség (IARF) Vezető Tanácsának Frankfurt/Main-ban tartott évi rendes ülésén. A gyűlés az 1984. július végén és augusztus elején Tokióban, Japánban rendezendő világkongresszus előkészítésével foglalkozott. A kongresszus témája: „Vallásos út a békéhez. Keleti kezdeményezés és nyugati válasz.“ A gyűlés elhatározta, hogy ennek a témának részletes megvitatására az IARF Európai Teológiai Konferenciája július 4—8. napjain a Bazel melletti Leuenbergben gyűljön össze. Egyházunkból erre a konferenciára én kaptam dr. Erdő János egyházi főjegyzővel együtt meghívást.

A Vezető Tanács legközelebbi gyűlését Tokióban a kongresszust megelőző napon tartja. Tekintettel a nagy távolságra, valamint az utazással és részvétellel kapcsolatos kiadásokra, hogy egyházunkat a kongresszuson hány személy képviseli, utólag állapítják meg.

Április 17-én részt vettem Jobbágyfalván és leányegyházközségében, Nyárádszeredán Szén Sándor volt kolozsvár-napocai segédlelkész rendes lelkészi beiktatásán. Ez a nemrégén önállósult, öntudatos, buzgó gyülekezet a szomszédos leányegyházközség tagjainak megnövekedésével erőteljes fejlődésnek indult. A bensőséges ünnepségen feleségem, Kolcsár Sándor esperes, dr. Barabássy László főgondnok, dr. Murvai Sámuel és Inczeffy Károly felügyelő gondnokok, valamint a lelkes helyi gyülekezeten kívül számos lelkész és vidéki egyháztag vett részt. Meleg hangú üdvözlést mondott Jobbágyfalván a katolikus és Nyárádszeredán a helybeli katolikus és református lelkész.

Április 20. és 22. napjain kihallgatáson fogadtam Balázi László szentháromsági és Simén Domokos csíkszeredai lelkészeket.

Május 3-án temetési szolgálatot végeztem dr. Kiss Elekné Andrási Emília, volt püspökünk özvegyének a koporsójánál, aki özvegysége 12 évét teljesen visszavonultan, legközelebbi hozzátartozóitól távol töltötte.

Május 13-án kihallgatáson fogadtam Bustya Albert magyarsárosi lelkészt.

Május 23—26. napjain látogatást tett egyházunkban Christine Morgan, 1937-ben fiatalon elhunyt kiváló lelkészünk, Balázs Ferenc volt felesége és leánya, Enikő, dr. Ferencz József magyarországi püspök társaságában. Balázs Ferenc 48 évvel ezelőtt eltávozott volt hitvestársa és leánya, aki Erdélyt négy éves korában hagyta el, elzarándokoltak a mészárosi sírhoz és a gyülekezet még élő tagjaival megható találkozás során

elevenítették fel a régi emlékeket. A vendégek kísérője rajtam kívül dr. Erdő János egyházi főjegyző volt.

Május 26—június 15. napjain folytattam a két évvel ezelőtt megkezdett püspöki vizsgálatot a székelykeresztúr—udvarhelyi egyházkör még hátralevő 13 egyházközségében: Kobátfalván, Tarcsafalván, Csehétfalván, Székelyszentmihályon, Alsó- és Felsőbencédben, Székelyszentmiklóson, Siménfalván, Kadácsban, Tordátfalván, Kissolymoson, Székelyudvarhelyen és Csíkszeredán.

Kobátfalva csak 19 éve önálló egyházközség, azelőtt Székelyszentmihályhoz tartozott. Ifjú, négy gyermekkel megáldott lelkésze Zsigmond Csaba Attila. A gyülekezeti életben fejlődés állapítható meg, bár a központtal szembeni tartozása elég számottevő. Lelkésze a szomszédos Székelyszentmihályon és a két Bencéd társegyházközségben, annak válságos két éve alatt, hűséges és eredményes szolgálatot végzett.

Tarcsafalva nehezen heveri ki azt az időszakot, amely volt lelkésze meg nem felelő magatartása, hanyagsága és lelkiismeretlen volta miatt az eredményes gyülekezeti életet éveken át akadályozta. Ifjú lelkésze Fülöp Dezső. A püspöki vizsgálószerk megtekintette a nagy területű temetőt, amelynek rendje kielégítő. Itt nyugszanak Benczédi Sándor szobrászművésznek, egyházunk buzgó tagjának szülei és testvére is. A püspöki vizsgálószerk meghagyta a pénzügyi nyilvántartás pontosabb végzését.

Csehétfalván példaadó a hívek áldozatkészsége, Szombatfalvi József lelkész és gyülekezete összhangzó, buzgó élete. Ebben a gyülekezetben még mindig naponta háromszor van harangozás. A sátoros ünnepek előtt szószékcserés istentisztelet-sorozatokon átlagosan 40—45 személy volt jelen. A templomot szépen megjavították és a lelkészi lakás végében tanásterem építése van folyamatban. A püspöki vizsgálószerk a temető fokozottabb rendbentartására hívta fel a gyülekezetet. Az év folyamán a gyülekezetben 87 éves korában elhunyt Deák Albert volt énekvezér, aki nemrégiben elismerésre méltó adománnyal járult hozzá az egyházközség anyagi erősödéséhez. Alig egy hónappal ezelőtt pedig megdöbbentő haláleset rázta meg a gyülekezetet. Nagy érdemeket szerzett kiváló gondnoka, András János egy este, kukoricaörzés közben egy anyamedve támadásának esett áldozatul.

Székelyszentmihályon a püspöki vizsgálat keretében ment végbe az új lelkész, Nyitrai Levente ünnepélyes beiktatása. Az új lelkész feladata, hogy a gazdag múlttal rendelkező gyülekezet ismét minden tekintetben összhangzó lelki közösséggé váljék. A beköszöntő ünnepségen a közeli lelkészek és híveken kívül a farcádi és ocfalvi református gyülekezetek lelkészei is megjelentek. A temetőben több lelkészi sír van, azok gondozására és a temető fokozottabb rendbentartására a püspöki vizsgálat utasítást adott. Az egyházközség társegyházközsége *Felső- és Alsóbencéd*. Előbbi csupán tizenkét házból áll, de a hívek buzgósága dicséretreméltó. Kis templomukat kívül-belül kimeszelték és szép népi varrottasokkal díszítették. Volt nagyszerű gondnoka, Benczédi Zsigmond, aki hosszú időn át Egyházi Főtanács buzgó tagja volt, és aki a püspöki vizsgálószerket köszöntötte, a látogatás után két héttel meghalt, nagy úrt hagyva maga után. A társegyházközség nagyobb lélekszáma Alsóbencédben van. Itteni híveink is nagy buzgósággal kijavították templomukat, a padokra írásos kézimunkákat és az ülésekre szivacspárnákat készítettek. Az a kérésük,

hogy az év négy ünnepnapján lelkész az úrvacsoraosztással egybekötött istentiszteletet a délelőtti órákban tartsa, tudomásunk szerint megvalósult.

Siménfalva a volt székelykeresztúri egyházkör második legnagyobb egyházközsége, amelyben összhangzó és eredményes az egyházi élet. Lelkésze Péter József. A templom és a lelkészi lakás rendben vannak. Két temetőjében több lelkész és világi vezető ember pihen; a püspöki vizsgálat sirjaik gondosabb kezelését meghagyta.

Székelyszentmiklós, mely egykor virágzó gyülekezettel és számos kiváló világi vezető emberrel rendelkezett, sok család városba költözése miatt egészen kis lélekszámú gyülekezetté vált. A megmaradt hívek azonban igénylik a minden vasárnapi istentiszteletet; szép templomuknak és környékének, valamint az üresen maradt lelkészi lakásnak megjavításával vallásukhoz való törhetetlen ragaszkodásukról egyszerű tanúbizonyságot tettek. Beszolgáló lelkészüket, Péter József felesége önkéntes munkával a templompadokat és a templom kerítését újrafestette.

Kadács többek között arról nevezetes, hogy egymás után több egészen kiváló lelkésze volt, aminek látható eredménye a gyülekezet hitbuzgósága és egyházunkhoz való nagy ragaszkodása. Lelkészüket, Biró József munkája kifogástalan. Az egyházközség területén van egyházunk egykori nagy reménységének, a 19. század második fele kiváló, fiatalon elhunyt teológusának, Simén Domokosnak a sírja. Ez a sír, amely a község mezőgazdasági szövetkezete területén van, nagyon elhanyagolt. A püspöki vizsgálószerk meghagyta a sír bekerítését és a környéke megtisztítását, felajánlva ehhez a munkához az egyházi központ anyagi támogatását.

Tordátfalva néhai püspökünk, dr. Boros György és volt székelykeresztúri főgimnázium ugyancsak néhai egykori igazgatója, Pap Mózes szülőfaluja. Ennek a kis gyülekezetnek a hívei bámulatos áldozatkészséggel és hithűséggel évekkel ezelőtt elsőrangú lelkészi lakást építettek, majd az utóbbi két év alatt templomukat kívül-belül megjavították. Lelkészüket, Kiss Gergely gyülekezeti munkája megnyugtató. Az egyházközség érdeme, hogy a keblitanácsnak több nőtagja is van; hiányossága, hogy a templomból hiányoznak az énekeskönyvek. A temető megnyugtató módon van gondozva.

Kissolymos, ahol közel 75 éve én is születtem, de ahonnan alig 1 éves koromban elkerültem, népes gyülekezeteink egyike. Lelkészüket, Németh Sándor és a gyülekezet nagy érdeme, hogy minden tekintetben megfelelő lelkészi lakást, gyűlések és szeretetvendégségek tartására alkalmas gyülekezeti termet építettek, és azt a püspöki vizsgálat tiszteletére bevakolták, kerítéssel ellátták. Sajnos, azonban a gyülekezetben sok hiányossággal is találkoztunk. Temetője, amelyben az egyház nagy jótévedője, Augusztinovich Pál is nyugszik, az összes eddig meglátogatott temetők között a legelhanyagoltabb, a kegyszerek gondozása nem kielégítő. Az egyházközség a központi hozzájárulással nagyobb összeggel adós; az egyedüli volt a lelkészek közül, aki a püspöki vizsgálatra jelentést nem készített. A sok hiányosság kiküszöbölésére lelkész és gyülekezet komoly ígéreteket tettek, a püspöki vizsgálat pedig megtette a szükséges intézkedéseket.

Székelyudvarhelyi egyházközség, amelynek 25 évvel ezelőtt néhány száz híve volt, sajnos egy egész sor falusi gyülekezetünk rovására, az utóbbi években egyik legerőteljesebb gyülekezetünké fejlődött. A vizs-

gálat vallásórán való részvétellel kezdődött. Az egyházi épületek rendben vannak. A rendezett unitárius temető modernizálására az egyházközség az elmúlt két évben nagy összegeket költött; a gyenge állapotban levő harangozói lakást teljesen új, minden igényt kielégítő otthonná alakították. Megnyugtató, hogy az egyházközségben lüktető, eleven élet van. Lelkésze, dr. Szász Dénes missziói munkája, fáradhatatlan család- és beteglátogatása, a hívekkel való állandó bensőséges kapcsolata, amelyben hitvestársa, aki egyben az egyházközség énekevezére, valamint gondnoka és keblitanácsa önzetlen támogatását élvezzi, dicséretreméltó és az egyházközség jövője szempontjából teljesen megnyugtató. Az egyházközség állandó gondja és törekvése egy második lelkészi állás megszervezése. A vizsgálószék köszönetét nyilvánította Máthé Zsigmond ny. lelkész, tb. esperesnek, hogy idős kora ellenére a szolgálatok végzésében a lelkésznek állandó segítőtje volt; ezt a segítséget kértük a Székelyudvarhelyre költözött másik ny. lelkésztől, Lukácsi Mózesztől is. Az ünnepi istentiszteleten a református és ortodox egyházközségek lelkészei köszöntötték a püspöki vizsgálószéket.

A püspöki vizsgálat utolsó állomása *Csikszereda* volt. Lelkésze Simén Domokos, aki lábtörése és több mint egy évig tartó külföldi kórházi kezelése után teljes munkaerejét még nem nyerte vissza. Pedig erre a még mindig kialakulóban levő, új egyházközségnek és szórványainak nagy szüksége van. Lelkész hosszú távolléte miatt a gyülekezet élete megtorpant, melynek újjászervezése sürgős feladat. Az egyházközségnek a központtal szembeni tartozása is jelentős. Ígéretet kaptunk a hiányosságok fokozatos felszámolására. A szépen berendezett, népi hímzésekkel díszített imateremben tartott istentiszteleten, valamint az azt követő ünnepi vacsorán a református egyházközség lelkésze, a katolikus egyházközség esperese, valamint az ortodox egyház esperese, mind elmondották bensőséges köszöntésüket és testvéri jókívánságaikat.

A 13 anya-, társ- és leányegyházközségben tett püspöki látogatásomon az egyházi központ részéről részt vett és minden istentiszteleten imáit mondott Andrási György adminisztratív előadótanácsos; a gazdasági és pénzügyi ügyeket pedig Tana Ferenc főszámvevő vizsgálta felül. A kíséretben végig részt vett Báró József esperes és Lőrinczi Lajos köri felügyelő gondnok; négy helyen jelen volt dr. Barabássy László főgondnok és két alkalommal dr. Molnár István felügyelőgondnok.

Megállapítom, hogy ezek a vizsgálatok nagyon szükségesek voltak. Nagy segítséget nyújtottak a gyülekezeteknek dolgaik rendezésében, a sok javítanivaló jelentős részének elvégzésében, a gyülekezeti élet fellendítésében. Megerősítette a lelkészeket hivatásuk minél teljesebb végzésében, a híveknek pedig biztatást és lendületet adott hithűségük ápolására; újra ráeszméltette a gyülekezetek tagjait annak felismerésére, hogy szükségük van a megpihenést és lelki újjászületést nyújtó templomra, a kettős jézusi szeretetparancs alapján álló, az egyház és az állam iránti feltétlen köteleességek teljesítésére szüntelenül figyelmeztető áldott szeretetközösségre, az anyagi, lelki és szellemi fejlődést Isten iránti mély hálaadással, szent bizakodással és az ember méltósága iránti teljes felelősséggel munkáló, az evangélium örömezenetét szüntelenül hirdető egyházra.

A gondviselő Isten segítségével és akaratóból a jövő tavasszal a sepsiszentgyörgyi egyházkör gyülekezetei körében szeretném a püspöki vizsgálatot tovább folytatni.

Június 10-én táviratban köszöntöttem az észak-amerikai és kanadai unitárius egyházakat június 12–16. napjain a kanadai Vancouverben tartott évi rendes közgyűlésükön. Ezen a gyűlésen az ottani vezetőség meghívására a Chicagóban tanuló Kiss Alpár lelkészjelölt is részt vett.

Július 4–8. napjain dr. Erdő János főjegyzővel együtt részt vettem az IARF Európai-Teológiai konferenciáján, a svájci Leuenbergben. A konferencia célja az IARF 1984. évi tokiói világgongresszusa tárgykörének teológiai előkészítése volt, ezen a címen: „A világvallások ökumenizmushoz vezető útjának kérdései.” A gyűlésen 11 országból összesen 77-en gyűltek össze.

Mindketten igyekeztünk a konferencia munkálataiban és az egyes előadások megvitatásában minél nagyobb mértékben részt venni. Fontos volt a jelenlevők helyes tájékoztatására különösen egy volt katolikus teológiai tanár az unitarizmusról adott téves tájékoztatásának a helyreigazítása és az unitárius kereszténység lényegének a kifejtése. Dr. Erdő János nagy érdeklődést kiváltott előadást tartott: „A vallás felelete a szekularizmus kihívására” címen, és részt vett a konferencia záróülésén az előadások és vitacsoportok kiértékelésében.

A konferencia lényegesebb megállapításait az Egyházi Képviselő Tanács ülésén és a lelkési értekezleteken részletesen ismertettük. Ez alkalommal csupán az alábbi megállapításokat összegezzük:

A teológiai pluralizmus meghatározója az Istenben és emberben való hit, az abszolút értékek tisztelete, a világ felé fordulás, a valóság és igazság keresése. Létjogosultsága ma csak a szolgáló egyháznak van. A nemzetközi együttműködés, a béke megvédése terén nagy feladatok és szolgálati lehetőségek várnak az egyházra, a haladószerű kereszténységre és a világvallásokra. Minden indokolja a különböző felekezetek és a nagy világvallások gyakorlati együttműködésének szükségét.

A konferencia végső megállapítása ez: a különböző felekezetek és világvallások ökumenizmusának együttműködéséhez vezető úton járunk. Ez az út pedig az Istenben és emberben való hit, az élet és a humanizmus útja. Világszervezetünk keretében az unitárius és haladószerű egyházak és vallásközösségek ennek a szolgálatára kötelezik el magukat.

Július 20–22. napjain elnököltem a teológiai szakvizsgán, lelkész- és kántorképesítő vizsgákon.

Július 24-én a szakvizsgát tett négy hallgató lelkési szolgálatra való kibocsátására került sor.

Július 25 — augusztus 5. napjain részt vettem a lelkészek második csoportjának továbbképző tanfolyamán.

Augusztus 21-én feleségemmel együtt részt vettem a székelykeresztúr—udvarhelyi egyházkör Recsenyében tartott közgyűlésén. Báró József esperes jelentésében részletesen beszámolt a legnagyobb egyházköri vizsgálat idején tapasztalt pozitív eredményekre és hiányosságokra. Ugyanakkor felkértem a közgyűlés világi tagjait, az egyházközségek gondnokait, hogy teljes felelősség- és hivatástudattal vegyenek részt a lelkész mellett az egyházközségek lelki, szellemi, de elsősorban anyagi és erkölcsi irányításában, mert az igazi gondnok szerepe az egyházközségben a lelkész szerepének jelentőségéhez hasonló.

Elismerésemet fejeztem ki a recsenyédi egyházközség vezetőinek és minden tagjának, akik szívesen vállalkoztak egy több mint 100 tagot számláló egyházköri közgyűlés fogadására, a családokba való vendégsze-

rető befogadására és a gyűlésen résztvevők minden tekintetben megfelelő ellátására. Ez az egyházközség nagyszerű közösségi lelkületének és feltétlen egyházszeretetének áldott tanúbizonysága.

Szeptember 21-én Maxim bolgár és Iustin Moisescu romániai ortodox pátriárkákat kolozsvár- napocai látogatásuk alkalmával az unitárius és többi protestáns egyházak nevében köszöntöttem.

Szeptember 22-én Bukarestben részt vettem a magas bolgár vendég tiszteletére Iustin Moisescu pátriárka által adott díszében.

Szeptember 25-én a Teológiai Intézet új iskolai évének kezdetén templomi szolgálatot végeztem.

Október 1-én részt vettem a Teológiai Intézet megnyitóján.

Október 8—13. napjain hivatalos látogatást tett országunkban és egyházunkban Roy Smith, az angol unitárius egyház főtitkára és világszervezetünk alelnöke.

Vendégünket az Otopeni-i repülőtéren dr. Erdő János főjegyzővel együtt fogadtuk. Az éjszakát Brassóban töltve, október 9-én, vasárnap délelőtt a zsúfolásig megtelt úrmösi templomban istentiszteletet tartottunk. Vendégünk prédikált; az imát mondotta és a fordítást végezte dr. Erdő János, akinek családja ebből a községből származik. Az ünnepélyes istentisztelet és üdvözlések után Fazakas Károly lelkész vendégszeretetét élveztük. Délután Nagyajtára mentünk, ahol az ősi várfalakkal körülvett templomban Gál Jenő lelkész részletesen ismertette a templom és egyházközség történetét. Ezután a bölöni templomot látogattuk meg, ahol Albert Lőrinc lelkész vezetésével ünnepi műsort hallgattunk végig. Mindkét helyen meleg vendégszeretben részesültünk. Este a gyülekezet előtt a brassói templomban megismétlődött a délelőtti istentisztelet; ez alkalommal én mondtam imát és fordítottam magyar nyelvre az egyházi beszédet. Ezután nagyon szép ünnepi műsor következett, amelyből kiemelkedett Májay Endréne énekvezér által vezetett énekkar szereplése. Májay Endre esperes-lelkész és dr. Fazakas Miklós üdvözölték vendégünket. Este a lelkészi család vendégei voltunk, akik egész ottlétünk alatt szeretettel gondoskodtak rólunk.

Másnap reggel autón visszamentünk a fővárosba, ahol a Vallásügyi Hivatalban voltunk kihallgatáson s amely szívélyes légkörben folyt le. Aznap este, Nagy Ferenc segesvári lelkésznél tett látogatás után Kolozsvárra érkezünk. A következő napon látogatást tettünk dr. Péntek Árpádnál, a Teológiai Intézet rektoránál és Herineanu Teofil ortodox érseknél. Aznap délután Tordán és a környékbeli gyülekezeteinkben, Alsófelsőszentmihályon, Sinfalván, Aranyosrákoson, Kövenden és Bágyonban tettünk látogatást és részesültünk a lelkészi családok vendégszeretében. Másnap az ádámosi, dombói, majd ebéden a dicsőszentmártoni lelkészi családok szívesen látott vendégei voltunk. Este nagyszámú gyülekezet jelenlétében Marosvásárhelyen Roy Smith főtitkár prédikált, majd Kolcsár Sándor lelkész-esperes köszöntése után színes, tartalmas műsor következett az énekkar nagyszerű számaival, Kozma Mátvás orgonaművész játékaival és egyéb ének- és zeneszámokkal. Este a lelkészi pár és a gyülekezet szívesen látott vendégei voltunk. Másnap visszaérkezünk Kolozsvárra és Szedressi Pál evangélikus püspöknél tettünk látogatást.

Magas vendégünk, aki nem csupán angol unitárius testvéreinket, hanem alelnöki minőségében Világszövetségünket is képviselte, nagy érdeklődést tanúsított egyházi életünk iránt, és a látottakkal kapcsolatban legteljesebb elismerését juttatta kifejezésre. Meggyőződésünk, hogy az

angol testvéreinkkel több mint másfél évszázada tartó bensőséges kapcsolat ennek a látogatásnak eredményeként még erőteljesebbé fog válni.

Október 14-én feleségemmel, valamint dr. Barabássy László főgondnokkal és angol vendégünkkel együtt Budapestre utaztunk, hogy a magyarországi testvéregyház zsinatán hivatalos minőségben részt vegyünk. A zsinat harmadik hatéves időszakra egyhangúlag dr. Ferencz József püspököt és Bartók Béla főgondnokot újráválasztotta, akiket, valamint a többi tisztségek új betöltőit köszöntöttem. Az ünnepi közebeden dr. Barabássy László főgondnok pohárköszöntőt mondott. Hálával gondolunk az ottani vezetőség és a buzgó hívek szíves vendégszeretetére.

Október 30-án dr. Erdő János egyházi főjegyzővel együtt a magyar evangélikus egyház Luther Márton születése ötszázadik évfordulóján tartott emlékünnepevényén vettem részt.

November 9-én elnököltem a kolozs-tordai és maros-küküllői egyházkör, valamint *10-én* a székelykeresztúr—udvarhelyi és sepsiszentgyörgyi egyházkörök lelkészeinek Marosvásárhelyen, ill. Székelyudvarhelyen tartott békegyűlésein. Az én bevezető előadásom és a Szocialista Demokrácia és Egység Frontja béke- és leszerelési kiáltványának felolvasása után Marosvásárhelyen 16, Székelyudvarhelyen 12 lelkész juttatta kifejezésre egyházunk feltétlen, öntudatos békeakarátát. Ezek a gyűlések impozánsak, a hozzászólások tartalmasak, színesek, egyben megrázóak voltak. Az egyházkörök vezetői mindkét helyen mintaszerűen rendezték meg a gyűléseket.

November 13-án ünnepélyes istentiszteleten, a hívek nagyszámú részvételével beiktattam a nagyenyedi egyházközség rendes lelkészeinek Sándor Botond volt muzsnai segédlelkészt. Benedek Sándor esperes bevezető beszéde és az új lelkész tartalmas beköszöntő szolgálata után én tartottam a lelkészt és a gyülekezetet üdvözlő egyházi beszédet. Az üdvözlések során a református, katolikus és ortodox lelkészek köszöntései hangzottak el; a lelkészkör üdvözlését Szabó Zoltán sinfalvi lelkész tolmácsolta.

November 27-én részt vettem feleségemmel, valamint dr. Erdő János főjegyzővel, András György előadótanácsossal együtt a nagyváradai egyházközség új templomának és lelkészi lakásának felavatási ünnepélyén. Egy minden tekintetben megfelelő épület megvásárlásával kapcsolatos költségek, kisebb részben az egyházközség, főképpen pedig az egyház központjának, egyházközségeinek és lelkészeinek példamutató anyagi támogatása alapján teljes mértékben kiegyenlítődték. Az épület megvásárlása után az egyházközség lelkésze, Boda József és buzgó gondnoka, Simándi István irányításával és a hívek jelentős részének öntudatos közmunkájával az új templom ízléses berendezése is megtörtént. Külön köszönet illeti dr. Barabássy László főgondnokot az épület megszerzésével, a templom berendezésével és önzetlen anyagi támogatásával kapcsolatos kiemelkedő jelentőségű tevékenységéért.

Az új templom és lelkészi lakás ünnepélyes felavatására november 27-én került sor, amelyen feleségemmel, valamint dr. Barabássy László főgondnokkal, dr. Erdő János főjegyzővel, Benedek Sándor esperessel, András György előadótanácsossal és Székely László nyugdíjintézeti vezetővel együtt vettem részt. Az ünnepségen több lelkész is jelen volt. Az istentiszteleti szolgálatot én végeztem. Ezután Benedek Sándor esperes üdvözlő szavai és a lelkész beszámolója után az egyházközség nevében Komjátszegi Géza ny. lelkész mondott köszöntő beszédet, aki szol-

gálataival az egyházközséget buzgósággal támogatja. Ezután a református, ortodox, evangélikus és katolikus testvéregyházak képviselőinek üdvözlétei hangzottak el, amelyekre én válaszoltam. A bensőséges hangulatú közebéden számos pohárköszöntő hangzott el.

Hisszük, hogy az új, kedvező adottságok az egyházközség megerősödését és további fejlődését fogják eredményezni.

5. Kiadványok

A Keresztény Magvető 1983-ban is folyamatosan megjelenik. Megjelent egy prédikációs kötetem „Részvétel az evangélium ügyében“ címen 231 oldalon. Magában foglalja az utóbbi három évtizedben elmondott 27 egyházi beszédemet, 12 bibliamagyarázatomat, valamint két temetési beszédemet, amelyek boldogemlékű elődeim, dr. Kiss Elek püspök és egyházi főgondnokunk, dr. Mikó Imre temetési szertartásain hangzottak el. Szerkesztésemben megjelent az új imakönyv, amely 37 lelkész által, az év minden alkalmára írt imádságokat foglal magában. Nyomdában van az unitárius káté és az énekeskönyv.

6. Lelkésznevelés

A Teológiai Intézetben a tanítás az 1982/83 tanév második felében zavartalanul folyt. Az unitárius tanárok odaadó, lelkes irányításával az iskolai év végén a hallgatók vizsgájukon megfelelő felkészültségről tettek bizonyosságot. Az előadások rendszeres látogatása mellett a reggeli áhítatokon, vasárnapi istentiszteleteken és a tanárok által hetenként tartott bibliaórákon a hallgatók fegyelmezetten és pontosan vettek részt. A legátust fogadó egyházközségek lelkészeinek jelentése szerint ifjainknak a három sátoros ünnepen végzett szolgálatait, dr. Izsák Vilmosnak, a gyakorlati tanszék tanárának lelkiismeretes előkészítése alapján eredményesek és hiterősítők voltak. A legátust fogadó lelkészi családokat vendégszeretetükért, a híveket anyagi és erkölcsi támogatásukért hálás köszönet illeti.

A volt unitárius Kollégium épületében levő bentlakás a hallgatóknak minden tekintetben megfelelő, kényelmes otthont biztosít. A bentlakás felügyelője dr. Szabó Árpád professzor, akinek a jelentése megnyugtató.

A hallgatók a tanév kezdetén két heti önkéntes hazafias munkán vettek részt, utána rendszeresen folyik a lelkészi szolgálatra való felkészítésük.

7. *Kapcsolataink* az országunkban levő *testvéregyházakkal* minden szinten kifogástalan. A három egyetemi fokú teológiai intézet Bukarestben, Kolozsvár-Napocán és Szebenben tartott interkonfesszionális gyűlésein részt vettünk, és egyházunknak az időszerű kérdésekben való álláspontját ismertettük.

8. A külföldi unitárius egyházakkal és Világszövetségünkkel való bensőséges kapcsolatainkat őrizzük és lehetőség szerint tovább fejlesztjük.

9. A béke ügyében való öntudatos részvételünk folytatódott és a legutóbbi időszakban a Szocialista Demokrácia és Egység Frontja, valamint Nicolae Ceaușescu államelnök béke- és leszerelési kiáltványához való lelkes csatlakozásunkban jutott kifejezésre.

10. A *Vallásügyi Hivatal* jóindulatú támogatását az elmúlt időszakban is élveztük, amiért hálás köszönetünket nyilvánítjuk. Az egyház vezetősége továbbra is megtesz mindent annak érdekében, hogy lelkészeink és híveink állampolgári kötelességeiket maradéktalanul teljesítsék és az államhatalom helyi szerveivel való lojális kapcsolataikon keresztül hozzájáruljanak a szocialista társadalom építéséhez.

11. Halottaink

1. *Dr. Gál Miklós* egyházunk volt főgondnoka június 2-án 95 éves korában Tordán elhunyt. Temetésén egyházunk nevében dr. Erdő János egyházi főjegyző búcsúztatta.

2. *Dr. Kiss Elekné Andrási Emília*, egyházunk volt püspökének özvegye május 3-án 88 éves korában Kolozsvár-Napocán meghalt. A temetési szolgálatot én végeztem, a sírnál dr. Szabó Árpád teológiai tanár búcsúztatta.

3. *Ozv. Fazakas Jenőné Vas Julianna* volt fiatfalvi lelkész özvegye 73 éves korában Fenyéden elhunyt, Fiatfalván temették el.

4. *Andrási Györgyné Veress Jolán*, előadótanácsosunk édesanyja június 19-én, 73 éves korában meghalt. Besztercén temették el. A temetési szertartást Benedek Ágoston kolozsvár-monostori lelkész végezte.

5. *Bálint Albert* volt főtanácsi tag október 1-én, 78 éves korában autószerencsétlenség következtében elhunyt. A temetési szertartást Báró József esperes végezte.

Emlékük legyen áldott.

* *
*

A legutóbbi 9 hónap alatt, miképpen azt eddig is tettük, dicsőséges egyházi múltunk és nemes hagyományaink megingathatatlan alapzatán állva és a jobb, békésebb, igazságosabb jövő elé bizakodással tekintve, igyekeztünk egyházközségeink életét úgy irányítani, hogy az ország, az együttlakó népek és az egyház, valamint a mind erőteljesebben megvalósuló szocializmus ügyét minél teljesebb mértékben szolgálja.

Állandó gondunk volt kevés lélekszámú egyházközségek és nem kielégítő javadalmazással rendelkező lelkészek központi támogatása, templomot javító vagy lelkészi lakást építő gyülekezetek megsegítése, és ugyanakkor nagy egyházközségek ösztönzése a segítségre szoruló gyülekezeteink anyagi támogatására. Ebben a tekintetben dicséretreméltó készséget elsősorban marosvásárhelyi, brassói és székelyudvarhelyi egy-

hazközségek tanúsítottak. Egyik fő feladatunk annak elérése, hogy lélekszámban nagymértékben megerősödött egyházközségekben újabb önálló egyházközségek alakuljanak, hogy a hívek állandó lelki gondozása, amely ma még hiányos, kellőképpen megoldódjék. Ebben a tekintetben első helyen áll a kolozsvár-napocai egyházközség, amely eddig három önálló gyülekezet megteremtését valósította meg. Ez a nagyszerű és mindenképpen elismerést érdemlő teljesítmény akkor fog teljes értékűvé válni, amikor az egyházközség meglevő ingatlan vagyonából, a lélekszám arányában az újonnan létesült gyülekezetek teljes mértékben részesülni fognak. Hisszük, hogy az önállósult új egyházközségek anyagi tekintetben is nélkülözhetetlen megosztása a legközelebbi jövőben, az egyetemes egyházi érdek figyelembevételével, megnyugtató módon fog megvalósulni.

Köszönetet mondok közvetlen munkatársaimnak: egyházi főjegyző, főgondnokok, felügyelőgondnokok és esperesek, főtanácsi és képviselőtanácsi tagok, a két előadótanácsos, a központi tisztviselők és alkalmazottak, valamint lelkészeknek egyházközségi gondnokoknak, keblitanácsosoknak, buzgó híveinknek egyházszeretetéért, segítségéért, hithűségükért, és kérem mindezt a jövőre is.

Dr. ERDŐ JÁNOS

JÉZUS ERKÖLCSI TANÍTÁSA

Jézus személyével ma különösen sokan foglalkoznak, nemcsak teológusok és az egyházak, hanem a kívülállók is. Ez az érdeklődés indokolt, hiszen „soha semmi sem gyakorolt a keresztény lélekre olyan hatást, mint Jézus lelke és jelleme“¹. Élete egyetlen nagy emberszolgálat volt, hogy Isten gyermeke minél teljesebben és hitelesebben emberi legyen.

A názáreti prófétától nem maradt fenn egy teljes erkölcsstan, de evangéliuma a legmélyebb etikum hordozója. Időszerű kérdés az ő erkölcsi tanítása, melynek tárgyalása arra jó, hogy Jézusról többet és bizonyosabbat tudjunk.

1. Erkölcsiség alapja

Jézus erkölcsi tanítása teocentrikus. Istentanában túlhaladt az ószövetségi istenfogalmon, noha abból indult ki. A mindenség végső elvét a végtelen jóságú Istenben látja meg, akinek lényege a legtisztább szellemiség annyira, hogy még imádása sem történhetik anyagi eszközökkel, hanem egyedül csak lélekben és igazságban (Jn. 4, 24). A teremtés mutatja Isten hatalmát, a természet törvényei az ő bölcsességét, az emberi tapasztalat pedig az ő végtelen jóságát. Az isteni lét teljességét az egyetlen egy Istenben, az etikai monoteizmusban fogta fel: „az Úr, a mi Istenünk egy Úr“ (Mk 12, 29; vö. 5 Móz 6, 4).

Az Ószövetség istenfogalmával szemben tanítja, hogy Isten mindenkinek Atyja, az emberek pedig különbség nélkül mind az ő gyermekei, egymásnak testvérei. Ő a mindenség Istene, de a mi Atyánk is.² Az atyaság és a testvériség gondolatában benne van az Istenre és emberre vonatkozó egész tanítása.

Az atyaság eszméjével találkozunk a vallástörténelemben; egyes vallások az istenséget „Atyának“ nevezték és úgy tisztelték. Az Ószövetség több helyen Jáhvet, nemzeti vonatkozásban, a választott nép és Izrael királya „atyjának“ nevezi.³ Jézus volt azonban az első, aki Istent etikai és egyetemes értelemben „Atyának“ fogta fel és más néven nem is nevezte soha. Lukács evangéliuma szerint ez volt az első és az utolsó szó, mely ajkát elhagyta (2, 49; 23, 46). Az Újszövetség könyvei Istent leggyakrabban „Atyának“ nevezik.⁴ Isten atyaságának fogalma mintegy lezárja az Ószövetség korát és az Újszövetség kezdetét jelenti.

Az atyaság Jézus szerint nem egy tulajdonsága Istennek a sok közül, hanem központi tulajdonság, mely a többinek tartalmát és formát ad. A fogalom egy, minden külső tényezőtől mentes, lelki-erkölcsi kapcsolatot fejez ki Isten és ember között, mely az ember megújulása és az Istennel való létközösség belső tapasztalása által valósul meg. Jézus ezzel az Öszövetség transzcendens istenfogalmának immanens valóságát és személyi tartalmát adott; Istent az egek megközelíthetetlen magasságából a teremtmények közé hozta, aki legbensőbbben közel áll hozzánk, annyira, hogy valósággal benne élünk, mozgunk és létezőnk (ApCsel 17, 28).

Jézus tanításában az Isten és ember közötti távolság megszüntetésére törekedett, amikor azt tanítja, hogy akiknek szívük tiszta, azok meglátják Istent, akik békességre igyekeznek, azok az Isten fiai, s amikor tanítványaitól azt követelte, hogy legyenek a mennyei Atya fiai.

Az Atya leglényegesebb tulajdonsága a szeretet (1Jn 4, 16), mely meghatározza teremtményeihez való viszonyát és az embert az erkölcsi tökéletességben magához emeli. Az Atya igazságos, aki érdem szerint jutalmaz és büntet. A legnagyobb súlyt az erkölcsi tisztaságra, a belső jószágra, a szív nemességére helyezi. A megtérő bűnösrel szemben könyörületes. A bocsánat feltételei — tisztaszívűség, alázatosság, irgalmasság, igazlelkűség, szelidség, mások iránti megbocsátó szeretet — mind erkölcsi erények.

Az Istenben való bizalmat és az embertárssal való testvéri kapcsolatot a jóság és az erkölcsi tökéletesség alapjává tette. Még Isten imádása is erkölcsi cselekedet. Istenhez kell igazodnunk, éspedig elsősorban a hozzá legközelebb álló belső mívoltunkban és másodsorban a belsőnk kifejező viselkedésünkkel és cselekedeteinkkel. Így lesz a vallásos hit az erkölcsi élet forrása és az erkölcsi tökéletesedés mozgató ereje. Ebbe a vallási keretbe illeszkedik bele Jézus erkölcsi tanítása.

2. Jézus és a Törvény

Mózes öt könyvének zsidó neve Tóra, vagyis Törvény, mivel nagyobb részében vallási, erkölcsi és társadalmi törvényeket tartalmaz, melyek az egyénnek és az egész népnek Jáhvehoz való viszonyát szabályozzák.

Az egész mózesi törvényhozásnak vallási vonatkozása van. A hagyomány szerint Jáhve kiválaszt magának egy népet, szövetséget köt vele s a törvénykönyv ennek az Izrael népével kötött szövetségnek Isten diktálta okmánya. A zsidóság számára a Tóra lett az ígélet, a kiválasztás, a szövetség, a kötelezettség és minden remény forrása.

Jézus korában a zsidó nép többsége elismerte a törvényt és pontos megtartását üdvösségszerző kötelességnek tartotta. A farizeusok és írástudók törvénytisztelete vallási formalizmusban és képmutatásban testesült meg; a vallásosságot és erkölcsiséget istentiszteleti szabályok és rituális előírások megtartásától tették függővé; az egyént elválasztották az Istennel való személyes érintkezéstől; a vallási-erkölcsi életet gúzsba kötötték. A judaizmus a szó igaz értelmében a törvény vallása lett.

Jézus törvény szemléletét az embernek felebarátjához és Istenhez való egzisztenciális viszonya határozta meg. A Hegyi beszédből (Mt 5—7. r.; Lk 6, 20—49) és a farizeusokkal s írástudókkal folytatott vitákból

(Mt 12, 1—40; Lk 11, 37—52; 20, 45—47) világosan kitűnik, hogy elismerte a törvényt, abból — szerinte — egy jóta vagy egy pontocska sem maradt betöltetlenül (Mt 5, 17—19). A törvényből mindazt átvette, ami összhangban állott Istenországa evangéliumával, a többinek nem tulajdonított valódi értéket.⁵ A törvény betöltését maga is akarja, de ezenkívül még többet is kíván, mikor tanítványainak azt mondja, hogy ha az ők igazságuk nem lesz több az írástudókénál és a farizeusokénál, semmiképpen nem mehetnek be a mennyek országába. (Mt 5, 20). Jézus a törvény tökéletesítésére törekszik, annak mélyebb, szellemi-erkölcsi jelentést kíván adni⁶ (Mt 7, 1—21). Isten, amit tilt, az nem csupán a törvény által meghatározott rossz cselekedet. Azok előzményei és indítékai is tilosak. A farizeusokkal és írástudókkal szemben, akik a Tórát kizárólag a zsidó népnek sajátították ki, a törvényt az egész emberiség közkincsévé teszi, s ezzel mindenki számára szabad lett az út az Atyához.

Jézus a parancsolatoknak való külső engedelmességet elégtelennek tartja: a törvényt nem betűjében, hanem szellemében kell betölteni. Az evangélium követőjének nem azt kell cselekednie, amit a törvény betűje mond, hanem amit annak szelleme magában foglal. Mindenkitől a lélek teljes jóságát és az ember iránti jóindulatot és szeretetet követeli meg; a fő súlyt a megtérésre és az ahhoz illő cselekedetre helyezi. A törvény helyes betöltésére nézve elvi jelentőségű útmutatást ad az arany szabályban (Mt 7, 12) és a nagy parancsolatban (Mt 22, 36—40) azzal, hogy ettől függ „az egész törvény és a próféták“.

Az írott törvény érvényességét Jézus fenntartotta, de bírálta az írástudók és farizeusok egyoldalú legalizmusát, a törvény megtartásának és értelmezésének módjait. Mindezeket elégteleneknek tartotta, mivel középpontjukban nem a vallás szellemi-erkölcsi eleme állott, hanem az öncélú kultusz. Ha a törvény nem szolgálja az életet és nem segíti elő az ember istenfiúsági növekedését, elveszítette célját és érvényességét. Ezen az alapon támadta a mózesi törvénynek minden olyan istentiszteleti, rituális és társadalmi rendelkezéseit, melyek akadályozzák vagy egyenesen lehetetlenné teszik a magasabb erkölcsi törvények megtartását. Ilyen értelemben szükségtelennek tartotta pl. az aprólékos szombatelőírások teljesítését, mivel azok akadályozzák az erkölcsi törvény teljesítését. Az erkölcsi törvény pedig felette áll a kultusz törvényének. A farizeusokkal szemben elvi álláspontként jelentette ki, hogy a szombat van az emberért és nem az ember a szombatért (Mk 2, 23—28; 3, 1—6). A bűjnek nem tulajdonított vallás-erkölcsi jelentőséget; aki mégis bűjtől, tegye azt feltűnés, dicsekvés nélkül (Mk 2, 18—22; Mt 6, 16—18). Az áldozatnál fontosabbnak tartotta a jóindulatot és a felebaráttal való kibékülést (Mt 5, 23—24). A kultikus tisztaság megőrzésére vonatkozó szabályoknak nincs jelentőségük a vallás-erkölcsi életre, mert nem a testi dolgok fertőzik meg az embert, hanem a szív tisztátalansága. (Mt 15, 17—20). Az emberi rendelkezésen alapuló törvények iránti engedelmességre nézve kizárólag a lélek tisztasága a döntő.

3. Az ember

A vallástörténelemben egyedül Jézus értékelte igazán az ember nagyságát.⁷ Tanításának alapállása: az ember Isten teremtménye, (1Móz 1, 27; Mk 10, 6; Mt 19, 4), testből és lélekből álló lény (1Móz 2, 7). Egye-

dülálló értéke és méltósága Istentől ered. Nagyságát és különleges hivatását az Ószövetség azzal szemlélteti, hogy az ember a többi teremtménnyel szemben Isten képmása, és hivatva van uralkodni az egész természet felett (1Móz 1, 28). Az istenkép az emberen nem állhat egyébben, mint az ember szellemi természetében, jóra való képességében, bölcsességében, igazságában és szeretetében, melyeknek csiráit lelkében hordja.

Jézus az erkölcsi valóság középpontjába a szellemi-erkölcsi erőkkel megáldott embert helyezi. Minden emberben adva van a felemelkedés képessége és lehetősége; az erkölcsiség kialakítása egyet jelent az ember önmegvalósításával. Ez az önkifejtés kemény küzdelemmel jár, melyben az győz, aki személyes kapcsolatban él Istennel, mint Atyával és ember-társával, mint felebarátjával, tiszteli az erkölcsi értékeket és azok megvalósítását kötelességének tartja. A küzdelem eredményeként Isten gyermeke erkölcsi személylé tökéletesedik.

Jézus kiemelte az erkölcsi személy szabadságát és felelősségét. Az ember kötelessége, hogy szabad legyen és eszménye is a szabadság legyen. Szabadok vagyunk isteni hivatásunknál fogva, tanítja Jézus, s ha mégis szolgák leszünk, szabadokká válhatunk újra, mert megvan bennünk az Istenhez való felemelkedésünk képessége. Az ember szabadakarata az erkölcsi világregend alapja és együttal végső célja.

Isten atyaságából következteti Jézus az emberiség egységét, mert „az egész emberi nemzetséget“ Isten „egy vérből teremtette“ (ApCsel 17, 26). Az istenképmás alapvető lényege és joga Isten gyermekeinek testvérisége és egyenlősége.⁸ Az emberek mind egymásnak testvérei, ezért bármilyen megkülönböztetés ember és ember között ellentétben áll Isten akaratával. A mások feletti felsőbbtség szerzésének egyedüli módja Jézus szerint a mások szolgálatában való kiemelkedés.

Az ember nincs egyedül, magára hagyatva a világban, Istennel életközösségben van, atyai szeretetének körében él és dolgozik (ApCsel 17, 28). Az embernek Istenhez való viszonya Jézus szerint teljesen lelki-erkölcsi természetű, lényege a bizalom, hűség és szeretet. Az ember istentisztelete és Isten magatartása az emberrel szemben lényegében erkölcsi cselekedet (Mt 6, 1—34; 7, 1—21; Lk 11, 1—13). Jézus a külső vallási tekinthetéseket is abból a szempontból értékelte, hogy szolgálják-e vagy akadályozzák az embernek Istennel való személyes kapcsolatát. Istennek az emberhez és az embernek Istenhez való viszonya az istenfiúsági viszonyban áll fenn. Mindenki istenfiává lehet, amennyiben hozzá hasonlóvá lesz és az ő akaratával megegyező életet folytat. Az erkölcsiség az istenfiúság tudatából táplálkozik, benne az emberi élet isteni méltósága és rendeltetése jut kifejezésre s lesz léte a cselekedetben.

4. Isten akarata

Jézus erkölcsi tanításának kategorikus imperativusza: cselekedd Isten akaratát, mert ő a vallás-erkölcsi értékek megszemélyesítője és legfőbb tekintély az erkölcs világában. Akarata, mely méltóságot, függetlenséget és értelmi megalapozást ad az erkölcsi életnek, egyet jelent az erkölcsi törvénnyel. Jézus erkölcsösnek azt a viselkedést és cselekedetet ismeri el, amely az Atya akaratához igazodik; rossz ezzel szemben mindaz, ami ellentétben áll az isteni akarattal.

A legfőbb erény az evangéliumban önmagunk alárendelése Isten akaratának; kötelességünk engedelmeskedni ennek az akaratnak és cselekedni azt. E. W. Channing Isten akaratának teljesítését tartja a keresztyén ember egyetlen céljának.

A hit csak eszköz az erkölcsi életben, az Isten akarata iránti engedelmesség viszont maga a cél. Ez az engedelmisség nem szolgai meghajlás egy külső tekintély előtt, hanem akaratumk önkéntes alárendelése a mennyei Atya akaratának. Jézus a formális engedelmisség helyett azt kívánja tőlünk, hogy öntudatosan engedelmeskedjünk az erkölcsi értékek megvalósítására szólító isteni parancsnak (Mt 7, 6—16; 6, 22—34; Lk 6, 43—49).

Jézus az embert abból a szempontból értékeli, hogy mennyire tudta Isten akaratát teljesíteni és vált Istenhez hasonlóvá (Mt 7, 21). Isten akarata immanenssé válik bennünk, amikor felismerjük, hogy az ő akarata egyben a mi akaratumk és törvényünk (Mt 6, 10; 20, 30; Lk 11, 2; 21, 42). A jutalom reménye vagy a büntetés félelme nélkül kell a jót cselekedni, kizárólag az Isten akarata iránti tiszteletből. Az embernek át kell adnia önmagát Istennek, hogy megtalálja önmagát, mint erkölcsi személyt (Lk 11, 33; Mk 6, 35; Mt 16, 25).

5. Erkölcsi életeszmény

Az emberi élet alapvető kérdése az erkölcsi életeszmény. Az Őszö-vetség ezt így fogalmazza meg: „Szenteljétek meg magatokat, és szentek legyetek, mert én, az Úr, a ti Istenetek, szent vagyok“ (3Móz 11, 44). Jézus ezzel szemben Istenben, mint erkölcsi tökéletességben határozza meg: „Legyetek azért ti tökéletesek, miként a ti mennyei Atyátok tökéletes“ (Mt 5, 48). Ez a legmerészebb és ugyanakkor a legigényesebb felhívás, melyet valaha az emberekhez intéztek.⁹

A tökéletesség Jézus értelmezésében az ember szellemi-erkölcsi fejlődésnek végcélja. Tartalmát valláserkölcsi értékek képezik, melyek a megvalósítás kötelezésével lépnek fel velünk szemben, hogy létünk értékes tartalma gyarapodjék. Az Isten hasonlóságára való tökéletesedés lényegében erkölcsi életigenlés, teljességre való törekvés, az ember erkölcsi önmegvalósítása, erkölcsi személlyé való nemesedése. Minderre szellemi-erkölcsi természetünk képesít.

Erkölcsi életeszményünket két lényeges viszony határozza meg: az egyik lényünknek Istenre, a másik embertársainkra való vonatkozása. „Csak az Istenben való bizalom ad nekünk reményt, — mondja Channing — az erkölcsi tökéletesség elérésére“¹⁰ (VI. 111).

Az erkölcsi életeszmény értékeit egyéni és közösségi irányban kell megvalósítanunk. Az egyéni a közösségi életben teljesedhetik ki. Az ember ugyanis nem önmagában van, hanem közösségben él, és így valamennyi értéke nemcsak önmagára vonatkozik, hanem a többi emberre, a közösségre is. A magunk tökéletesedésén munkálkodva, az egész emberiség emelése érdekében fáradozunk, mert minden egyén egyúttal az egész emberiség hordozója.

Az Istenhez való hasonlóságra a lélek tisztasága vezet. A vallás feladata, Jézus szerint, a lélek megtisztítása, életre keltése és felemelése, hogy isteni eredetijéhez hasonlóvá tegye.¹¹ (Channing, VI. 108). Így lesz a vallás az erkölcsi tökéletesedés mozgató ereje.

Az erkölcsi életeszemély megvalósításának gyümölcse egyéni vonalon az a lelki állapot, melyet Jézus a Hegyi beszédben „boldogság“-nak nevezett. Ez a boldogság az egyén magasabb rendű életöröme, melyben megtalálható az élet értékének és értelmének felismerése, az Istenben való bizalom, szeretet, tisztaszívűség, irgalom, igazságosság, békesség, Isten látása. Közösségi vonalon Istenországa, melyben Isten törvénye biztosítja az emberiség boldog életét.

A jézusi életeszemély teljesítése nehéz, szenvedéssel és küzdelemmel jár, de az embernek vállalnia kell, mert képes erre.

6. A legfőbb törvény

Jézus olyan egyszerű és egyetemes elvet keresett, melyben mindenki megtalálhatja Istent és eleget tehet legfontosabb valláserkölsi köteleseégeinek. Alapvető igazságot és tapasztalatot fejezett ki, midőn ezt az elvet a szeretetben találta meg.

A szeretet az ember egész erkölcsi magatartásának lényegét kifejező egyetemes erény. Alapvető etikai érték, mely minden erkölcsi rendet összeköt és érvényes minden személyre. Éltető, összetartó, felszabadító erő, az élet igazi lényege, mely az embert a végső valósághoz köti. Az evangéliumi köteleseégek és erények között a szeretet nemcsak a legnagyobb, hanem magának Istennek legbensőbb tulajdonsága, mert „az Isten szeretet“ (1Jn 4, 16). Isten szeretet-lényegének senki felfogásában nem volt olyan nagy jelentősége az Isten és ember közötti viszony értelmezésénél mint éppen Jézus felfogásában.

A szeretet erkölcsileg semleges, a cél és a tárgy, amely felé irányul, teszi jóvá és értékessé. Vezetője az értelem, enélkül olyan gyengeség, melyet a rossz felhasználhat a jó megrontására.

Jézus a szeretetnek, mint az erkölcsi élet legfőbb törvényének három tárgyát jelöli meg: Isten, felebarát és önmagunk. (Mt 22, 34—40; Mk 12, 28—31; Lk 10, 25—28).

a) Isten szeretete

Az ember első köteleseége Isten szeretete: „Szeresd azért az Urat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből, teljes elmédből és teljes erődből“ (Mk 12, 30). Mivel az Isten szellem, aki tehát őt szereti, az a legmagasabb érték előtt borul le és imádja; ez pedig nem lehet más, mint az ember első köteleseége.

Az Isten iránti szeretet csaknem kifejezhetetlen Jézus előtt, azért írja körül olyan részletesen. Ez a szeretet nem lehet egy rövid ideig tartó érzelem, hanem „a szellem“ értékében való teljes és maradandó bizalom. Éppen ezért Istent teljes lényünkben, feltétlenül és minden előtt kell szeretnünk, mert ő a mi Atyánk.

b) A felebarát szeretete

Isten szeretete a felebarát szeretetében tükröződik. Az ember nem szeretheti Istent anélkül, hogy embertársát is ne szeresse. A szeretet második parancsolata ezért a felebarátra irányul: „Szeresd felebarátodat, mint magadat“ (Mk 12, 31).

Az Ószövetség felebaráton a zsidóság hithű tagjait értette. A papi törvény parancsolja a felebarát szeretetét (3Móz 19, 18), de az ellenség kimondott gyűlöletét, ahogy a Hegyi beszédben található (Mt 5, 43), sehol sem említi. Az evangélium írója állításával, hogy „Hallottátok, hogy megmondattok: Szeresd felebarátodat és gyűlöld ellenségedet“ — a Jézus korabeli köztudat felfogását jelöli.

Jézus a törvénytudó kérdésére, hogy „ki az én felebarátom?“, az irgalmas szamaritánus példázatában világos feleletet ad: minden ember felebarát faji, vallási, társadalmi megkülönböztetés nélkül. (Lk 10, 25—37). Ebben az értelemben tanítja: „Új parancsolatot adok nektek, hogy egymást szeressétek; amint én szerettelek titeket, úgy szeressétek ti is egymást. Erről ismer meg mindenki, hogy az én tanítványaim vagytok, ha egymást szeretni fogjátok“ (Jn 13, 34—35).

Az ember azért tartozik felebarátját magához hasonlóan szeretni, mert a felebarát is lelkében az Isten-hasonlóságot és az Istenhez rendeltetés célját hordozza. A felebarát szeretete természetszabta kötelességünk is. Az ember társas lény, saját javát egyedül, mások nélkül képtelen elérnie. A méltányosság és kölcsönösség megkívánja, hogy másnak is megtegyük azt, amit tőle elvárunk; ez az arany szabály a humánus összetartója (Mt 7, 12; Lk 6, 31).

A felebarát szeretete nem pusztá szánalom, elméleti rokonszenv, hanem segítő szeretet — agapé —, a gyengék, elesettek, üldözöttek igazságaért munkáló cselekvés. Amit Jézus a felebaráti közösségvállalás dolgában kíván, az mind egyszerű dolog. Az éhezőknek ennivalóra, a ruhátlanoknak ruhára, a jövevényeknek befogadásra, betegnek és fogolynak látogatásra van szüksége. Az arany szabály és a szeretet parancsa feltételezi, hogy az ember ezek alapján el tudja dönteni, mit kell tennie az adott esetben.

A második parancsolattal kapcsolatban Jézus jogosan utalhatott a prófétákra, így pl. Mikeásra, amikor azt mondja, hogy a farizeusok elhanyagolják „amik nehezebbek a törvényben, az ítéletet, az irgalmasságot, és a hívséget“ (Mt 23, 23; vö. Mik 6, 8) vagy Hózsásra, midőn kijelenti: „Irgalmasságot akarok és nem áldozatot“ (Mt 9, 13; 12, 7; vö. Hózs 6, 6). Megállapítja, hogy Istent nem érdekli a neki bemutatott áldozat, de annál inkább az irgalmasság, az embertárs iránti gondoskodás (Mt 9, 13; 2, 7; vö. Hózs 6, 6).

A példázatok egész sorának summája, hogy az embertársakhoz való viszony lesz az ítélet mértéke. Az utolsó ítéletről szóló példázat szerint a szétválasztás éppen a felebaráti segítő cselekedetek alapján történik (Mt 25, 31—46).

A felebaráti szeretet egyetemes, kötelezettsége nemcsak a legközelebbi honfitársra és hitsorsosra terjed ki, hanem kivétel nélkül minden emberre. Jóakarattal van embertársai iránt, mivel Istenhez való vonatkozásukban látja őket. Senki sem idegen számára; más ember bajai iránt nem tud közömbös lenni; felelősnek érzi magát embertársaiért.

A felebarát iránti szeretet a bűnös iránt is kötelez. Isten vétkeink elenyésztésére sem szűnik meg szeretni minket. Ő jobban örül egy megtérő bűnösnek, mint 99 igaznak. Isten akarja, hogy hozzá hasonlóan mi is mutassunk szeretetet a bűnösök iránt, és bocsássunk meg nekik, úgy, amint azt megígérjük az Úri imádságban. A felebarát szeretete tükröződik Jézus nyilatkozatában: „Nem azért jöttem, hogy az igazakat hívjam, ha-

nem a bűnösöket a megtérésre“ (Lk 5, 32). A felebaráti szeretet határtalanlanná válik a megbocsátás által.

A felebaráti szeretet kötelessége érvényes az ellenségre is. Az erkölcs világán kívül élő ember csak a megtorlás törvényét ismeri. Az Ószövetség igazságszolgáltatásának alapja a megtorlás, mely szerint a vétkezőkre olyan büntetést mértek, amilyen sértést maguk okoztak (2Móz 21, 12—36; 5Móz 19, 14—21). Jézus ezzel szemben az erkölcsiség új törvényét állítja fel: „Szeressétek ellenségeiteket, és imádkozzatok azokért, akik üldöznek titeket, hogy legyetek mennyei Atyátok fiai, aki felhossa napját gonoszokra és jókra, és esőt ad igazaknak és hamisaknak. Mert ha azokat szeretitek, akik titeket szeretnek, mi a jutalmatok? Nem ugyanezt teszik-e a vámszedők is?“ (Mt 5, 43—46).

Az ellenség szeretetét Jézus azzal indokolja, hogy legyünk mennyei Atyánk fiai, vagyis legyünk hasonlók hozzá. Nincs semmi érdem abban, ha csak azokat szeretjük, akik minket szeretnek, mert akkor még csak a talio törvénye alapján állunk (Mt 5, 45, 46). Az ellenség szeretete az erkölcs világán kívül élő ember számára képtelennek és természetellenesnek látszik, de az erkölcsi személy előtt ez az egyedüli helyes magatartás. A gyűlölet és bosszúállás nemcsak az üldözöttre hozhat rosszat, hanem rosszá teszi a gyűlölködőt és megtorlót is. Az ellenség szeretete által viszont a lélek legnemesebb diadalát aratja önmagán és embertársán; legyőzi önmagában a megtorlás ösztönét, s ezáltal növeli a maga értékét és embertársának erkölcsi személyé váló növekedését segíti elő.

Az ellenség szeretetéből következteti Jézus, hogy ne álljunk ellen a gonosznak: „hanem, aki arcul üt jobb felől, tartsd oda a másik arcodat is. Ha valaki pereskedni akar veled és el akarja venni alsó ruhádat, engedd át neki a felsőt is. Ha pedig valaki egy mérföldnyi útra kényszerít, menj el vele kettőre“ (Mt 5, 39—41). Az embernek három módja van a bántalomra megfelelni: a bosszú, a menekülés és a másik arc odanyújtása. Jézus ez utóbbit ajánlja, mert az ellen-nem-állás gyümölcsei különbek a menekülés és bosszú gyümölcseinél. A gonoszt nem tesszük jóvá a gonosz által, hanem csak jóssággal. Csak a megbocsátó szeretet képes leszerelni az ellenfelet, a megtorlás új ellenkezést és gyűlöletet hív ki maga ellen. A felebarát szeretetét ezért kívánja Jézus olyan egyetemes értelemben, mint amilyennek az Isten szeretetét hiszi.

Jézus az Isten és a felebarát iránti szeretet parancsát elválaszthatatlan egységben tanítja; a kettő egymást feltételezi, és együtt teszi az ember legfontosabb kötelességévé. „Aki szereti Istent, szeresse a maga atyjafiát is“ (1Jn 4, 21). „Ha azt mondja valaki: szeretem az Istent, és gyűlöli a maga atyjafiát, hazug az; mert aki nem szereti a maga atyjafiát, akit lát, hogyan szeretheti Istent, akit nem lát? Az a parancsolatunk is van ő tőle, hogy aki szereti az Istent, szeresse a maga atyjafiát is“ (1Jn 4, 20—21). A felebaráti szeretet eszerint Isten szeretetében gyökerezik.

A két parancsolat fontosságát az evangéliumok következetesen hangsúlyozzák. Márk evangéliuma szerint „nincs más, ezeknél nagyobb parancsolat“ (12, 31). Máté evangéliuma még erőteljesebben fejezi ki a kettő értékét: „ez a két parancsolat tartja az egész törvényt és a prófétákat“ (22, 40).

c) *Önmagunk szeretete*

Önmagunk szeretetének kötelességét Jézus a második parancsolatban foglalja bele. Az ember mint Isten gyermeke közvetlenül és teljes mértékben felelős önmaga életéért, nemcsak saját magának, hanem a társadalomnak és végső fokon Istennek.

Az önszeretetet nem az önzés parancsa, hanem erkölcsi tudatosítása annak az elhivatottnak, mely az embert az istenképmás és erkölcsi személy méltóságának megbecsülésére kötelezi. Alapja a testi és erkölcsi fennmaradásra irányuló természetes akarat. A testi önfenntartás kötelessége azt kívánja az embertől, hogy életét gondolja, védelmezze s ezáltal biztosítsa értékmegvalósítási tevékenységét. Az erkölcsi önfenntartás az egyén önmegbecsülését és emberi méltóságának megtartását jelenti. Az önfenntartás ösztöne kísértés lehet arra nézve, hogy az egyént a felebaráttal szembeállítsa. Ezért tiltja Jézus a testi lét iránti túlzott érdeklődést. (Mt 6, 25—32).

7. *Családi élet*

Jézus a családot Istenországa sejtjének tartja, annak vallási, erkölcsi és nevelői funkcióit nagyra értékeli. A család isteni eredetét vallja. (Mk 10, 6; vö 1Móz 1, 27—28; 2, 21—24.) Formájával az evangéliumok szerint nem foglalkozott; a törvény megengedte a többnejűséget; a társadalmi viszonyok fejlődése ezzel szemben a monogámiának kedvezett.

A judaizmus a család teljes jogú fejének és urának az atyát tartotta. A nők mind vallási, mind társadalmi szempontból alárendelt szerepet töltenek be: a törvény a nőt férje szolgájává teszi. Jézus nem tett különbséget a nemek között, a férfi és a nő egyenlősége, egyforma erkölcsi értéke mellett foglal állást. Hivatkozik az 1Móz 1, 27-re, mely szerint „a teremtő kezdettől fogva férfiúvá és asszonnyá teremté őket“ (Mk 10, 6). A nők éppenúgy Isten képmásai, mint a férfiak. Állásfoglalásával összhangban a nőket követői közé fogadta (Lk 8, 2—3); jellemző, hogy az evangéliumok a feltámadás első tanúiként említik a nőket!¹² (Mt 28, 9—10; Mk 16, 9; Lk 24, 1—10; Jn 20, 14—18).

Jézus a gyermeket Isten áldásának tekinti, aki méltó arra, hogy Isten országát örökölje (Mk 10, 14). A törvény értelmében a gyermek kötelességének tartja szülői tiszteletét (Mt 15, 4; Mk 10, 19; vö. 2Móz 20, 12); aki pedig szidalmazza vagy bántja őket, méltó a büntetésre (2Móz 21, 15).

A mózesi törvény nagy szabadságot biztosított a férjnek az elválás és új házasság kötése tekintetében; a nő viszont nem válhatott, nem kezdeményezhette a házasság felbontását. Jézus korában a nők ki voltak teljesen szolgáltatva a férfiak önkényességének, tőlük függött a feleség megtartása vagy elbocsátása. (5Móz 24, 1—4). A könnyelmű válások megakadályozása érdekében a törvény meghagyta, hogy a férfi válólevél nélkül el ne bocsássa feleségét. Az írástudók is szorgalmazták a válási irat megadását, hogy annak alapján a nő ismét házasságot köthessen. A válólevél nem tartalmazta a válás okát, hanem csupán a válás tényét.¹³

Jézus a házasságban a férfi és a nő állandó közösségi létformáját látja, melynek lényegéhez tartozik a tartósság, hiszen feladatai egy egész

életre szólnak. A házasság felbonthatatlanságát Isten eredeti akaratának tartja: „Amit az Isten egybeszerkesztett, ember el ne válassza“ (Mt 19, 8; Mk 10, 9). A mózesi törvényt a válás kérdésében úgy tekintette, mint alkalmazkodást az emberi gyengeséghez (Mk 10, 5).

Máté evangéliuma szerint Jézus a házasság felbontását csak egy rendkívüli esetben ismeri el jogosnak: a paráznaság, a házassági hűtlenség esetén. (5, 31—32; 19, 18). Márk és Lukács tudósítása értelmében Jézus elítél minden válást: „aki elbocsátja feleségét és mást vesz el, házasságtörést követ el az ellen. Ha pedig a feleség hagyja el a férjét és mással kel egybe, házasságtörést követ el“ (Mk 10, 11—12; Lk 16, 18).

A kereszténységben a nő megbecsülése, a férfival egyenrangú erkölcsi személyként való elismerése, az egynejűség, a gyermekvédelem, a házasság szentsége mind Jézus erkölcsi tanításából fejlődött ki.

8. Az erkölcsi rossz és a megtérés

A bűneset, eredendő bűn, az emberiség egyetemes bűnössége, jóra való képtelensége és a helyettes elégtétel kérdései nem fordulnak elő Jézus tanításában. A szinoptikus evangéliumok szerint magát a „bűn“ szót is csak egyszer ejtette ki a szentlélek káromlásával kapcsolatban¹⁴ (Mt 12, 31—32).

Jézus érdeklődésének középpontjában nem a bűn, hanem a rossz kérdése állott, melyet mélyebb erkölcsi vonatkozásában, az egyénhez és Istenországához való viszonyában vizsgált. Erkölcsi rossznak tartja mindazt, ami Isten akaratának: jónak, igaznak szeretetnek az ellentéte, mely megnyilvánulhat az Isten törvényétől való tudatos elfordulásban, a kötelességek megszegésében, értékrombolásban, gyűlöletben, önzésben, irigységben, kapzsiságban, tisztátalan gondolatban, erkölcstelen életben. Egyszóval rossznak minősül a rendeltetésünkkel ellentétes életirány, hivatásunk megtagadása és önmagunk elárulása, amikor jóra irányuló erőinket és képességeinket a rendeltetés keretein kívül vonjuk. (Vö 1Jn 3, 4.)

Erkölcsi rossz követhető el mindenekelőtt önmagunk, embertársaink és az emberiség ellen, végső fokon pedig Isten ellen. Következményei: az Istennel való kapcsolat megszakadása, felebarátainktól való elidegenülés, félelem, lelki nyugtalanság, meghasonulás és mindenekelőtt Isten képének elhomályosulása az emberben.

Jézus elismerte a rossz létezését, de csak az erkölcsi világon belül, mint értékjelzőt, de nem fogadta el az ember természetes állapotának. A rosszra való hajlandóság magában véve még nem véték. Az erkölcsi rossz az egy természetellenes, eltorzult gondolkodás és élet eredményének tartja. Ugyanakkor mindig hangsúlyozza az ember eredeti jóságát és tökéletesedési képességét (Mk 10, 14; Mt 5, 48). Az ember megőrizheti magát a rossztól; másképpen is cselekedhetett volna, mint ahogyan tett, és a vétkes ura marad a maga akaratának. Az emberben levő jóra, erkölcsi értékekre fekteti a hangsúlyt és sürgeti, hogy erkölcsi életében mutassa meg, hogy ő a mennyei Atya gyermeke (Mt 5, 45).

Az ember erkölcsi szabadságából következik, hogy rendeltetésével ellentétes irányt követhet. Hogy erkölcsi rosszat cselekedhessék, szüksége van értelemre és szabad akaratra; ezek nélkül nincs véték, de nincs erény

sem. Isten így ad szabad választást az embernek, hogy az isteni akaratnak megfelelő erkölcsi életet választja-e vagy annak ellenkezójét.

A közfelfogás Jézus korában a bűnösnek tartott embert megvetette és a vallási-népi közösségből kiközösítette. Jézus elvetette ezt a felfogást. Senki sem gyűlölte jobban a rosszat, mint ő, aki ismerte annak romboló következményeit az ember életében. Az erkölcsi rossz minden változatát elítélte, de magát a vétkes embert változatlanul szeretete, mint felebarátját. Szerinte még azokkal szemben sem szabad rosszat tennünk, akik megbántottak és ellenségeink; hiszi, hogy a jó végső célja lesz a rossznak.

A rossztól való megszabadulást Jézus erkölcsi úton keresi. Jobbá válhatunk, emberibbé formálódhat a közösség, ha az egyének megváltoznak a jó irányban. Ez abban a mértékben érhető el, ahogyan az ember megújítja életét, önerejéből átalakul és átalakít. Ennek érdekében hívta Jézus megtérésre követőit tanítása kezdetekor: „Bétölt az idő, és elközelített az Istennek országa; térjete meg, és higgyetek az evangéliumban“ (Mk 1, 15; Mt 4, 17). Ilyen értelemben mondja Nikodémusnak is: „Ha valaki nem születik újonnan, nem láthatja az Isten országát“ (Jn 3, 3). A megtérés az erkölcsiség nélkülözhetetlen eleme.

A megtérés — metanoia — Jézus erkölcsi tanításában nem más, mint egy gyökeres etikai változás, mely a gondolkodástól kezdve kihat az egyén egész életére, az emberekhez való kapcsolatán át az Istennel való viszonyáig. Az eddigi életmóddal való szakítást és a jóhoz visszatérő új élet kezdetét jelenti, másszóval: igazi rendeltetésünk felismerését és vállalását. Erre való tekintettel figyelmezteti Jézus tanítványait: „ha meg nem tértek és olyanok nem lesztek, mint a kisgyermek, semmiképpen nem mentek be a mennyeknek országába“ (Mt 18, 3). Az igazi megtérés folyamatát az ember megváltozásának belső és gyökeres jellegét a tékozló fiú példázatában és a gyümölcsfáról szóló tanításában mutatja be (Lk 15, 11—32; Mt 7, 16—20; 12, 33). A Hegyi beszéd nyolc boldogságában a megtért lélek jellegzetes jegyeit ismerteti (Mt 5, 3—10).

Az ember képes arra, hogy megváltozzék, vétkeit megbánja és megjavuljon. Jézus hiszi, hogy a legromlottabb ember is megtérhet, mert ennek lehetősége és képessége adva van minden lélekben. A megtérés mindenkinek személyes cselekedete; nincs szükség közvetítő személyekre, intézményekre, kultikus cselekményekre. Jézus megtérésre szólító felhívása nem a közösséghez szól, mint az Ószövetségé, hanem mindig az egyénhez, és nemcsak a bűnösökhöz, hanem mindenkihez (Lk 13, 3). A vámszedő, aki még szemét sem meri az égre emelni, csak ennyit mond: „Isten, légy irgalmas nékem bűnösnek!“ — megigazult embernek számít (Lk 18, 13). A tékozló fiú csak annyit mond: „Atyám vétkeztem az ég ellen és teellened; vagy vagyok immár méltó, hogy a te fiadnak hívattassam“ (Lk 15, 21) — és az atyja visszafogadja őt.

A megtérés emberi feltételei közül Jézus tanításában három emelkedik ki: a bűnbánat, megbocsátás és az evangéliumban való hit. Jézus a belső bűnbánat szükségét hangoztatta. A vétkes ember ismerje el, hogy vétkezett és bánja meg rossz cselekedeteit; ébredjen tudatára annak, hogy személy szerint felelős azért, amilyen; törekedjék megváltozni és rendezni viszonyát Istennel és felebarátaival. A megtérés teljessé a megbocsátás által válik. Az embernek megsértett felebarátjával szemben viszont a sértettnek is kötelessége a megbocsátás (Lk 17, 3; Mt 18, 21—22). A megtérés alapvető követelménye a Jézus evangéliumában való hit is.

(Mk 1, 15; Lk 7, 50). Hinnünk kell abban, hogy az egyén Isten akaratával összhangban, emberi módon, emberhez méltóan élhet, ha ő maga személyileg is minden erejét latba veti a jelenben Istenországáért.

Jobbá levésünkhöz Jézus szerint feltétlenül szükségünk van Isten segítségére. Ő nem csupán igaz bíró, hanem irgalmas és hosszútűró szeretet, aki nem akarja a rossz ember vesztét, hanem hogy megtérjen és éljen. Ő azt akarja, hogy minden ember üdvözljön és az igazság ismeretére eljusson (1Tim 2, 4). Éppen ezért segítséget nyújt a bűnösnek vétkeiktől való elfordulásra és a Hozzá való visszatérésre. A bűnös közelebb áll Istenhez, mint az igaz. Jézus a megbocsátást Isten és ember részéről olyan szorosan egybe kapcsolta, hogy az utóbbit az előbbi feltételévé tette (Mt 6, 12; 6, 14—15; Mk 11, 25—26).

Az írástudók legalizmusa R. Bultmann szerint bezárta a mennyeknek országát az emberek előtt, Jézus azonban megtérésre szólító felhívásával oda utat nyitott.¹⁵

9. Dinamikus erkölcsiség

Az Ószövetség statikus etikájával szemben Jézus dinamikus erkölcsiséget hirdet, melynek próbaköve az erkölcsi jellem és jó cselekedet; az az élet pedig, melyre az embert el akarja vezetni, nem pusztán a rossztól való tartózkodás, hanem a cselekvő élet.

Az ember cselekedetei lelkének megnyilatkozásai, melyekből a lélek milyenségét lehet látni. A jó lélek Jézus szerint éppen úgy nem cselekszik rosszat és a rossz lélek jót, mint a jó fa nem terem rossz gyümölcsöt és a rossz fa jót.¹⁶ A jó ember ugyanis az ő szívének jó kincseiből hoz elő jót és a rossz ember az ő szívének rossz kincseiből hoz elő rosszat (Mt 7, 16—20; Lk 6, 43—45).

Jónak lenni kell, tanítja Jézus, mert lehet. A jó győzelmében bizonyos volt. Hiszi, hogy Isten gyermekei képesek jók lenni, erkölcsi személyné tökéletesedni. Meggyőződésének alapja az Isten jóságában és mindenhatóságában való hite volt. Isten jelölte ki az ember számára a célt és az utat, Ő erőt is ad hozzá, és megvalósítását biztosítja.

Jézus követőitől erkölcsi kezdeményezést és döntést vár. Az erkölcs világában nem lehetünk passzív szemlélői az élet humanizálásáért és Istenországáért folyó küzdelemnek. Nem lehet szó félrevonulásról; a semlegesség véteknek számít. Állást kell foglalni, dönteni kell a jó és a rossz, a szeretet és gyűlölet között. Akik nemcsak hallgatják, de cselekszik is az új erkölcsiség törvényeit, azokat Jézus a bölcs emberhez hasonlítja, aki olyan szilárd erkölcsi alapon áll, amelyet az élet viharai meg nem ingathatnak. (Mt 7, 24—27; Lk 6, 47—49).

Jézus az emberi életet kívánja emberibbé tenni. Életeszménye új erkölcsi öntudatot ad követőinek, hogy meggyőződjenek arról, miszerint a teremtésben célja van életüknek, és lehetőségük van erőik és képességeik kifejtéséhez, hogy rendeltetésüket — a tiszta emberség és istenfiúság — megvalósíthassák. Ilyen értelemben Jézus erkölcsi tanítása „út, igazság és élet“ követői számára.

JEGYZETEK

¹ Channing, E. V.: *Válogatott művei*. VI. kötet. *A tökéletes élet*. Kolozsvár, 1881. 128. l.

² Uo. 48. l.

³ Az Ószövetség Jahvet „atyának“ nevezi: 5Móz 32, 6; Ézs 63, 16; 64, 7; Jer 31, 9; Mal 1, 6; 2, 10; 2Sám 7, 14; 1Krn 28, 6; Zsolt 89, 27; 2, 7; 68, 6.

⁴ Az „Atya“ szó az Újszövetségben 245-ször fordul elő (Drummond, J.: *Via, veritas, vita: Lectures on „Christianity in its most Simple and Intelligible Form“*. London, 1894. 175. l.). Az arám „abba“ — atya szó háromszor fordul elő az Újszövetségben: Mk 14, 36; Róm 8, 15; Gal 4, 6.

⁵ Flusser, D., a jeruzsálemi héber egyetem professzora: *Jesus c. munkájában kimutatja, hogy Jézus tökéletesen ismerte mind a szentírást, mind a hagyományokat* (18. l.); Vermes, G.: *Jesus the Jew c. művében úgy beszél Jézusról, mint galileai tanítóról, akit hívei mint profétát tiszteltek*. Az „Isten fia“ elnevezéssel Jézus bensőséges vallásos kapcsolatát fejezte ki a mennyei Atyával (224—225. l.).

⁶ Aulén, G.: *Jesus in Contemporary Historical Research*. London, 1976. 167. l.

⁷ Gannett, E. S.: *Emerson*. 11.

⁸ Vö. az UNESCO-nak az emberi jogokról szóló nyilatkozata első mondatával: „Mindenki egyenlőnek születik“.

⁹ Moffat, J.: *Theology of the Gospels*. 104. l.

¹⁰ Channing, E. V.: i.m. 111. l.

¹¹ Uo. 108. l.

¹² Pál apostol is elismeri Fébét, Priscillát és Akvillát, mint munkatársait (Róm 16, 1—3).

¹³ Mózes öt könyve és a Haftárak. V. *Deuteronomium*. Bp., 1942. 318—319. l. Lásd még: Montefiore, C. G.: *The Synoptic Gospels*. London, 1909. I. v. 234—242; II. vol. 507—510; Blau, L.: *A zsidó házasságfelbontás és a zsidó válólével története*. I—II. Bp., 1911—1912.

¹⁴ Pál apostol leveleiben a „bűn“, nem számítva a szó ismétléseit ugyanazon versben, 38-szor fordul elő (Vö. Hall, A.: *The Beliefs of a Unitarian*. 2nd edition. London, 1947. 89. l.).

¹⁵ *Theology of the New Testament*. London. 1959. vol. I. 24. l.

¹⁶ A Jézusnak tulajdonított kijelentést, mely a determinizmus határáig megy, nem vehetjük abszolút értelemben, mivel ő a lélek megváltoztatását, a megértést mindig lehetségesnek és az egyéntől függőnek tartotta.

Dr. PITTERS, HERMANN

LUTHER MÁRTON — A KERESZTÉNY SZABADSÁG HIRDETŐJE

Gondolatok a reformátor születésének 500. évfordulóján*

1983. november 11-én 500 esztendeje annak, hogy Luther Márton egy kis thüringiai városban, Eislebenben napvilágot látott, szegény, de törekvő szülők gyermekeként. Iskoláit Mansfeld, Magdeburg és Eisenach

* A szerző, a Protestáns Teológiai Intézet nagyszebeni ágazatának evangélikus professzora, *Martin Luther — ein Kündler christlicher Freiheit. Gedanken zum 500. Geburtstag des Reformators* c. dolgozatát dr. Kovács Lajos fordította magyar nyelvre.

városokban végezte, majd a híres erfurti egyetem hallgatója lett. Rövid idő alatt megszerezte a magiszteri fokozatot és apja kívánságára a jogi fakultásra iratkozott. Nem sokkal tanulmányai megkezdése után életében olyan döntés történt, amely gyökeresen megváltoztatta annak irányát. Egy nagy vihar rendkívüli élményének hatása alatt fogadalmat tett, mely által a kolostori életre kötelezte el magát. Az akkori időkben nem volt semmi rendkívüli ebben. Isten ragadta meg ezt az ifjút, hogy előkészítse az ő szolgálatára. Az Ágoston-rend erfurti kolostorában nagy küzdelmek és vívódások mentek végbe Luther lelkében, amelyek teljes kétségbeesésbe sodorták. Az erőteljes szellemi munka, a teológia tanulmányozása, pappá szentelése, a rend megbízásából tett római útja, teológiai doktorrá avatása, a wittenbergi egyetem egyik bibliai tanszékének elfoglalása — mindez bensőleg nem tudta megnyugtani. Isten dolgozott tovább őbenne, míg végül a Római levélről tartott előadásai eredményeképpen lelkében döntés született: egy addig ismeretlen felszabadulást tapasztalt. Éveken át emésztette és nyugtalanságban tartotta ez a kérdés: miképpen állhatok meg a kegyelmes Isten színe előtt? A kérdésre most ezt a feleletet adta: a bűnbánat és az egyéni cselekedetek nem elegendők, egyedül az Isten előtti igazságosság megszerzése számít. Isten maga jön közel hozzánk az ő ajándékozó, kegyelmes könyörületességével és üdvözít, ha teljes mértékben bízunk benne. Ettől kezdve Luther az evangéliumi szabadság hírnöke lett. Ez a benső szabadulás megváltoztatta életét, és nem sok idő múlva sok más ember életét is, akik ezt az üzenetet meghallották. A nyugati egyház egy hatalmas hitújítási mozgalommá vált. A reformáció népeket és országokat hódított meg. Ma a kereszténység jó negyedrésze protestáns, annak a szellemnek az eredményeképpen, amit Luther annak idején mint benső szabadulást megélt, és ami lelkéből, mint Istentől kapott megbízás, egy életen át, sok küzdelmen keresztül áradt, 1546. február 18-án bekövetkezett haláláig.

Ebben az esztendőben Luther 500-ik születésnapját ünnepeelve, felvetődik a kérdés: melyik Luthert ünnepeljük 1983-ban? Mert minden nemzedéknek megvolt a maga Luther-képe; saját gondolatainkat szívesen beleállítjuk ebbe a képbe, és csupán azt fogadjuk el Lutherből, ami egyéni nézeteinkkel egyezik. Lutherből és életművéből kell kiindulnunk, ha a reformátor és teológiája képét ma meg akarjuk rajzolni, úgy, hogy korszakalkotó személyiségét a maga valóságában megragadhassuk.

Luther egy alkalommal (az 51. zsoltárról tartott előadásában) a teológia központi kérdéseként a bűnös és elveszett embert, és az üdvözítő Istent jelölte meg. A bűnös ember megmentése Krisztus áldozata által történt. Ezért minden teológiának az üdvtörténet e központi tételéből kell kiindulnia, és a kereszt teológiájának kell lennie. Az ő követésében és a legmélyebb hitbeli bizonyosságban tapasztalhatjuk meg Isten megváltó hatalmát.

*

* *

Luther ítéletét önmagáról és munkájáról, ha meg akarjuk ismerni, csodálkozással állapíthatjuk meg, hogy ő a „De servo arbitrio“ (A szolga akaratról) című írását tartotta legfontosabb teológiai munkájának. Tudjuk, hogy a reformátor számtalan más művet is alkotott. Munkáinak weimari kiadása lexikon-formátumban több mint 100 kötetet, egy elkép-

zelhetetlenül nagy írásos életművet tartalmaz. Fontos bibliamagyarázati könyveket írt. Úgy érezte, hogy mint wittenbergi professzornak és a Szentírás doktorának legfőbb hivatása a Biblia helyes értelmezése. A Biblia lefordítása és magyarázata által egy új teológiai nyelv alapját vetette meg. Teológiájának tulajdonképpeni nervus rerum-át Rotterdami Erasmus, a nagy humanista támadta meg rendkívüli élességgel a „De libero arbitrio diatribe“ (A szabadakaratról) c. munkájában. Luther sokat köszönhet a humanistáknak és elsősorban Erasmusnak. A humanizmus nagy érdeme, hogy törekvéssel: „Ad fontes!“ (Vissza a forrásokhoz), az ókor nagy szellemi kincseit felszínre hozta; mindenekelőtt véghezvitte a Biblia héber és görög ősnyelvű kiadását, valamint az egyházatyák írásainak közzétételét. Az Augusztinus- reneszánsz, amely Wittenbergben éppen Luther tevékenységével indult el, az egyházatyák szövegeinek újrakiadása nélkül nem történhetett volna meg. Azonban Luther teológiai felfogása messze túlnőtt a humanizmuson és annak eszméin. A humanistákkal egyetértően támadta ugyan a középkori egyházat, de a humanistákkal teljes ellentétben az ő érdeklődésének középpontjában az üdvözülés kérdése állott.

Luther „A keresztény ember szabadságáról“ írt munkájában, mely 1520-ban jelent meg, megigazulási élménye alapján a reformatori erkölcsstan új alapjait fektette le. Luther ebben a dialektikailag legtekinélyesebb könyvében megállapítja: „A keresztény ember szabad minden dolog felett és semminek sincs alávetve“. Ez a szabadság a hitben tapasztalható meg. Akit Isten a hitben az ő ajándékozó kegyelmével megragadott, az a szabadság fenséges, széles területét birtokolja. De a második kijelentése is éppen ennyire igaz: „A keresztény ember minden dologban szolgálatra kész szolga és mindenkinek alá van vetve“ a szeretet által. A felebarát szeretete tekintettel van a többi emberekre is és kész minden jónak szolgálatára.

A keresztény ember szabadságáról írt fejtegetéseit azonban sok tekintetben félreértették és helytelenül magyarázták. Már 1522-ben, amikor Wartburg várában tartózkodott, wittenbergi barátai, elsősorban Karlstadt, a teológiai fakultás tanára, külső egyházi reformokat kezdeményezett, amelyek, bár jószándékúak voltak, sok nyugtalanságot idéztek elő. Karlstadt a szabadságot radikális értelemben fogta fel, de megfeledkezett a szeretetről, a gyengékről való gondoskodásról. A szabadság nevében számos hibát követett el a hívek lelki gondozása tekintetében is. A földművesek is, akik nagy társadalmi elnyomásban éltek, a keresztény ember szabadságáról mondottakat saját érdekeiknek megfelelően értelmezték és forradalmi programmá változtatták, de az ahhoz kapcsolódó szenvedő készséget elfelejtették.

Milyen mértékben szabad az ember? Ezen a ponton hangzott Luther felé Erasmus bírálata, aki a szabadakaratról írott könyvében (1524) kifejtette, hogy az ember, éppen Isten előtti voltában, tehát ott, ahol az ő örök üdvösségéről van szó, rendelkezik saját akarati döntésével, a jó cselekvésének az erejével. Szerinte itt a szabadságról szóló szavak legteljesebb félreértéséről van szó. Luther 1525-ben Erasmus támadására részletesen válaszolt. Válaszképpen felállítja az ő szilárd bizonyosságait (Assertationes), amelyeket a Biblia könyveiből merít. Eszerint az örök üdvösség dolgában az ember teljes mértékben Isten kegyelmére van utalva, itt tehát az akarat szolgává válik. Isten az üdvösség terén egyedül tevékenykedik. Isten mindenható tevékenysége és az ember erőt-

lensége fel nem fogható. Isten az ő működésében felfoghatatlan, ő a „Deus absconditus“, az elrejtőző Isten, de magát Krisztusban teljes mértékben kinyilatkoztatta. Krisztus ok nélkül halt volna meg, ha az ember maga képes volna a döntésre, vagy bármit is megtenni saját ügyéért.

Ezek a páli és augusztinuszi szellemben felfogott gondolatok Luther saját, mély, szenvedésteljes tapasztalataiból erednek, éveken át tartó, emésztő keresések és vívódások eredményeiként. Csak az képes ezt felfogni, aki a megkísértést legteljesebb mértékben megtapasztalta, aki az egyéni cselekvés teljes kilátástalanságát fájdalmasan átélte. Luther később sok mindent kevésbé radikális formában fogalmazott meg. Melanchton is élesen bírálta Luther kiegyezésre nem hajlandó egyoldalúságát, „A szolgává tett akarat“ c. írásában. Luther azonban az akarat szabadságával kapcsolatos megállapításaiból később sem vont vissza egy jöttányit sem. Az volt a kívánsága, hogy ezen a ponton találjon meghallgatásra; úgy vélte, hogy halála után az összes többi könyveit el lehet égetni, csak éppen ez az írása és kátéja maradjon meg.

Vajon Luther megvonta-e a keresztény ember szabadságát? Egyáltalán nem. Szerinte éppen a teljes mértékben Istenre utalt ember, aki Istentől függően levőnek tudja magát, képes szabadságát megtapasztalni. Ez a keresztény ember tudja, hogy ő maga nem képes megtenni azt, ami döntő, hogy Isten az, aki neki az üdvösséget adományozza. Ebben lesz szabad, Isten megszólítása és a felebaráthoz való szerető, önzetlen fordulása által. Itt az ember akarata nincs figyelmen kívül hagyva. Ellenkezőleg, a világi dolgok egész területén az ember teljes felelősséget hordoz. Az értelme sincs kikapcsolva, hanem fontos szerepet játszik. A tudomány a maga egészében, de a logika és a filozófia is megtartják nagy jelentőségüket. Ez vonatkozik a teológiára is. Luther nyíltan, a hagyományos szentháromságtannal kapcsolatban erőteljes bíráló kijelentéseket tett, és az olyan kifejezéseket mint „háromság“, „kalandos“nak minősítette, habár szerinte is, a három isteni személynél mindig az egész istenségről van szó. Nagy szabadsággal, bíráló módon nyilatkozott a bibliai kánont illetően is. Így pl. az Eszter könyvét, a Judás levelét és a János Jelenések könyvét a bibliai másodrendű értékű könyveknek minősítette. Luthernek a hagyományos egyházi tanítással és a bibliai kánonnal kapcsolatos bíráló megállapításait Heltai Gáspár magától a reformátortól hallhatta wittenbergi tanulása idején, és Dávid Ferenc hasonlóképpen mint wittenbergi egyetemi hallgató később a reformátor írásainak tanulmányozásakor megismerhette.

Az Isten előtt kicsivé és jelentéktelenné váló ember, aki tudja, hogy ő egyedül Isten kegyelméből üdvözülhet, élhet a Tőle ajándékképpen kapott szabadsággal és alakíthatja örömmel a rendelkezésére álló világot. Mindez Luthernél teljesen világossá válik. Nem marad passzív, hanem tudatosan és felelősséggel avatkozik bele a dolgok menetébe. Mindenekelőtt kialakít egy új evangéliumi egyházzszemléletet; a Bibliát anyanyelven bocsátja a gyülekezetek rendelkezésére; új istentiszteleti rendet vezet be, ahol a gyülekezet áhítatát és hitben való megerősödését segítik az új evangélikus korál és a káték, amelyekben az evangélikus tanok világosan, érthetően jutnak kifejezésre. Ugyanakkor figyelmet fordít arra is, nehogy törvénné merevedjék újból mindaz, amit az evangéliumi szabadság lehellelte áraszt. Az evangélium szelleme ajándékozza ezeknek az új dolgoknak az igazi életet. De az egyházi kereten kívül is, a keresztény ember megtapasztalt benső szabadsága kivetítődik

a világba is és felépül valami új: megvalósul a betegek, öregek és gyengék iránti komoly és jól megszervezett gondoskodás; a gyermekek részére iskolák épülnek; az egész gazdasági életet új erkölcsi szemlélet hatja át; újrafogalmazódik a hivatás szerinti munka; a felebarát iránti szeretet mintegy istentiszteletté válik; a felsőbbség és állam iránti tisztelet, a békére való törekvés pozitív módon valósul meg. Mindez a keresztény ember számára a közösségi rendbe bekapcsolódó alkotó, felelősségteljes részvételben csúcsondik ki. Mindebben egy nagy szenvedély lüktet, melyet az evangélium áraszt, és amely az embert az Isten gyermekei áldott szabadságának széles területébe állítja be.

Így látjuk Luthert 1983-ban. Ő számunkra az evangéliumi szabadság hirdetője, amelyet egy rendíthetetlen istenbizonyosság táplál, és amelynek alapja az embernek Isten kegyelme általi üdvözülése és Krisztus keresztre.

Luther alapvető tételeit Erdélyben hamar megismerték. Írásait az erdélyi városokban már 1521-ben olvasták. Az evangélium vetése itt, Délkelet-Európában megfogant és reformátori egyházak alakultak. Luther 1544-ben Honterus Jánoshoz, a brassói humanistához és reformátorhoz levelet intézett, amely az ő egész reformátori tanítását tartalmazza. Ebben a levélben hálát ad Istennek, a világosság Atyjának, akitől egyedül származik minden tökéletes ajándék; megleléssel említi, hogy Erdélyben él és imádkozik egy egyház és ezt Isten támogatni fogja és megszenteli. Az egyház teljes mértékben Krisztus győzelméből él; ő a kereszten számunkra a megváltást megvalósította. Ez a szabadságról szóló tanítás, amely által Krisztus szabaddá tett. Természetesen az egyház mindig a keresztnél áll. A szenvedés hozzá tartozik, amiképpen a Megváltóhoz is hozzá tartozott; ez sok más mellett az igazi egyház egyik fontos ismertető jege. Az egyház, mint a szabadság mentője az ura kegyelméből él.

Csupán ebben a dialektikai összefüggésben találkozhatunk ma Lutherrel. Ő kicsi és jelentéktelen hírnöke Istennek, aki nagy bizonyossággal és feltétlen istenhittel áll előttünk, aki, ha tudná, hogy holnap összeomlik is a világ, mégis ma még elültetne kertjében egy almafát. Ez a keresztény ember által megtapasztalt szabadság. Nekünk is ma erre az evangéliumi szabadságtudatra van szükségünk, arra a készségre, hogy ebben az életben kereszteteket és nehézségeket benső, lelki kiegyensúlyozottsággal tudjunk elhordozni; arra az evangéliumi szabadságra, amelyből feltétlen bizalom és örvendező világszemlélet árad. Erre van nagy szüksége a sokféle módon megpróbált, nagy felelősséget hordozó és a saját hibái által előidézett veszedelmek által fenyegetett mai embernek. Természetesen a mi jelenünk kérdéseire a megfelelő válaszokat nekünk keresztényeknek kell megtalálnunk, akik az ökumenizmus időszakában élünk. Luther, mint a keresztény szabadság hírnöke, a megfelelő válasz megadásában, segítségünkre jöhet. Elvezethet minket a vele való új találkozáshoz és az ő tanításaihoz. Így emlékezünk születésének ötszázadik évfordulójára.

JÓNÁS, A PRÓFÉTA*

„Te csak prédikálj, Jónás . . .“

Születése után 100 évvel, Babits az ószövetségi Jónás alakjában megjelenő modern prófétaként él a köztudatban. Nem véletlenül. Nagy művei között a Jónás könyve a legnagyobb és legnépszerűbb alkotása. Nemcsak költészetének csúcsa, de egyben életének igazi számadása is, mert az ószövetségi történetben saját emberi és művészi útjának összefoglalását találta meg.

Az elbeszélő költemény cselekménye híven követi az ószövetségi történetet — Jónás menekülését a tengeren az Úr parancsa elől, bűnhődését a cethal gyomrában, majd prófétálását; eredeti szándéka ellenére, a romlott Ninivében, végül az Úr általi „kioktatását“ és megszegyenyítését a pusztában, — de ugyanakkor messze túlnő azon. Az elbeszélte történet, a szószerinti jelentésben, a példázat leckéjén túl, még két szimbolikus jelentést is hordoz. A bibliai Jónás történetében ugyanis Babits olyan tragikus hősré talál, kinek sorsával saját emberi és művészi alkotásának drámáját is kifejezhette. A sivatagba vonulás — mint a magányba húzódo magán-békesség — vágyának ütközése az igazságkeresés szenvedélyével, a küldetéstudat parancsával: ez magának Babitsnak a „belső élettörténete“** és lelkiismeretének etikai síkon megfogalmazott vívódása is. A valódi szerepével viaskodó próféta küzdelmének története így lesz Babits világszemléletének élettörténete is, s a harc eldőlte Jónás lelkében, mint a mű erkölcsi tanulsága: Babits erkölcsi problematikájának megoldása. De Babits nemcsak világszemléletének élettörténetét beszéli el áttételesen, allegorikus módon a Jónás könyvében, hanem egyben — egyéni drámáján felülemelkedve — az európai kultúra sorsáért aggodó humanista intő szózatává alakítja az ószövetségi történetet.

A mű alaphelyzetét az erkölcsi feladatvállalás elől rejtőzködő-megfúto próféta sorsa adja. A magányra és békességre vágyó Jónás, ki „rühellé a prófétaságot“, a szemlélődő realizmus híve s nem vágyik közéleti szerepre. Miért vonakodik Jónás a küldetés elfogadásától, Babits szavaival: „a rendelteteses élet“ vállalásától? Egyrészt alaptermészetéből fakadóan, de azért is, mivel Jónás-Babits azzal is tisztában van, hogy a próféta küldetése ellenállásba ütközik, mert „a gonosz fittyet hány a jóra.“ Felsejlik ugyanakkor az Ister és a rossz közötti viszony helyes értékelésére vonatkozó — kezdetben homályos — felismerés is***, amely ugyancsak az isteni küldetést vállaló próféta szenvedésére, a jó és rossz között folyó küzdelemben való felörlődésére enged következtetni.

Tagadhatatlan ugyanakkor — a próféta erkölcsi feladatvállalása elől való menekülésével egyidőben — Jónás belső indítékának jelenléte is az isteni küldetés parancsának elfogadására, megélésére. Babits erkölcsi problematikájának már kezdeti időszakában erőteljesen jelentkezik a

* Babits Mihály (1883—1941) születésének századik évfordulójára.

** Sötér István megállapítása.

*** „Hiszen tudhattam! Kellott volna tudni! / Azért vágytam hajón Tarsisba futni... / Mert te vagy, aki fordít rosszat jóra, / Minden gonosznak elváltatója“.

profétai szó felemelésének az igénye. Mindez mélyen Babits keresztényi humanizmusába ágyazottan jelentkezik és nyer igazi értelmet: a szemlélődő kívülálló és „magán-békét” kötő magatartás egyenértékű a bűnnel, s a rendeltetéses életnek hátat fordító próféta „bőjtje és jámborsága” — Istennek mint a pelyva — semmit sem ér, hisz: „atyjafiáért számot ad a testvér!” Ezért nincs mód tehát a kívülállásra, az erkölcsi feladatvállalás megtagadására. Az ilyen magatartás a bűnnel egyenértékű, s mint ilyen: törvényszerűen maga után vonja a bűnhődést, és amit Jónás a „cethal-mélyötétjében” szenvedve végérvényesen megtanul: „nincs mód nem menni, ahova te küldtél”. A küldetést tehát nem lehet büntetlenül visszautasítani, s ha az imént még úgy hitte a rejtőzködő próféta, hogy szenvedéstől menti magát a küldetést megtagadva, most már azt is tudja, hogy: „nincs mód futni tőled / s ki nem akar szenvedni, kétszer szenved.”

A „rendeltetéses életet” vállaló Jónást azonban hamar magával ragadja a profétai küldetéstudat hevülete és túlbuzgósága. Annyira beleéli magát szerepébe, oly mértékben azonosul isteni küldetésével, hogy — prófécijának csekélyke eredményességétől is dühödten — hamarosan az isteni ítélet és igazságszolgáltatás végrehajtójának képzeletében magát. A hamis világmegváltó szerep valóságos megszállottjaként, fanatikus hévvel támad a rossz jelenlétét megtestesítő Ninivére, s ha a prófécia siker-eredményességét illetően nem is lehet oka túlfűtött optimizmusra, a rossz gyökerestől történő kiirtását illetően teljességgel feledni látszik az Úr kezében való „eszköz” mivoltát, tényleges feladat- és hatáskörét! Az imént még a küldetés elől menekülő Jónás tehát átesik a ló túlsó oldalára: saját szerepének tulajdonít túlzott fontosságot, de „le kell esnie a lóról”, hogy újabb csalatkozás és szenvedés árán eszmélhessen tényleges helyére és szerepére az örök Rendben. A túlfűtött profétai lendületet lehűtő, kijózanító kioktatás — Jónás megleckéztetése és szégyenvallása a pusztában —, a maga megközelíthetetlenül fenséges mivoltában mutatja meg Istent, s Jónás tulajdonképpeni szerepét is az Úr terveiben. Isten úgy jelenik meg mint abszolút szuverén Úr, a történelem Ura; közte és az ember között áthághatatlan távolság, szakadék van, amit az ember önerejéből semmiképp nem hidalhat át. Az ember nem befolyásolhatja Istent, és most már az is világos, hogy: nemcsak a bőjt és jámborság pelyva az Úr szemében, de maga a küldetést vállaló próféta sem lépheti túl meghatározott hatáskörét: „Te csak prédikálj Jónás, én cselekszem.” Ő is „csak” eszköze az Úrnak épp úgy, mint az Úr terveit munkáló idő, a századok, vagy akár — az Úr terveibe beépülve — a rossz maga is.

Jónás tehát — a maga módján — segíti az Úr terveinek megvalósulását, amikor beleépül az örök Rendbe: „... egyik-másik / szívből még Jónás szava kicsírázik, / mint a jó mag, ha termőföldre hullott, / s pislog mint a tűz, mely titkon kigyulladt.” Azt azonban tudomásul kell vennie, hogy a döntés és cselekvés joga kizárólag Istené: „A szó tiéd, a fegyver az enyém.”

Egy pillanatra azt hihetnénk, hogy a lemondás, a „minden-mindegy” filozófiáját sugallja mindez. Csakhogy a profétai küldetésben túlságosan elvakult Jónás épp akkor oktatódik ki minderről, midőn már valóságos megszállottként, fanatikus hévvel támad a világban levő rosszra, s irtalmatlanul fölégetné Ninivét, feledvén, hogy: ez már nem tartozik rá. Feledvén — amit pedig tudnia kellett volna —, hogy Isten e téren is

elérhetetlen messzeségben, mérhetetlen „magasságban“ van az embertől — most épp jóságával és irgalmával —, mert nem akarja a pusztulást! És ez „a magasságos szózat“ Babits keresztény humanizmusának legszebb kifejeződése: Ninive, a Város, Európa, bármily bűnös — és Jónás szerint fölégetendő —, mégsem elpusztítandó! Isten ebben is „nagyobb“, mint az ember: szánja Ninivét, „mely lépcsőt emel a jövőnek, és megkegyelmez neki...“

Míg az első világháború idején Babits erkölcsi problematikájában Isten és a rossz jelenléte a világban nem fért meg, illetve össze nem egyeztethető ellentmondást jelentett, addig itt ez a kérdés már megoldódott Babits számára; az ellentmondás elsimult, az összeférhetetlenség egyszerű ellentétté szelődött. Isten „megengedi“ a rosszat, a rossz jelenlétét, de „hatalmában van“, s az nem gátolhatja meg terveinek végkifejtésében. „A Jó eszköze a rossz is.“ S „Ninive nem él örökké.“ Igaz, Jónás sem: „Eljön az ideje még, / születni fognak újabb Ninivék / és jönnek új Jónások...“, de mindezek az Úr terveinek megvalósulását hívatottak szolgálni.

Mégis, hol van az ember helye ebben a világszemléletben? Tulajdonképpen erre a kérdésre válaszol az elbeszélő költeményt bezáró Jónás imájával Babits: tele voltam azzal, hogy mekkora alkotó, próféta vagyok, s lám, most mindezt „viszi a víz“, de azért *mégis* szólnom, mondanom kell, „mint Ő súgja... s mint rossz gégémbe telik / és ne fáradjak bele estelig / vagy míg az égi és ninivei hatalmak / engedik, hogy beszéljek s meg ne haljak.“

Az ember — a költő és próféta — nem tehet mást, vallja küldetésének heroikus vállalásával Babits, mint végzi a maga szolgálatát; az írástudó, a pompéji katona, akinek önmentő árulása volna a legszörnyűbb árulás. A többi az Úr kezében van.

DÁVID ISTVÁN

ORGONÁINK VÉDELMEBEN

Az épületeket kivéve, talán az orgona az egyetlen olyan egyházművészeti objektum, mely nagyobb múltra tekinthet vissza, mint maga a kereszténység. 2200 éves története alatt volt már római cirkuszok és vásári multságok kedvenc hangszere, majd kb. 1000 év alatt fokozatosan bevonult a keresztény templomokba, és mint egyházzenei segédeszköz, elterjedt egész Európában. A reformáció alatt száműzték, majd később rehabilitálták. Az elcsitult vallási ellentétek után egyfelől — kis hordozható példányai révén — a házi muzsikálás közkedvelt hangszere lett, majd újra alkotva önmagát, átlényegült minden idők legpompásabb hangszerévé: a barokk orgonává. Sajnos a XIX. század orgonaépítészete már árnyként telepszik rá a sorozatgyártás és a technikai újítások egész sora. Fokozatosan elfordultak az addig használt és jól bevált építési

elvektől. A kevesebb anyagfelhasználást célozta, hogy a szélnyomás növelésének segítségével, viszonylag kevés sípsor kiépítésével is, igyekeztek minél nagyobb hangerőt kicsalni a hangszerből. Ez a századfordulóra technikailag tökéletes, de művészileg kétes értékű harsogó mammuthangszerek megjelenéséhez vezetett. Időközben az orgona a hangversenytermi életnek is elengedhetetlen kelléke lett. Századunk 30-as éveitől következett az orgonaépítés „reformációja“, mely kivezette hangszerünket a deformálódott elvek zsákutcájából és új művészeti irányvonalat fogalmazott meg számára. Korunknak — a barokk fénykorhoz hasonlítható — világviszonylatban fellendült orgonaépítészetéhez paradox módon a régi hangszerek újrafelfedezésén és újraértékelésén át vezetett az út; nem lehet tehát ezekre nem odafigyelni! Elgondolkoztató viszont saját régi hangszereink állapota, melyek újrafelfedezése és játszhatóvá tétele sajnos még mindig várat magára, nemkülönben az, hogy a XX. század végi világszínvonalú orgonaépítészetnek egyetlen példánya sem készült még el nálunk. Mindkettő egyházaink jövőbeli gondjai és nemes feladatai közé tartozik!

Hangsúlyoznom kell, hogy nem elfogultságból erednek kijelentéseim. Több művészet- és tudományág metszéspontja az orgona; benne találkozik a képzőművészet, zene, valamint technika és történelem; tehát különleges kultúrtörténeti helyzete és anyagi értéke mindenképpen indokoltá teszi, hogy szót emeljünk érdekében. Nem kívánok most általános szerkezeti és történeti fejtegetésekbe kezdeni, csupán néhány utalással szeretném eloszlatni a homályt, mely e hangszerrel sajnos még tulajdonosai előtt is fedi.

Szerkezetét tekintve összetett fúvós hangszer. Bonyolult technikai megoldásai és méretei miatt a szó szoros értelmében a zene szolgálatába állított építményről beszélhetünk. A vele szemben felállított mindenkori különleges és egyedi követelmények — különösen az előbbi századokban — eleve kizárták a sorozatgyártás lehetőségét. Ezért minden orgona *egyedi és különböző*. Szervesen következik ebből, hogy az összes hangszerek közül a legdrágább, s mint nagy anyagi áldozatokkal létrehozott építmény általában eredeti helyén maradt. Régi orgonáink zöme hazai műhelyekben készült, hazai mesterek munkája, s így nemcsak az egykori orgonaművészet színvonalát szemléltetik, hanem ugyanakkor hazai orgonaépítészetünknek értékes *dokumentumai* is. Eredeti környezetünkben hely- és egyháztörténeti adatokat szolgáltatnak gyülekezeteink kulturális és egyházzenei fejlettségéről. Ezek a régi *szervezetek* a legösszetettebb és talán az emberi hang után legfenségesebb zenei *hangok* megszólaltatására képesek, tehát méltó partnerei kellene legyenek gyülekezeti éneklésünknek.

Külső formájukat tekintve, művészi kiképzésű *szekrények*ben vannak elhelyezve, melyek — ha csupán mint régi bútordarabot elemeznénk is — művészettörténeti szempontból különös figyelmet érdemelnek. Arányaikban és méreteikben szervesen beleilleszkednek a nekik otthont adó épület arhitekturájába, annak belső berendezései közé. Természetes volt az az igény, hogy a templom fő díszei között stílusegység legyen, ezért nemegyszer azonos mester készítette el a szószék, az oltár, az orgona, vagy úrasztala díszítéseit is. Az orgona homlokzata sok esetben tükörképe a vele szemben elhelyezett főoltárnak: a kétfelől elhelyezkedő kiálló faragványok a szárnyasoltárookra emlékeztetnek, vagy a régi reneszánsz orgonák széttárható ajtait utánozzák. A gazdag fafara-

gások szintén hazai asztalosmesterek és képfaragók munkáját dicsérik. Háromszorosan érdemel tehát figyelmet e templomi berendezési tárgy; mint régi szerkezet, mint hangszer és mint régi asztalos- és szobrászmunka. E három jellemző szerencsés idő- és stílusbeli egybeesése egy-egy hangszert összeforrott egységgé tehet, és liturgikai szerepén túl különleges művelődéstörténeti értékévé emelheti azt. Ezen értékek tulajdonosai egyházaink, gondozói pedig lelkészeink, kántoraink és gondnokaink. Egy újonnan építendő orgona ára sípsoronként (regiszterenként) kb. 50 000 lej lenne. Nem mindegy tehát, hogy már felépült, *nagyértékű* hangszereinkkel hogyan sáfarkodunk. Ez nem utolsó sorban vagyoni probléma is.

Az orgonák tanulmányozása és védelmük Európában kb. fél évszázados múltra tekint vissza. Elsőnek Albert Schweitzer hangsúlyozta a régi orgonáknál alkalmazott technikai és esztétikai elvek felsőbbrendűségét, ugyanis a XIX. század végének tudományos technikai forradalma hátrányosan befolyásolta az orgonaépítészetet. Megjelent az új romantikus orgonaideál, mely az önálló, csillogó polifon játékra igen alkalmas barokk orgonával szemben az új, zenekari hangszíneket utánzó, de ugyanakkor lomhán, nehézkesen szóló hangszereket részesítette előnyben. Ezáltal az orgona hangja éppen csillogó fényét, orgonaszerűségét veszítette el. Sajnos példák egész sorát hozhatnánk arra, hogyan építették át a régi orgonákat Európaszerte, csupán a barokk orgonaszekekrényt hagyva meg. Ez az átépítési láz, mely a századforduló tájékán volt a legelszántabb, szerencsére elsősorban anyagi lehetőségeknek volt a függvénye, s így kisebb városaink és falvaink többségében még érintetlen régi hangszereket találunk, melyeket lehetőleg továbbra is eredeti formájukban kell megőrizni és kijavítani.

Sokan elavultnak gondolják e régi szerkezeteket; nos az orgonaépítéssel mintegy kétezeréves történetében éppen ez a régi, mechanikus szerkezet, a sípok és billentyűk közvetlen, lécekkal, huzalokkal történő mechanikus összekötése (*trakturája*) bizonyult a legcélravezetőbbnek, legidőtállóbbnak és legprecízebbnek. Hosszútávú megbízhatósága mellett a legpontosabb megszólaltatást eredményezi: az orgonista a sípokkal közvetlen kapcsolatban van, nem pedig — ahogy Schweitzer fogalmazta meg — távirón vagy szócsövön át érintkezik azokkal, mint az elektromos vagy pneumatikus traktura esetében. Számos cikkében sikra szállt az ilyen régi szerkezetű orgonákért, a Bach-korabeli barokk hangszerekért. Eszméinek végső diadala korunk orgonareform-mozgalmának kezdete, mely döntő fordulatot jelentett az orgonákkal foglalkozó kutatásban. Az 1925-ös hamburgi—lübecki orgonakongresszus után egymást követték a régi orgonák korhű rekonstrukciói, és félszáz év tapasztalatait összegezve napjaink igényes orgonaépítői szinte kizárólag ezeket a megoldásokat alkalmazzák, még új hangszereikben is. A régi orgonák megőrzése és védetté nyilvánítása tehát éppoly természetes igény, mint a műemlék-épületeké, freskóké, stallumoké vagy harangoké.

Hogy egyházaink tulajdonát képező orgonáinkról ilyen értelemben beszélhessünk, mindenekelőtt szükség van hangszerállományunk összeírására, feltérképezésére, katalogizálására, majd történetük lehető legpontosabb rekonstruálására. Orgonáink múltjának megismerése nemcsak művészettörténeti szempontból fontos, hanem gyakorlati oknál fogva is, hiszen szakszerű *restauráló munka* el sem képzelhető ilyen — az orgonát mint technikai eszközt, mint hangszeret és mint művészi kivitelű

berendezési tárgyat együttesen vizsgáló — megközelítés nélkül. Stílus-kategóriákba való besorolásuk azonban nehézségekbe ütközhet, annál is inkább, mert sok esetben a belső szerkezet, a sípanyag, illetve az orgonaszekrény különböző korokból származnak. Íme az orgonajavítások egyik nagy buktatója! Nem térhetünk ki tehát a hangszerek javítás előtti gondos elemzése elől, mivel ennek hiánya később már jóvátehetetlen beavatkozásokat eredményezhet.

Az *orgonaszekrény* megőrzése és védelme természetesen a legkönnyebb, de csak az első feladat. Elemző műgonddal kell felkutatni rajta a régi feliratokat, mesterjegyeket. Például itt-ott még fellelhetők a sarkpántok is, melyek az egykori széttárható ajtókat tartották, jelezve, hogy reneszánsz vagy korabarrokk hangszerrel van dolgunk. Sajnos még mindig megtörténik, hogy a régi barokk orgonaszekrényeket a templom belső javítása során, vagy „orgonajavítás“ címén átfestik és kivetkőztetik eredeti formájukból, eltüntetve ezáltal régi díszítéseit, stílusjegyeit, esetleg az orgona történetére utaló festett szövegeket.

A *belső szerkezet* is szakszerű elemzést igényel, melynek során tisztázni kell, mi az, amit érdemes belőle megtartani és mi az, amit mint oda nem illő toldalékot el kell távolítani. Ebben a vonatkozásban lehetőleg az eredeti — esetleg csak szerződésekből vagy jegyzőkönyvekből ismert — hangkép megőrzésére vagy visszaállítására kell törekedni. Természetesen az orgonaszekrényhez hasonlóan, a belső szerkezet és hangzásideál különböző korokban szintén más-más stílusjegyeket hordozott. Orgonáinkat csak akkor tudjuk művészi színvonalon kihasználni, ha építésük korának megfelelő zeneműveket szólaltatunk meg rajtuk. Ez a korhű előadás egyik — ha nem is az egyetlen — követelménye. Régi orgonákban sok a magasfekvésű, élehangú változat (4', 2', 1' lábas regiszterek, kvintek, mixturák), melyek helytelen használat esetén természetesen nem nyújthatnak művészi élményt. Ezeknek a hangszereknek valódi egyéniségét lassú akkordozás helyett gyors, mozgalmas polifon zenével lehet leginkább érvényre juttatni. Nem lehet eléggé elítélni azokat a megoldásokat, melyek — a hangszerrel kapcsolatos történeti ismeretek hiányában — ilyen változatok kiiktatásához, rosszabbik esetben új, „lágyabb“ változatok (Gamba, Cselló, Salicionál) beépítéséhez vezetnek. Ezeknek klasszicista vagy romantikus hangszerekben van a helyük, ahol stilisztikailag épp olyan fontosak és a kor zenéjének autentikus előadásában épp olyan nélkülözhetetlenek, mint a nemes fényt kölcsönző változatok barokk elődeikben. Ez az „újítás“ nemcsak a hangszer stílusegységét bontja meg, hanem hangerejét is nagymértékben csökkenté, kétségessé téve ezáltal liturgiai használhatóságát is. Előfordul, hogy a hangszert a gyülekezet „kinövi“ s ennek hangereje többé már nem felel meg az elvárásoknak, következésképpen bővíteni kell azt. Ilyen esetben nagy körültekintéssel kell elvégezni a munkálatokat, korszerűen és korhűen, az orgona adott stílus kategóriából való kiragadása nélkül.

Gyakori eset volt és sajnos napjainkban is megtörténik, hogy a régi, hátuljátszós orgonát átalakítják, és az orgonaszekrény előtt külön játszóasztallal látják el, minek következtében az addig könnyed billentés még nehézkessé is válik. Ezáltal éppen egyik értékes hangszer kategóriánkat, a *barokk pozitív* orgonát fosztják meg eredeti stílusától s így hangszer-történeti értékétől is. Teszik pedig mindezt azzal az indokolással, hogy a kántor nem lát ki az orgona mögül, nem érvényesül eléggé. A hangszer története éppen elég példát sorakoztat fel arra nézve, hogyan lehet

ezen segíteni, esetenként a hátsó vagy oldalsó keretbetétek rácsozásával, vagy tükrök felszerelésével. Véleményem szerint soha sem lehet egyensúlyban a két serpenyő, melyekben egy történeti hangszer feláldozását, illetve a már említett „igényt“ mérlegelik, mert a kántoroknak elsősorban hangjukkal, játékkal kell kitűnniök, érvényesülniök.

Természetes, hogy nem érdeml meg minden hangszerünk a messze-
menő kíméletet és figyelmet. Legértékesebbek kétségtelenül azok, ame-
lyek teljes eredetiségükben maradtak ránk. Ezek egy-egy stílus vagy
korszak jellegzetes példányai, esetleg bizonyos orgonaépítő mesterek és
családok tipikus munkastílusát őrző emlékek. Legtöbb orgonánkon kés-
őbbi átalakítás, bővítés nyoma látható; ezek mintegy időrendben ábrá-
zolják a hazai orgonaépítés útját és fejlődését. Célszerű ezeket javítás
előtt a már említett szempontok szerint gondos elemzésnek alávetni. Lé-
nyegében a múlt század végén épült mechanikus, csúszóregiszteres or-
gonák mindenképpen, a századforduló körüli romantikus orgonaépíté-
szetnek pedig bizonyos jellegzetes hangszerei kerülhetnek védelem alá,
megkülönböztetett óvatosságot és figyelmet igényelve. Ez az az időpont,
ami után az orgonagyárak tucathangszerei elárasztották templomainkat,
kiszorítva onnan a kis mesterek olykor igényes egyedi munkáit. Leg-
bonyolultabb a helyzet akkor, ha régi orgonaszekrénybe, vele szöges el-
lentétben álló új, romantikus hangzószer és pneumatikus traktura épült
be, — ezt elhanyagolt műszaki állapot is tetézi. Ez az a határeset, ami-
kor — mivel orgonaépítési lehetőségeink enyhén fogalmazva szerények,
és a hangszerek végleges elnémulásától kell tartani — a hibák kijavi-
tásával sajnos éppen a meglévő felemás helyzetet kell állandósítani, fel-
adva ugyanakkor fontos restaurátori alapelveket.

Orgonáink karbantartása annyira magától értetődő igény, hogy
nem kívánok róla külön szólni. Állandó és felelős gondozó hiányában
viszont a ma még hibátlan példányok is holnapra hangszerroncokká
válhatnak. Annyi művészeti emlékünkn pusztult el évszázadok folyamán,
hogy ezt a luxust nem engedhetjük meg magunknak!

Olyan régi, kisméretű hangszerekről is tudunk, melyek már nem
felelhetnek meg az istentiszteleti követelményeknek, rendbehozatalukra
pedig pillanatnyilag nincs lehetőség, vagy nincs meg a kellő anyagi fe-
dezet. Ezeknek összegyűjtése — egy esetleges egyháztörténeti múzeum-
ban való elhelyezése által a biztos pusztulástól is megmenekülnének.

Napjaink helytelen, de jellegzetes és sajnos egyre általánosabbá váló
törekvése a klasszikus orgonáknak elektronikus hangszerekkel való he-
lyettesítése. E rövid életű érzékeny és kényes „műszerek“, melyek mű-
ködési időtartamát nem évszázadokban, hanem órákban mérik, sem tech-
nikailag, sem pedig hangminőség szempontjából nem versenyezhetnek
klasszikus társaikkal. Nem kívánok ezzel semmiféle megrögzött konser-
vatív szemléletet képviselni vagy támogatni, csupán hangsúlyozni sze-
retném: működési elveiben és hangkeltésében is merőben más kategó-
riájú hangszerről van szó, tehát összehasonlítási alapunk sem lehet. Rá-
adásul nedves és fűtetlen helyiségekben még garantált működési idő-
tartamának is csak töredékét képes kiszolgálni ez az orgonapótló alkal-
matosság! Sajnos ennek ellenére az utóbbi időben nagyon elszaporod-
tak. Ez a megoldás sem a régi hangszerek rendbetételének ügyét, sem
pedig a megszokott erdélyi orgonaépítő-tradíció feltámasztását nem
szolgálja.

Mindvégig tudatosan kerültem a „templomi orgona“ kifejezést. Úgy érzem, hogy e szókapcsolatot sokan kibúvónak használják, mintegy igénytelenebb hangszernek jelölve azt, holott templomainkban nem lehet helye igénytelenségnek. Nincs külön templomi orgona és művészi vagy hangversenyorgona, csak jó orgona, meg rossz orgona van! Mindenik korszaknak és stílusnak egyaránt megvannak a jó és kevésbé sikerült példányai. A jó orgonától elsősorban szép hangzást, megbízhatóságot és jó kihasználhatóságot várunk, mely a vele szemben támasztott liturgiai elvárásokkal is egybevághat. Rajtunk múlik tehát, hogy a művészi szép felé törekedve, egyéb egyházművészeti értékeink mellett az orgonáinkkal szemben is, nagyobb igényeket támasztunk-e?!

SMITH, ROY

EGY TEST TAGJAI VAGYUNK

1Kor 12, 12—13

Több mint 1900 esztendeje, hogy Pál apostol a felolvasott szavakat írta a korintusi gyülekezetnek. Ūgy látszik, hogy ebben az idōben széthúzások és erkölcsi lazaságok voltak a gyülekezetben, melyet Pál apostol második missziói útja alkalmával alapított, amikor hosszabb idōn át tartózkodott Korintus városában.

Bár a felolvasott ismerōsen hangzó szavak régen írōdtak a korintusi keresztények vezetése és oktatása céljából, mégis Pál apostol egyszerű és mély tartalmú üzenetének maradandó mondanivalója volt világszerte a keresztények számára. Ezeknek a szavaknak ma is van jelentésük a mi életünkben. Hiszem, hogy Pál apostol üzenetét még a keresztény egyházon kívül is nagyra értékelik.

Kedves testvéreim, ti jól ismeritek Pál apostol tanítását a szeretetről:

„Ha embereknek vagy angyaloknak nyelvén szólok is, szeretet pedig nincsen én bennem, olyanná lettem mint a zengō érc vagy pengō cimbalom. És ha jōvendőt tudok is mondani, és minden titkot és minden tudományt ismerek is; és ha egész hitem van is, úgyannyira, hogy hegyeket mozdíthatok ki helyükrol, szeretet pedig nincsen énbennem, semmi hasznom abból... Most azért megmarad a hit, remény, szeretet, e három; ezek között pedig legnagyobb a szeretet.“

Egy ilyen szívből jōvō tanításnak nemcsak állandó helye van a világirodalomban, de mondanivalója is van minden ember, nō, férfi és gyermek számára, bármilyen vallásfelekezethez tartozik, és bármilyen felfogást követ.

Amint elutazásom elōtt otthonomban azon gondolkodtam, hogy szívem és értelmem mélyéből mit hozzak nektek, úgy találtam, hogy Pál apostol felolvasott szavai lesznek a legalkalmasabbak. A felolvasott páli tanítás arra figyelmezteti a korintusi keresztényeket, hogy bármennyire különböznek is egymástól, mégis egy test tagjai. Az apostol tanítását azzal szemlélteti, hogy testünkben a láb, a kéz, a fül, a szem és más szervek bár különbözō funkciókat töltenek be, mégis mind szükségesek és lényegesek az egész test egészségére és jólétére nézve. Így van ez az egyházban is. A gyülekezet tagjainak hasonlóképpen egymásért kell élniök és egymásról kell gondoskodniök: „És akár szenved egy tag — mondja Pál apostol —, vele együtt szenvednek a tagok mind; akár tisztességgel illetetik egy tag, vele együtt örülnek mind.“

Nagy kitüntetés számomra, hogy hivatalos minőségemben köztetek lehetek. Elōször is mint az angol unitárius egyház fōtitkára. Ez az egyház fogja össze az angol unitáriusokat, egyházközségeiket és a különbözō unitárius intézményeket.

Az angol unitárius egyház lelkészei, világi tagjai, egyházközségei és leányegyházközségei legmelegebb üdvözlését és legjobb kívánságait hozom és tolmácsolom. Az angol unitáriusok, bár legtöbbszörnek nem lesz alkalma találkozni ve-

Yetek, kifejezik általam irántatok érczt tiszteletüket és szeretetüket. Mi tudatában vagyunk annak, hogy ti és mi részei vagyunk egy nagyobb, egyetemesebb testületnek, a Jézus követői egyházának.

Jól ismerjük azt a hosszú idő óta tartó kapcsolatot, amely összeköt minket ezzel az unitárius közösséggel, amely több mint 400 esztendővel ezelőtt létesült itt Erdélyben, amely szülőhelye az egész világ első szervezett unitárius egyházának.

Amikor ezt a szót használok: „az egész világ“, második hivatalos minőségemre gondolok. Mint az angol unitárius egyház főtitkára, közvetlen kapcsolatba kerültem az 1900-ban megalakult, a világ minden részére kiterjedő, haladószellemű vallásos közösségeket egyesítő szervezettel, az Unitárius és Szabadelvű Egyházak Nemzetközi Szövetségével. Világszervezetünkhöz jelenleg 21 országban 50 tagcsoport tartozik. Ez a szervezet ezelőtt két esztendővel alelnökévé választott. Ebben a minőségemben is boldog örömmel és büszkeséggel mondhatom el, hogy úgy álllok előttetek, mint élő kapocs köztetek és a világ összes többi hasonló vallásos közösségei között. Ezek a közösségek nem mind unitáriusok és nem mind keresztények. Világszövetségünk, amely az első ilyen szervezet, magába foglal a világ minden részén élő haladó szellemű vallásos közösségeket, unitáriusokat, univerzalistákat, vallásos humanistákat, haladó szellemet képviselő buddhistákat, sintóistákat, hindukat és mohamedánokat egyaránt.

Mint ennek a több millió vallásos embert egybekapcsoló világszervezetnek a képviselője hozom szívből jövő üdvözlétemet és jókívánságaimat. És ha arra részletekről megbízást kapok, boldogan továbbítom a ti üdvözlő szavaitokat is az angol unitáriusok és a többi közösségek felé szerte a világon, amelyekkel utazásaim során érintkezésbe kerülök.

Hangsúlyozni kívánom, hogy a romániai unitárius egyháznak megvan a maga méltó helye nem csupán a helyi és országos vonatkozásban, hanem egy állandóan terjedő és növekedő nemzetközi közösség szívében és gondolataiban. Világszervezetünk, amely a legutóbbi 15 esztendőben nagy mértékben kiszélesedett és megnövekedett a nem-keresztény hagyománnyal rendelkező haladószellemű, főképpen japán vallásos közösségeknek a bekapcsolódásával, sokféle vallásos hagyományt és hitet kapcsol egybe. Minket egymással mindenekelőtt egybekapcsol a vallásosság állandó fejlesztésében való törekvésünk és az a tudat, hogy léleekben közel állunk egymáshoz. Legfőbb törekvésünk a béke, a szeretet és megértés felé irányul. Jó érzés egy ilyen közösség tagjának lenni, még ha vannak is közöttünk felfogásbeli különbségek. Tudatában vagyunk annak, hogy amilyen mértékben világszervezetünk növekedik tagjaiban, célkitűzéseiben és hatásosságában, úgy kell megismernünk új emberekkel és a miénktől különböző teológiai felfogásokkal és eszmékkal.

Habár buddhista, sintoista, vagy vallásos humanista testvéreink ezt másképpen fogalmaznák meg, én gondolataimmal visszatérek Pál apostolnak a korintusi gyülekezethez intézett szavaihoz, mert meg vagyok győződve, hogy azok érvényesek nem csupán a keresztény közösségekre, hanem bárhol élő testvéreinkre. Minden ember, a világ bármely pontján éljen, az emberiség nagy közösségéhez tartozik, még ha nem is vagyunk mindig kellőképpen tudatában annak, hogy mi nagyon sok vonatkozásban függünk egymástól. Akkor is függőségi viszonyban vagyunk egymással, ha testvéreink túlnyomó többségével közvetlen kapcsolatba nem is kerülhetünk, mert közös embervoltunk egybekapcsol minket a legelső idők óta mind a mai napig.

Vannak időszakok és alkalmak a mi angol unitárius gyülekezeti életünkben, és bizonyonnyal így van nálatok is, hogy gondolatainkkal visszaszállunk a múltba, és kutatjuk múltunk gyökereit. De bármikor teszem ezt, soha nem korlátozom magam a mi evangéliumi gyökereinkre. Erőteljesen érzem, hogy a mi igazi gyöke-

rcink évezredekre nyúlnak vissza. Bár nem vagyok történész, tudatában vagyok annak, hogy mi örökösei vagyunk a legelső emberi közösségeig visszanyúló valóságos őseinknek. Örökösei vagyunk sok ezer évre visszamenően őseinknek, akik gondolkodtak azon, hogy az élet a földön miképpen kezdődött, hogyan fejlődött a világ és miképpen végződhetik; elgondolkodtak a születés, az élet és halál titkain; ráeszméltek arra, hogy ezeken a dolgokon a végtelenségig lehet elmélkedni, megállás nélkül; hittek abban, hogy megismerkedhetnek sok ismeretlen dologgal, s ezért nem szüntek meg kérdezni, kutatni és az élet nagy kérdéseit tanulmányozni.

Valóban úgy van, hogy mi egybe vagyunk kapcsolódva őseinkkel a nagy valóságos örökségen át, amelynek hordozói vagyunk, és amelyet tovább kell adnunk az utánunk jövőknek.

Isten áldása legyen mindnyájatokon és azokon, akiket szerettek, és akik szeretnek titeket. Soha se feledjétek, hogy bármilyen nagyok a távolságok közöttünk, mi egy nagy, szent közösség tagjai vagyunk.

Beszédemet Pál apostol szavaival kezdtem, ugyancsak az ő szavaival fejezem be:

„Azért, szerelmes atyámfiain, erősen álljatok, búzgólkodván az Úrnak dolgában mindenkor, tudván, hogy a ti munkátok nem hiábavaló az Úrnak“ (1Kor 15, 58).

„Vigyázzatok, álljatok meg a hitben, legyetek erősek... minden dolgotok szeretetben menjen végbe“ (1Kor 16, 13—14). Ámen.

CSONGVAY ATTILA

HALOTTAINKRA EMLÉKEZÜNK

Róm 14, 17; Lk 17, 20—21

Van egy súlyos kérdése életünknek, mely érdeklődésünk, vizsgálódásunk szélére került. Ez a kérdés olykor lefekezi, máskor felkorbácsolja erőinket. Kísér, mint egy jóbarát, vagy követ, szemét rajtunk tartva, mint az ellenség, ki-ki, ahogy alkátától függően megítéli. Időnként azonban megállít, előnkbe áll, nekünk szegzi tekintetét. Mi lesz velünk, ha meghalunk? És egyáltalán mi is a halál? Hova mentek el szeretteink?

Ezt kérdezzük, amikor tragikus hirtelenséggel, vagy lassú sorvadás után elragad valakit környezetünkben a kérlelhetetlen halál. Hová ment el ő, akinek helye ma üres, s immár örökre üresen maradt az asztalnál, a templompadban, a szívünkben. Érezzük, hogy elmenetelével szegényebbek lettünk. Helyét nem töltheti be senki, drága értékét többé nem pótolhatjuk.

Ezzel a kérdéssel vívódunk, tusakodunk halottaknapján, útban a temető felé, virággal kezünkben, miközben körülöttünk, szerte a világon falusi és városi temetőkbe, vagy kerti sirhantokhoz és jeltelen domborulatokhoz áramlik az élet, hogy ezen a napon emlékezzék a halálra. Apró mécsek messzevilágító fényénél semmi másra nem gondolunk, csak rá, csak rájuk, akinek vagy akiknek neve ma sokkal szebben zeng fülünkbe vissza, mint akkor, amikor annyiszor szólítottuk: édesanyám, édesapám, hitvestársam, testvérem. Napok óta csak rád, csak rátok gondolunk, kik levetkőztetek a testi életet, kik merev arccal mosolyogtok, s kik hozzánk testvériesültök a sirok domborulatán.

A csöndes percek meghitté melegednek, s kezdjük megérteni azt, hogy szárnyat bontott szeretteink, a gondviselés látható valóságai voltak mellettünk. Ők, akiket ma szeretetünk számbavesz az Örök Aldásnak közeli kis áldásai, s mint ilyenek meg nem szűnnek ma is vezetni, jóra és szépre buzdítani.

Az emberiség mindig hitt az élet halhatatlanságában. Sohasem a testet tartotta maradandónak; arról meggyőződött, hogy porrá lesz, szétbomlik, engedelmeskedik az anyagi világ törvényszerűségének.

A buddhisták a Nirvánában jelölik meg a földi élet folytatásának állapotát. Fájdalom és szenvedésmentes örök állapota ez a léleknek a földi lét eszményesített mása. A hinduisták a lélekvándorlást hiszik. Miután a lélek kiszabadult a testből, új valóságot keres magának, alacsonyabb vagy magasabb rendű élőlényt, aszerint, hogy előző életében a megtisztulás, vagy a bűn irányában haladt. És amikor teljesen megtisztult, többé nem kell újraszületnie, egyesül a legfelsőbb istenséggel.

A zsidók az Úr napjának eljövételét várják. Hitük szerint ez a nap a pusztulás napja az ember számára, amikor Isten legyőzi minden földi ellenségét. Ebből a pusztulásból csak azok menekülnek meg, akik igazaknak találtnak.

Ezt a nagy létkérdést mindezekig a világ legnagyobb prófétája, a Názareti Jézus válaszolta meg érthetően és megnyugtatóan. Jézus Istenországának nevezte az ember örökéletét, mely az anyagi világ kategóriáitól eltérően nincs a tér és az idő korlátai közé szorítva. Istenországa tartalmát életünk *minőségében* állapította meg. Így tanít: „... az Isten országa nem evés, nem ivás, hanem igazság, békeség és Szent Lélek által való öröm.” (Róm 14, 17) „Az Istenországa nem szemmel láthatólag jön el. Sem azt nem mondják: Imé itt, vagy: Imé amott van; mert imé az Isten országa ti bennetek van.” (Lk 17, 20—21.)

Istenországa tehát mibennünk van: A békeségben, az igazságban, a szeretetben, a lélek örömeiben. Tehát itt a földön is, amennyiben ezek az örök értékek képesek Istenországává nemesíteni életünket. Itt a mérték az embertársainkhoz való viszonyban rejlik.

Az is világos, hogy az örökélet kérdése a hit körébe tartozik.

— Hiszem, hogy az élet a halállal kiegészül, teljessé lesz.

— Hiszem, hogy Istenországának feltétele Isten látása és szeretése; Istent nemcsak én látom, hanem szeretteim is látják talán nálamnál sokkal tisztábban és szeretik nálamnál forróbb szeretettel.

— Hiszem, hogy Istenországának égboltozata mindig tiszta, kék, melyen ragyogó nap a szeretet. Ezen az égbolton mi is csillagok vagyunk: sápadtan pislogó, vagy fényesen ragyogó csillagok. Ma ismét előtűntek, s mi, akik kerestük a velük való találkozást, látjuk is őket. Nem lenn a föld mélyében, nem szeretett mocslyukkal arcukon, vagy úgy, ahogy utoljára láttuk, hanem fenn, közös égboltunkon, előttünk, önmagunkban, szívünk dobbanásában, Istenországában...

Az élet ma fejet hajt a halál előtt. Az élet visszaköveteli az élöket. Megállásunktól, fejhajtásunktól, eltöprengésunktől gazdagabbak lettünk. A temetők már nem emberi tragédiák helyei, hanem földi utak utolsó állomásai, felgömbülő vagy magunkba gömbülő pályáivek. Ezen a pályán, az emlékek útján mi is visszatérünk otthonainkba, a virágokra bízva a drága sirhalmokat. Aldott legyen Isten, hogy láttuk a láthatatlant. Aldott legyen az ő országáért, Istenországának békességéért, igazságáért, örömeért, belénk oltott örök vágyáért. Ámen.

ADVENTI ELŐKÉSZÜLET

Zsolt 37, 3

A kereszténység történelme a várakozás és a reménykedés néven emlegeti azt az időszakot, amely karácsony előtt négy héttel minden esztendőben ránk köszönt. Ilyenkor újra felidéződik lelkünkben a zsidó nép akkori nehéz élete, de nehéz sor-sában is megnyilvánuló törhetetlen hite és reménye, hogy a próféták által megjövendölt Messiás nemsokára megszületik s az elnyomott népnek szabadságot és boldog életet hoz. Ez jelentette számukra az adventet.

Advent számunkra nem annyira a várakozásnak és reménykedésnek, hanem inkább az önvizsgálatnak, a lelki előkészületnek az ideje. Nekünk nincs kire várunk, mert a mi szabadítónk Jézus személyében csaknem 2000 éve megszületett, minden évben bekopogtatott szívünk ajtaján, csak mi nem vártuk kellőképpen. Nem készítettük lelkünkben útját, nem egyengettük el szívünkben a szeretet ösvényét. Eppen ezért ezekben az adventi napokban fel kell tennünk önmagunknak a kérdést: milyen unitárius keresztény vagyok én? Hitemmel, magatartásommal, cselekvésemmel bizonyítom-e, hogy Isten jó gyermeke, Jézus hú követője, egyházam áldozatkész tagja, hazánk becsületesen dolgozó polgára vagyok? Ha lelkiismeretem vádolna emberi gyarlóságomért, mulasztásomért, közömbös magatartásomért, még sohasem késő, itt van újra az alkalom, hogy jóvátégyem mulasztásom, hogy eleget tegyek Keresztelő János figyelmeztetésének: „térjetelek meg”. Még bebizonyíthatom, hogy számomra is megszületett Jézus, hogy én is ünnepelhetek igazi karácsonyt. Íme erre nyújt útmutatást a 37. Zsoltár 3. verse: „Bizzál az Ūrban és jót cselekedjél; e földön lakozzál és hűséggel élj.”

Négy dolgot követel a zsoltáriró: Istenben való bizalmat, jócselekedetet, szülőföld iránti szeretetet és hűséges életet.

1. Bizzál az Ūrban, ez az első követelmény. Ézsaiás próféta azt mondja: „akik az Ūrban bíznak, erejük megújul, szárnyra kelnek, mint a saskeselyűk, futnak és nem lankadnak meg, járnak és nem fáradnak el! Enekeskönyvünk 275. éneke így hangzik: „Akik bíznak az Ūristenben / törhetetlen hittel, / szégyent sosem valanak hitűkben, / tört szív, hidd el, hidd el. / Mint a Sion hegy bérce állnak / ők rendületlenül, nem félnek, nem remegnek; állnak, / ledönthetetlenül.”

Az Istenben való bizalom az emberi lélek egyik legdrágább kincse. Forrása a legszentebb érzéseknek és a legnemesebb erényeknek. Gyógyító balzsama a szenvedőknek, a testi és lelki betegeknek. Vigasztalója a gyászolóknak, a bánatos szívűeknek. Világító fáklyája a tévelygőknek. Csodálatos erővel tölti meg az ember lelkét, melynek birtokában bátran szembenéz a bizonytalan holnappal, az élet sok-sok nehézségének és csapásának súlya alatt nem roskad össze, a méltatlan bánaltalmakért nem áll bosszút, bizik Isten igazságszolgáltatásában.

E bizalom adott bátorságot Dávidnak, a pásztorfiúnak, hogy megbirkózzék a népét gyalázó Góliáttal. Ez a bizalom adta ajkára e szavakat: „Az Ūr, aki megszabadított engem az oroszlánnak és medvének kezéből, megszabadít engem a filiszteus kezéből is.”

A bátyja haragja elől menekülő Jákóbnak félelemmel tele szívében ez a bizalom ébredt fel, amidőn Hárán pusztáján álmában így szólt hozzá Isten: „Ne félj, mert én veled vagyok akármerre mész, hogy megőrizzelek téged...” Ez a bizalom boldoggá tette őt és bátorsággal töltötte be szívét.

Jézus tanítása közben mindig az Istenbe vetett bizalmat igyekezett hallgatói szívébe vésni. A testi és lelki betegeket e bizalom felkeltésével igyekezett gyógyítani: „Bizzál gyermekem, a te hited megtart téged.“

Hányszor volt számunkra is gyógyító balszam, biztató, bátorító erő, útmutató fáklya az Istenben való bizalom! Szükségünk volt és van ma is erre a lelki kincsre, őrizzük, mint szemünk világát. Ezekben az adventi napokban növeljük szívünkben, mert áldást, lelki boldogságot nyújt nekünk, s lelkünket előkészíti a karácsonyi evangélium befogadására.

2. Jót cselekedjél, ez a második követelmény. A jó cselekedet a legnemesebb és legszebb emberi ténykedés. Kiemeli az embert az önzés szűk korlátai közül és bajban levő embertársának segítésére serkenti, úgy amint azt a könyörülő szamaritanus is tette. Egy régi görög közmondás szerint: „Amit magadért teszel, az velled vész el, amit másért teszel, örökre megmarad.“ Jócselekedét az is, amit a magunk és szeretteink életének fenntartásáért teszünk, amellyel önmagunkat, gyermekünket, híveinket oktadjuk, neveljük, hogy a hit, szeretet, becsületesség, hűség, jóság, lelkünk mindennapi kenyerévé váljék. Jó cselekedet az is, mellyel a földműves előteremti a mindennapi kenyeret, a munkás a gyárban a gépeket, s munkacszközöket alkot. Jó cselekedet az is, melyet az ember a tudatlanság, szegénység, betegség felszámolása csökkentése érdekében tesz. De a jócselekedetek koronája az a ténykedés, amely arra indít minden becsületes embert különbség nélkül, hogy sikra szálljon az élet megvédéséért, a békességért. Hogy lefogja az ártatlan embereket gyilkolók kezét, és rákényszerítse őket a jobb belátásra, hogy azt a sok pénzt, melyet a pusztító fegyverek gyártására szántak, nemes célra: a nyomor, az éhség, a betegség, a tudatlanság felszámolására fordítsák. Íme milyen sok formában és téren jelentkezik a jócselekedet lehetősége. Ragadjunk meg minden kínálkozó alkalmat a jó cselekvésére. Ezekben az adventi napokban erősödjön szívünkben az a tudat, hogy nekünk mindig jót kell cselekednünk, mert csak így ünnepelehetjük méltóképpen Jézus születésének ünnepét.

3. E földön lakozzál, hangzik a harmadik követelmény. Ez azt jelenti: szeresd, el ne hagyd ezt a földet, amely a te hazád. Földje termi számodra a mindennapi kenyeret, zamatos gyümölcsöt, ásványkincseiből építed otthonod, szépíted házad. Bércei közt, a nép szívében vert gyökeret hitünk, szent e föld nekünk azért is, mert görögyci takarják mártírhalált halt egyházalapítónk Dávid Ferenc testét. Ennek hantjai közt pihennek apáink, nagyapáink, akik számunkra otthont, templomot, iskolát építettek és akik megőrizték hitüket, ránk hagyva azt, mint szent örökséget. Nem lehet végképpen elfelejteni azt a hajlékot, amelyben édesanyánk egykor bölcsönket ringatta, ahol végtelen anyai szeretetével ápolt, nevelt, dallal álomba ringatott és álmaink felett is őrködött. Ennek emléke elkísér, bármerre visz az életsors.

Jézus is rajongásig szerette hazáját. Ez fakasztott szeméből fájó könnyeket ott a bethániai úton s Jeruzsálem jövő sorsa feletti aggodalma e szavakban tört ki: „Jeruzsálem, Jeruzsálem, ki megölöd a prófétákat s megkövezed azokat, akik hozzád küldettek, hányszor akartam egybegyűjteni a te fiaidat, mint tyúk szárnyai alá kicsinyeit, de te nem akartad. Íme pusztán hagyatnak nektek a ti házaikat.“ Ezekben az adventi napokban fokozódjék szívünkben a hazaszeretet.

4. És hűséggel élj, hangzik az utolsó figyelmeztetés. Hűség az alapja a békés, boldog családi, egyházi és társadalmi életnek. Hűséggel élni annyit jelent, mint hivatásunkat, feladatainkat a legjobban betölteni. Megtartani, megvédeni hitünket, emberségünket. „Légy hű mindhalálig és neked adom az élet koronáját,“ csendül szívünkben a Biblia szava. Ez a korona nem más, mint a lelkiismeret megnyugtató szava, a lélek békéje, boldogsága. Ilyen lélekkel lehet igazán ünnepelni.

A 37. Zsoltár 3. versét vessük a szívéinkbe kitörölhetetlenül. Bizzunk Istenben feltétlen hittel; igyekezzünk jót cselekedni; szeressük szülőföldünket, hazánkat, éljünk mindig hűséggel és akkor a szeretet, a béke ünnep a mi szívéinkben is szeretetre, békeségre talál. Amen.

HÁLINT FERENC

KÉSZÍTSÉTEK AZ ÚRNAK ÚTJÁT

Mt 3, 1—3

Valami különös várakozás hangulata uralta Jézus népének lelkét a megszületése előtti időben. A múltból küzdelmes történelmük dicsőséges emlékei szállottak feléjük. Jelenük a fájó tövis, elvesztett békecségek és lelki kétségeik kinzó súllyal nehezdedt rájuk. Jövőjük a nagy várakozás és kétség. Egy nép panaszosan tekintett az égbe és kétségbeesett hangon fohászzkodott Istenhez: „A mélységből kiáltok hozzád, Uram!” (Zsolt 130, 1) Panaszuk felhangzott: miért bünteti őket az Isten? Vajon véglegesen el akarja veszíteni, vagy megkönyörül rajtuk és megsabadítja a sok nyomorúságtól?

Mintha az éjszaka sötétsége vette volna körül őket, melyben alig tűnt fel egy-egy csillag villanó fénye. Mi volt ez a fény? A próféták tanítása, intése, ígérete. A figyelmeztetés így hangzott: bűnösök vagytok! „Teremts bennem tiszta szívet, óh Isten” — fohászkodtak. Az ígéret így szólt: „...egy gyermek születik nekünk... és hívják nevét: csodálatosnak, ... békecségek fedelmének!” (Ezs 9, 6).

Ezekből a beszédekből egy dolog vált fontossá: megújulásuk, boldogabb holnapjuk, lelki világosságuk megszületése nem képzelhető el Isten nélkül. Milyenek ők valójában? Istenhez ragaszkodó, felebarátként élő, egymást segítő nép-e? Kívülről tudták a tízparancsolatot. „Én, az Úr, vagyok a te Istened... Ne legyenek neked idegen isteneid énelöttem. Ne csinálj magadnak faragott képet...” (2Móz 20, 2—4) — mégis hányszor borultak le kőből faragott bálványok előtt. Tanulták, hogy „a hetedik nap az Úrnak, a te Istenednek szombatja, (2Móz 20, 10) — nekik azonban elsőbbség volt az anyagi érdekeik keresése, imádkozás helyett a mellveregető öndicséret. Hallották, hogy „bosszúálló ne légy és haragot ne tarts a te néped fiai ellen, hanem szeressed felebarátodat, mint magadat” (3Móz 19, 18). De a gazdagok terített asztaláról még morzsa se jutott a szegénynek, a lévita pedig sebesült honfitársa mellett a jerikói úton félrefordított fejével haladt tova, ahelyett hogy segített volna rajta.

Kívülről-belülről megtépett nép. Köröskörül csupa ellenség, mind elvesztéssel fenyegeti. Heródes, a farizeusok és szaduceusok egyfelől, a mindenéből kifosztott nép, másfelől. Küld-e nekik szabadítót Isten és mikor? „Uram, hívlak téged; siess hozzám, figyelmezz szavamra...” (Zsolt 141, 1). Porig alázva csak Binned van bizodalom, csak Te szabadíthatsz meg, szakad fel a sóhaj a szívekből.

S lám, mintha valaki felelné kérésükre. Benn a lélek mélyén hallják a választ könyörgő szavukra; „Imé én elküldöm az én követemet...” (Mk 1, 2). A bizakodás, a reménykedés kezd visszatérni a szíveikbe. A csüggedést felváltja a kutatás, a készülődés, a várakozás. Az Úr elküldi a szabadítót, eljövetele közel, készülni kell fogadására. Az általános reménykedésnek és várakozásnak ad kife-

jezést Keresztelő János, amikor prédikálni kezd Judea pusztájában; „Térjetek meg, mert elközelített a mennyeknek országa.“

1. „Elközelített.“ Szinte látjuk magunk előtt, mint derülnek fel a komor arcok e szó hallatára. Elközelített, dobbannak hangosat a szívek. Jön a próféták által hirdetett szabadító. A szenvedésnek rövidesen vége. Az üzenet először csak úgy hallatszott, mint pusztába kiáltott távoli szó. Aztán fültől-fülbe mondták, szájról-szájra adták. A szelek szárnyukra kapták, a hegyek visszhangozták: Isten országa útban van, eljön közéjük.

Országukban háborúskodás folyik szüntelen. Gyűlölködés, nélkülözés napi kegyerük. De jön egy másik, amelyet Isten a szívükbe helyezett. Helyreáll a békeség, jóakarát, a munkáját imával megszentelő közösség, s akkor külső országuk is ilyen lesz. Békés, egymást segítő emberek közössége, mely szerzett javait emberi módon használja fel. „Térjetek meg!“ Szabadítsátok meg magatokat a lélek sötéttségétől, gyötrelmeitől. Isten azt akarja, hogy szabadok, örvendezők, boldogok legyetek. Új, világosabb hajnal virrad rátok, melyet tiszta szívvel kell várnotok. Elközelített a szeretet diadala. Készüljétek fogadására.

Most gondoljunk magunkra. Ilyenkor advent vasárnapján egyszerre csak belénk döbben: közeleg a karácsony. A várakozás hangulata vesz erőt rajtunk. Megkezdődik a készülődés a nagy ünnepre. Ez a készülődés sokszor csak külsőleges. Kezdünk bevásárolni az ünnepre. Törjük a fejünk, hogy mivel is lephetnénk meg kedveseinket. Karácsonyi üdvözléteket vetünk papírra, hogy elküldjük rokonainknak, jóbarátainknak. „Elközelített“, — de mi? Rohanó élet után egy kis pihenés? Hétköznapi orló munkája után egy megnyugtató ünnep? Karácsonyfa mellett örvendő gyermekekkel együtt a mi örömünk? Nem, nem csak ennyi!

Karácsony előtti hetekben a szívekben is meg kell kezdődnie a nagy készülődésnek. A várakozás, a készülődés középpontjában egy gyermek áll. A csecsemő Jézus, kinek születése, „minden népnek öröme lészen“. Kétezer évvel ezelőtt megszületett testben, és hódolatukat vitték eléje pásztorok, napkeleti bölcsek. Karácsonykor újra meg kell születnie bennünk, hogy összefogja életünk. Minden évben közelít felénk az alkalom, hogy megszabadítsuk magunkat a rossztól, vétectől, a kétszínűségtől, s a szeretet, emberi jószág, békeség és hit ruháját öltjük magunkra. Az ő fogadására kell készülnünk, az ő hitével kell Istenre tekintenünk, hogy szavunk ne legyen pusztába kiáltó szó.

2. „Készítsétek az Úrnak útját és egyengessétek meg az ő ösvényeit.“

Ézsaiás próféta szavai voltak ezek; most új hangsúlyt kapnak a Keresztelő János ajkán: Messiás-várás időszakában. Eddig csak várt a nép. Mindent Istentől. Önmagába nem tekintett. Magát nem vizsgálta. Jöjjön a szabadító, de kikhez? Készületlen, csüggeteg, bűneibe süllyedt néphez? Prófétai szó kell, hogy felébressze: készüljétek, készítsétek magatokat az Úr fogadására. Sok még a tennivaló a lelki élet terén. Megtartjátok a hetedik napot, de szívetekből hiányzik az Isten iránti őszinte tisztelet. Meglátjátok a szálkát a más szemében, de feleditek a gerendát, mely a tiétekben van. Böjtöltök és alamizsnát osztogattok, de képmutatók vagytok és szívetek tele gonoszsággal. Eljött az idő a cselekvésre, a lelki megtisztulásra, mert amelyik fa jó gyümölcsöt nem terem, azt kivágják és tűzre teszik — ezek a prófétai szavak sürgetik a nagy változást. Készíteni magukat az Úr fogadására.

Ahhoz, hogy megszabaduljanak a külső ellenségtől, előbb a belső ellenséggel, a szerzetlenséggel, békétlenséggel és gyűlölködéssel szemben kell győzedelmeskedniök. Tétlenül, közömbösen várni nem elég. Fáradtan csüggeteg lélekkel égre kiáltani mit sem ér. Meglátták, hogy csak az a nép várhat szabadulást lelki elesettségéből, amely a közös jajban és szenvedésben könnyeket töröl, sebeket gyógyít, elesettet felemel és hitében meg nem lankad soha.

„Készítsétek az Úrnak útját...” Ma nekünk szól az üzenet. Mi is várjuk az áldott este kiteljesedését, s úgy érezzük, hogy a karácsonyfa fénye mellett minden boldogság gyermekeink szívébe költözött. Érezzük-e, hogy milyen nagy szükségünk van erre? Hiszünk-e abban a karácsonyban, mely örömet, mosolyt tiszta szívet ad nekünk, gyermekeinknek, minden embertársunknak? Úgy-e nem jöhet ez magától? Az Úrnak útját, a szeretet diadalát elő kell készíteni. Mindenkinek hozzá kell járulnia ehhez. Azzal, amit saját lelki világgal kell megtennem. Szívem hideg volt. Most teljen meg Istenhez való ragaszkodással, embertársaim iránti forró szeretettel. Az, aki az elkövetett sértést akarja megtorolni, nem különb, mint az, aki megbántotta őt. Aki nem szereti a békességet, saját vesztébe rohan. Nézzétek azt a borzongató veszedelmet, mely jövőnket, az emberiség jövőjét fenyegeti. A készülődés, a várakozás, a nagy változás bennünk kell megtörténjen. A szívek hidegsége kell felolvadjon, az egymás sorsa iránti közömbösség kell megváltozzon. Öszintébbnek és igazabbnak kell lennie a lélek oltárán való áldozatnak.

Az első boldogító hír elhangzott: Az Úr közel. Készüljétek, egyengessétek az Ő ösvényét. Isten országa közeleg felétek, hogy szívetekbe békét, szeretetet hozzon. Egy a szükséges dolog, hogy nyissatok ajtót neki sietve. Inkább ma, mint holnap, inkább most, mint később. Nem lehet többé habozni, a régi életet tovább folytatni. Isten országa közel van, nyisd meg szívedet előtte. Bánd meg tévelygő életedet, kételkedésedet, s indulj el a lélekben gazdagabb világ felé vezető úton. Valami olyannak kell történnie, mint a betlehemi pásztorokkal, kiket álmukból ébresztett fel a nagy hír: „született néktek ma a Megtartó” (Lk 2, 11), vagy mint a napkeleti bölcsekkel; menj el lásd meg a bölcsőt, melyhez a csillag vezet, mert ott minden népnek öröme vár reád.

Nem lehetsz nyugodt addig, míg lelked tiszta érzéseivel nem készülsz, míg el nem indulsz, hogy utat készíts, helyet csinálj neki a szívedben. A szeretet tanítója, a békesség fejedelme közeleg, hozzád is eljön. S neked oly nagy szükség van rá, hogy karácsonykor megérkezz a békesség és szeretet prófétájának fogadására, s boldogan zengjed: eljött, megérkezett.

„Készítsétek az Úrnak útját” — s aztán jertek: „Lobogjon szívünk tiszta fényvel, / S induljunk el győztes reménnyel, / Ohozzá, aki vár ránk!” / (Lovász R.)
Amen.

KOVÁCS ISTVÁN

RENDAHAGYÓ ADVENT

1Thess 3, 12; 4, 3/a

Mindennapi életünk számos példája igazolja, mennyivel könnyebb elhibázni, elrontani valamit, mint — később — helyrehozni vagy felépíteni. Gondoltál-e már arra, hogy ez a megállapítás lelki életedre is igaz? Ha igen, akkor megérted, hogy emberi életünk egyik nagy ajándéka: az újrakezdés lehetősége. Talán csak akkor érzékeljük és értjük meg ezt igazán, ha képesek vagyunk felmérni, mennyi mindent elhibáztunk, elrontottunk már életünkben. Az adventi időszak épp erre figyelmeztet. Olyan, mint egy bölcső: új lehetőséget kínál. Benne Isten újra időt bocsát rendelkezésünkre: ne ragadjatok gyarló, bűnös szokásaitokba, rázzátok le a megalkuvás, a közömbösség porát, és lépjétek át megújulni kész lélekkel, az újra-

kezdés szándékával a ho napok kapuját! Annyi mindent elhibáztunk, elrontottunk, s most Isten jóvoltából az újkezdés lehetőségei várnak reánk. Ne felejtjük el egy pillanatra sem: az ember legnagyobb vétke nem az elkövetett bűn, az ember igazi vétke, hogy minden pillanatban megtérhet, előlről kezdhet, újkezdhet sokmindent és mégsem teszi (Martin Buber).

A legtöbb keresztény tudja, hogy advent a karácsonyra készülés, a Jézusvárás időszaka. Talán épp ezért rendhagyónak látszik, ha azt állítom: advent nemcsak a Jézusvárás, hanem az embervárás ideje is. A Szentírás határozottan tanúsítja, hogy nekünk egy emberre váró Istenünk van. Olyan Istenünk, aki megtérésünkre vár, arra, hogy újkezdjük, előlről kezdjük, amit elhibáztunk. Úgy is mondhatjuk ezt, hogy Isten itt van — bennünk és körülünk —, s zajló életünk útjain és tercin váratlanul elénk toppan, s nekünk szegzi örök számonkérő kérdését: hol vagy Ádám, hol vagy Éva? Hol vagy ember?

Olvastam, hogy valahol börtönbe zártak egy rabbit. Kihallgatása előtt felkereste zárkájában a parancsnok. A rabbit imádságba merülve találta. Aztán beszélgetni kezdtek vallási kérdésekről is, s közben megkérdezte a Bibliában jártas rabbitól, hogyan kérdezhetné a mindent látó és tudó Isten Ádámától: hol vagy? Azért, — hangzott a válasz —, mert ezt a kérdést Isten minden idők emberének szánta. Hol vagy, hol állsz? Annyi esztendő elmúlt életedből, mit csináltál vele? Betöltötted 46. életévedet és vajon mi lett belőled? Midőn a börtön parancsnoka meghallotta a bölcs rabbi választát és kérdéseit, egyszerre megrendült és remegni kezdett. (Martin Buber.) Számunkra is akkor lenne eredményes az advent, ha ehhez hasonló megrendülést eredményezne! Hol vagy Ádám? Hol vagy, hol állsz ember? Isten nem azért kérdezi ezt tőled, mintha nem tudná, hol bújkálsz előle, hanem azért, mert te nem törödsz vele, nem gondolsz rá, nem is akarsz meghallani számonkérő kérdését. Pedig O elő akar hívni gyarlóságaid és bűneid, tunyaságod és önelégültséged adventi sötétjéből, hogy a tökéletesség útjára vezessen. Isten akarata ugyanis az, hogy megszentelődjeteK.

Mi, unitáriusok meglehetősen ritán használjuk ezt a szót: szent. Akkor is legfeljebb Istenre vonatkoztatjuk. Emberi lényre történő alkalmazását a legtöbben kerüljük. Közületek is bizonyára többen értetlenkedve kérdezik: hogyan lehet szentté egy ember? És tulajdonképpen, hogyan kell „ezt” csinálni? Valljuk csak be, hogy ez a kérdés — és a benne megfogalmazódó értetlenkedés — nem egészen őszinte. Aki csak nagy vonalakban is tisztában van az evangéliummal, Jézus tanításával, nagyon is jól tudja, hogyan élhetünk szent, azaz Istennek tetsző, az ő akaratával egyező életet. Arra nézve, hogy mit jelent szentnek lenni — Istennek tetsző életet élni —, Pál apostol okos eligazítást ad: gyarapodjatok a szeretetben és tegyetek minél több jót az emberekkel. Ezzel tökéletesen egybecseng a modern gondolkodású hívő ember meghatározása: szent az ember, aki mindig szeret. Szeretetével fölfedezi másokban is Isten tervét és segít neki annak megvalósításában (Chiara Lubich). Ki tagadná, hogy ebben szinte korlátlan lehetőségek kínálóznak minden keresztény ember számára?!

Ilyenkor december elején — a „Mikulás-nap” előestéjén — szívesen idézem példaként annak a jószágos Miklós püspöknek az emlékét, akinek adakozó-ajándékozó szeretete, annyi idő múltán is izgalommal és örömmel tölti be a gyermekszíveket. Egy kedves és tanulságos legenda szerint Kasszián nevű társával együtt arra kérte Istent, hogy jöhessenek vissza a földre megnézni, miként élnek a keresztények. Érkezésükkor épp tavasz van s egy földműves szántani kezdi földjét. A ló azonban makrancos, nem úgy húzza az ekét, ahogy a földműves szeretné. Miklós megsajnálja és így szól hozzá: te vezesd a lovat és én majd tartom az ekét. A földműves megörült a váratlan segítségnek és hamarosan szépen szapo-

rodtak a barázdák. Am a nagy munka közben igencsak bepiszkolódott Miklós fényes mennyei öltözéke, sőt több helyen el is szakadt. Ő azonban nem sokat törődött ezzel, s nem nyugodott, míg el nem készültek a szántással. Ekkor Miklós felfedte kilétét és így biztatta a földművest: te is hasonlóképpen cselekedjél! Ezután tovább vándoroltak volna, de Kasszián megjegyezte: rongyos, piszkod a ruhád. Szégyelleg veled menni. Nem tudom, hogy állsz majd Isten színe elé? Amikor visszatértek, Kasszián panaszosan mondta Istennek: Uran, ne engedd többé Miklóst a földre, nézd milyen lett a mennyei ruhája! Isten azonban másként vélekedett. Megdicsérte Miklóst segítő jóságáért, amely szebben ragyogott, mint a legszebb mennyei öltözék.

Ez az egyszerű legenda jól érzékelteti, hogy hasonló lehetőségek szinte naponta élénk állnak. Minden olyan helyen, ahol valami jót tehetünk, Isten várakozik ránk és kérdez: hol vagy Ádám, hol vagy Éva? Ragadjuk meg ezeket a találkozási lehetőségeket. Válaszoljunk a hozzánk intézett kérdésre szeretetünk bizonyosságával, amelynek tüzeiben fölragyoghat igaz emberségünk egy-egy újabb építőeleme, szentté formálódásunk útján.

Advent van. Már járjuk az üzleteket, egyre keressük és vásároljuk a meglepetésül szánt ajándékokat. Közben ne feledjük, hogy nekünk egy emberre váró Istenünk van. Szeretetünk ajándékai mindig akkor a legkedvesebbek, ha a szereteteink által is titkon várt-remélt ajándékokat tudjuk átnyújtani. Szerető Istenünk akarata az, hogy szentekké legyünk. Ő, — aki belénk oltotta a várakozás érzését, reményt és lehetőséget adott az újrakezdéshez —, szeretetben gazdagodó, szeretetszolgálatban fokozatosan szentté formálódó önmagunk átadásának, „ajándékának“ örvend a legjobban. Még ma mondjunk igent akarátára, s készítsük ezt a legszebb, legdrágább ajándékot Istennek! Ezért: Újra kell kezdeni mindent, / — minden szót újra kimondani. / Újra kezdeni minden ölelést, / — minden szerelmet újra kibontani. / Újra kezdeni minden művet és minden életet, / — kezünket mindenkinek újra odanyújtani. / Újra kezdeni mindent a világon, / — megteremtteni, ami nincs sehol, / de itt van mindnyájunkban mégis, / belőlünk sürgetve dalol, / újra hirdeti, hogy eljön, valami, valamikor, valahol. / (Váci M.) Amen.

I. AKATOS GYULA

A BÉKESSÉG FEJEDELME

Ézs 11, 1; 9, 5

Az Oszövetség népének nagy része a fogság szenvedései között is hű maradt hitéhez. Korunk egyik költője így énekelte meg ezt: „Babiloni vizek mellett, / Nehéz rabság véres könnye, / Szemeimből meg-megárad. / Meggyötörve, megalázva, / Felzokogok teutánad, Jeruzsálem, Jeruzsálem / Babiloni vizek mellett / Hadd szakadjon szét a hárfám, / S mindörökké rab maradjak, / Hogyha téged zsarnok láncán, / Elfeledlek, megtagadlak, Jeruzsálem, Jeruzsálem.“

Mi volt számukra a megtartó erő? A szabadító utáni nagy várakozás és a reménység, hogy várakozásuk beteljesül. Ennek a reménységnek a csiráját ültette és ápolta szívükben Ézsaiás próféta: „És származik egy vesszőszál Isai törzsből, s gyökereiből egy virágszál nevelkedik... Mert egy gyermek születik né-

künk... és hívják nevét: békesség fejedelmének." Ez a reménység-csira lombosodott hitté és megtartó erővé az évszázadok folyamán.

Az ember amíg él, mindig várakozik és remél. Amikor már nincs semmi, amit az élettől várhat, akkor is vár, várja a szelíd, jótékony halált. Várakozás nélküli élet nincs. Az ifjú anya születendő gyermekét, a szülő gyermeke növekedését, a kertész ültetett fája termőre fordulását, a szántó-vető ember az elhittett mag aratását várja. Mindig valaminek a beteljesülését, melyet a reménység hitté színez, hogy nem hiábavaló a várakozás. Így lesz a várakozás megtartó erővé. Az Oszövétség népe is ilyen hittel várta, hogy Isten számukra elküldi a szabadítót. Várakozásuk tévedése abban volt, hogy világi hatalmasságot vártak, aki által hitük szerint Isten legyőzi ellenségeiket, bosszút áll rajtuk szenvedéseikért, és nem az Ézsaiás próféta által megjövendölt szeretet, jóakarat, egyetértés és békesség fejedelmének eljövételében bíztak. Isten ugyanis a jóság és a szeretet Istene: „Ő az áldás, ő a béke, / Nem a harcok istensége, / Ő nem az a véres ember, / Az a véres Isten nincsen. / Kard, ha csörren, vér ha csorran, / Csak az Isten vétkes abban. / Az Úr Isten örök áldás, / Csira, élet és virágzás" (Babits Mihály: Zsol-tár gyermekhangra).

A keresztény hagyomány a karácsony előtti négy hetet adventi időnek nevezi. Advent azt jelenti, Isten az embernek lehetőséget adott, hogy megismerje a szeretet teljességét és hatalmát Jézus evangéliuma által. Jézus az által lett a békesség fejedelme, hogy egész élete a szeretet beteljesülése volt. Az ötezer éhezőnek az által, hogy megvendégelte; a 38 éve szenvedő betegnek, hogy Bethesda tavánál gyógyulást talált; Zakeusnak, hogy házába üdvösséget vitt; a jerikói úti kifosztottnak, hogy megmutatta ki az ő felebarátja; Jákób kútjánál a szamaritai asszonynak, hogy megismerte Istent, aki szellem. Mindez az első karácsonyban teljesült reménységgé, és minden karácsonyban ezt a beteljesülést várjuk. Szabó Dezső „Eleteim" című önéletrajzában ezt a gondolatot fejezi ki: „Karácsony: Jézus, a gyermek, az emberi remény, az emberi megújulás, az ember emberebbé fejlődése nagy álmának közös tűzhelyhez hívó, mély vonzású, egyetemesen testvérítő ünnepe. Mindig volt karácsony... Mert mindig életfeltétel volt a hit, hogy Jézus: a jó, az igazság, a szóanalom, az emberiség védelmét fogja hozni a világra“.

Mit várunk ma 1983. év karácsonyán Jézustól? Várakozásunk tárgya mindig az, ami a legjobban hiányzik. Amire a leginkább, a legegyszerűbb módon szükségünk van.

Megdöbbenő az a statisztikai kimutatás, mely arról számol be, hogy milliárdokra rúg azoknak a száma, akik ma, a 20. században éheznek. Háromszázmillió gyermek alultáplált, és évente 40 millió hal meg ezek közül. Mire van szüksége a világnak? Több kenyérre.

A vízzel való takarékosagra figyelmeztetnek az arra illetékesek. Különösen ivóvíz-szükség fenyegeti a világot. Mire van szüksége a világnak? Tiszta ivóvízre.

A levegő szennyezettsége az állat- és növényvilág életét veszélyezteti. Mi kell a világnak? Tiszta levegő.

Több kenyér, tiszta ivóvíz és tiszta levegő: mindezeknek csak akkor lesz szükségünk hasznát, ha béke van. Ma azonban az életet egy világkatasztrófa fenyegeti: az atomhalál. Mi hát ma a legszükségesebb? A béke, mely az életet biztosítja számunkra. Mit várunk ettől az eljövendő karácsonytól? Hogy beteljesüljön az angyali szózat: „a földön békesség" legyen.

Ez a föld már annyi sok mindent látott: szegénységet, háborút, könnyet, szenvedést; de ha ma elszabadulnak a most még fékentartott pusztító erők, nem lesz több szegénység, könny, szenvedés a ma embere számára, csak a halál.

Gyermekkorunkban volt egy játékszerünk: egy földberögzített tökére úgy erősítettünk rá egy gerendát, hogy az középtengelyén forgatható volt. Ördögszekérnek

hívtuk. Ahányan tudtunk, rákapaszkodtunk; néhányan forgatni kezdték, előbb lassan, majd egyre gyorsabban, s végül valamennyien lehullottunk róla. A nagyhatalmak a világ számára egy ilyen ördögszekeret készítettek, mely még néhány éve csak lassan forgott, de ma már úgy felgyorsult, hogy megsemmisüléssel fenyegeti az életet. A jó Isten ezt az örülden forgó ördögszekeret a karácsonyi evangélium megvalósításával akarja megállítani. Jézus születésével figyelmeztet örök emberi kötelességünk gyakorlására, a szeretetre, mert ahol szeretet van ott béke van és élet.

Advent nemcsak várakozást, de készületet is jelent számunkra. Az édesanya nemcsak várja a gyermeket, hanem készül is fogadására. A szülő nemcsak várja a gyermeke növekedését, hanem maga is segíti azt: táplálja, ruházza, gondozza és áldoz érte. Karácsonyhoz az adventi készület által érkezhetünk. Hol kezdjük ezt a munkát? Magunkban kell kezdeni a békéért folytatott munkát, csak így válóul meg karácsony békeszózata.

Főtanácsunk most tartja évi gyűlését, amelyen nemcsak egyházi életünk kérdéseivel foglalkozunk, de egy világméretű problémával, a békével is. Akik végighallgatták püspök afia előterjesztését a békéről és az e tárgyban elhangzott hozzászólásokat, hiszem, hogy azok szívében megerősödött a béke gondolata, mint megvalósítandó remény és kötelesség. Ápoljuk ezt a gondolatot, vigyázzunk reá, vigyük magunkkal amerre megyünk, hirdessük otthonainkban, templomainkban, hogy általunk is növekedjék a béke vágya és reménysége, s részesei lehessünk az eljövendő, kiteljesedő világbékének.

Adventi várakozásunk között, amikor ma újra kopogtat lelkünk ajtaján, a karácsony két dologra figyelmeztet. Az egyik: feltétlen meggyőződéssel higgyük, hogy Isten a názáreti Jézus által figyelmeztet arra a példaadó életre, amit rövid élete alatt szeretetben, jócselekedetekben és emberszolgálatban élénk állított. A másik: ezt a szeretetet zárjuk és váltsuk tettekre életünkben, hogy belőle öröm, boldogság, élet és mindenekfelett békesség szülessen.

Kérjük Istent, hogy tegyen a béke eszközévé, hogy ahol gyűlölet tombol, oda szeretetet, hol a vizály szerte húz, oda egységet, hol a kételkedés tétovázik, oda hitet, hol a reménytelenség csüggeszt, oda bizalmat, hol a szomorúság fojtogat, oda örömet, hol a hamisság jelentkezik, oda igazságot, hol a háborúság fenyeget, oda békességet vigyünk. Ha így cselekszünk mindannyian, akkor lesz „Dicsőség a magasságban Istennek, a földön békesség és az emberekhez jóakarát“. Amen.

BALLA JOZSEF

BERDE MÓZES NYOMDOKAIN

Berde Mózes neve elválaszthatatlan unitárius vallásközönségünkötől és különösen annak szellemi életét megalapozó anyagi alapjaitól. Ó ugyanis olyan anyagi alapot adományozott egyházunknak, mely évtizedeken keresztül unitárius ifjaink nevelését, tanítását, valamint idős, egykor egyházi szolgálatot teljesített emberek segélyezését biztosította.

A kilencven éve elhunyt Berde Mózesnek nem a haláláról, hanem életéről, felfogásáról, gondolkodásmódjáról, szelleméről szeretnék szólni. Unitárius volt, nem

csak külsők szerint, hanem lelke mélyén is. Ennek bizonyossága nyugdíjbavonulása alkalmával tett alábbi nyilatkozata: „Az embernek saját lelkiismerete legjobb barátja, bírója és vezére; lelkiismerete jelölheti meg a legbiztosabb utat, mely őt az élet szövevényes, sikamlós útain vezetheti, a társadalom minden osztályzatában és tömkelegében megjelölheti az utat, melyen járhat, cselekedeteinek irányt adhat.“

A lelkiismeret elsőbbségét hangsúlyozza mint az élet legfőbb irányítóját. Az embert lelkiismerete irányítja a leghelyesebb úton a mindennapi életben és a választott életben is. Unitárius vallásunk egyik alapvető tétele ez, amelyet hirdetett és oltalmazott fennállásától kezdve, ha kellett áldozatok árán is.

Berde élete során tekintélyes vagyont gyűjtött össze, sok munkával, takarékossgal és nagy bölcsességgel. Annak ellenére, hogy kortársai közül sokan fősvénynek hitték, nem volt az. Nem az anyagi kincsek gyűjtését, hanem azok értelmes felhasználását tartotta elsősorban szem előtt. Felfogása szerint „a vagyon csak arra való, hogy birtokosa általa független legyen és a fölöslegéből jót tehessen.“ Nézete szerint tehát az anyagi javak szükségesek a földi élet fenntartásához, de azokat csupán csak úgy kell nézni, mint eszközöket, amelyek alkalmasok arra, hogy általuk igazabbakká, nemesebbekké váljunk. Szerinte a legfőbb cél nem más, mint egyéni szabadságunk és a jó cselekedetek. Szabadságra szüksége van az embernek azért, hogy teljes önmagát adhassa az életnek; a jó cselekedeteket pedig azért kell gyakorolnunk, hogy Istennek engedelmeskedjünk és embertársainkat egy nemesebb élethez segítsük.

Mint világi ember tudta azt, hogy reá és a világi emberekre hárul egyházunk anyagi gondjainak megoldása. Ismerte egyházunk múltját, az életért való nehéz és áldozatos küzdelmét. Látta azt, hogy ereje az összetartásban és a hívek áldozatkészségében rejlik. Nagy alapítványát nem az összetartás és áldozatkészség feleslegessé tétele érdekében tette, hanem azért, hogy egyházunkat alkalmassá tegye a jézusi kérdésre való feleletadásra: „Mit cselekesztek másoknál többet?“ (Mt 5, 17). Ennek bizonyossága egyik korábbi végrendeletében tett nyilatkozata: „Ha tudnám, hogy csekély vagyonom lankasztólag hat arra az áldozatkészségre, takarékoságra és összetartásra, mely kicsiny egyházunk fennmaradásának századokon át alapját képezte s egyedül lehet ezután is a biztonság forrása, végrendeletemet azonnal megsemmisíteném.“

Így látom Berde Mózes, és amidőn e poharat kezembe veszem, így emlékezem róla: ez az áldott hagyaték, igazi kincs, melyet „sem a rozsda, sem a moly meg nem emészt.“

Hiszem, hogy szelleme és hagyatéka: a lelkiismeret, az ember szabadságához való ragaszkodása, a jó cselekedetekre való törekvés, vallásunk és egyházunk iránti hűség, áldozatkészség, az összetartás és általuk egyházunk élete jövőjének biztonsága megmarad!

Emelem ezt a poharat egyházunk vezetőire, lelkészeire és híveire, és arra, hogy mi mindannyian közös erővel ezt a Berde Mózes-i szellemi hagyatékot megőrizzük és tovább adjuk utódainknak egyházunk élete és hivatásának teljesítése érdekében!

EGYHÁZI ÉLET — HÍREK

Egyházi Képvisező Tanács

Az E. K. Tanács december 1-én tartotta évi 4. ülését, melynek legfontosabb tárgya a Főtanács előkészítése volt. A tárgysorozat rendjén a következő fontosabb jelentések és előterjesztések hangzottak el: jelentés a megelőző ülés óta elnökiileg elintéztett ügyekről, az állandó bizottságok jegyzőkönyveinek bemutatása, előterjesztés a Teológiai Intézet fenntartására és a teológiai hallgatók ösztöndíjai megállapítására, az 1982. évre vonatkozó esperesi vizsgalószerkei jegyzőkönyvek, az 1983. évi egyházköri közgyűlések jegyzőkönyveinek bemutatása, az egyházközségek, esperesi hivatalok és az egyházi központ 1984. évi költségvetésének megállapítása, az E. K. Tanács általános jelentésének előterjesztése.

Egyházi Főtanács

A Főtanács december 10—11-én tartotta évi rendes gyűlését. Megnyitó beszédében dr. Barabássy László főgondnok rámutatott arra, hogy a béke ügye mennyire veszélyeztetett. Kihangsúlyozta, hogy az Unitárius Egyház támogatja hazánk bel- és külpolitikáját, békétörekvéseit, az általános nukleáris leszerelés érdekében. Az elmúlt időben egyházunk az evangélium szellemében tevékenykedett és végezte Isten- és emberszolgálatát.

A Főtanács kiemelkedő tárgysorozati pontja volt dr. Kovács Lajos püspök előterjesztése a Szocialista Demokrácia és Egység Frontja leszerelési- és békefelhívásáról. Az előterjesztést számos főtanácsi tag hozzászólása követte. A Főtanács egyhangúlag csatlakozott a SZDEF felhívásához s erről táviratot küldött Nicolae Ceausescu államelnöknek. Ugyanakkor levelet intézett az Egyesült Államok és a Szovjetunió, valamint több európai ország bukaresti nagykövetségéhez a béke, a leszerelés és a középtávú nukleáris rakéták európai telepítése ügyében.

A továbbiakban dr. Kovács Lajos terjesztette elő püspöki jelentését. Ezt követően elhangzott az Egyházi Képvisező Tanács általános jelentése, valamint a Nyugdíjpénztár működéséről szóló beszámoló. Végül a Főtanács elfogadta az egyházi központ 1984. évi költségvetését.

A Főtanácsi Bizottság általános összegező jelentésének felolvasását követően dr. Gyarmathy Árpád főgondnok záróbeszédében méltatta a fontosabb egyházi eseményeket, megállapítva: „Mindnyájan hitben és lélekben, Egyházunk iránti szeretetben megerősödvé térhetünk vissza otthonainkba.”

A főtanácsi istentiszteleten szombat este Lőrinczi Károly aranyosrákosi lelkész prédikált Ézs 9, 1—5, vasárnap délelőtt pedig Lakatos Gyula homoródkarácsonyfalvi lelkész végezte a szószéki szolgálatot Ézs 11, 1; 9, 5 alapján. Az énekvezérei teendőket mindkét alkalommal Halmágyi Pál bethlenszentmihályi lelkész végezte. A közebeden a hagyományos köszöntőt a Berde-serleggel Balla József, a kolozs-tordai egyházkör felügyelőgondnoka mondta.

Egyházköri közgyűlés

A maros-küküllői egyházkör okt. 8—9-én tartotta évi rendes közgyűlését Dicsőszentmártonban. A gyűlés tárgysorozatán a következők szerepeltek: főhatósági leiratok, az esperes évi jelentése, szórványgondozási, katekizációs, család- és beteglátogatási, valamint a pénztárvizsgáló bizottság jelentése. A legtöbb felszólaló az énekvezérképzés, szószéki szolgálat, az orgonák javítása, az egyházi beszédek tematikája, a hívek ki- és beköltözése, a magyarsárosi egyházközségben felmerült nézeteltérések kérdéseivel foglalkoztak.

Az egyházköri közgyűlés alkalmával szombat este Szén Sándor jobbágyfalvi lelkész 1Móz 8, 21—22 alapján, vasárnap délelőtt pedig dr. Szabó Árpád teol. tanár, az egyházi központ kiküldöttje Mt 5, 13—14 alapján mondott egyházi beszédet.

Lelkeszi értekezletek

A kolozs-tordai és a maros-küküllői egyházkör lelkészei nov. 9-én Marosvásárhelyen értekezletet tartottak dr. Kovács Lajos püspök elnökletével, aki előadást tartott a leszerelés és a béke ügyéről, majd felolvasásra került a Szocialista Demokrácia és Egység Frontja leszerelési- és békefelhívása. Ezt követően számos hozzászólás hangzott el. Az értekezleten a köri lelkészek mellett részt vettek: dr. Erdő János főjegyző, dr. Barabássy László főgondnok, Andrási György előadótanácsos, Inezeffy Károly és dr. Murvay Sámuel felügyelőgondnokok.

A székelykeresztúr-udvarhelyi és sepsiszentgyörgyi egyházkör lelkészei nov. 10-én tartották értekezletüket Székelyudvarhelyen. Dr. Kovács Lajos püspök előadást tartott a leszerelés és a béke kérdéséről, ezután felolvasták a Szocialista Demokrácia és Egység Frontja Felhívását. A lelkészek számos hozzászólással tettek tanúbizonyságot őszinte békeakaratuokról. Az értekezleten részt vettek: dr. Erdő János főjegyző, dr. Barabássy László főgondnok, Andrási György előadótanácsos és Szabó Sándor, a sepsiszentgyörgyi egyházkör felügyelőgondnoka.

Lelkésznevelés

Az 1983—84. tanév I. félévi előadásai a Teológiai Intézetben dec. 20-án fejeződtek be.

A teológiai hallgatók karácsonykor légátusi szolgálatot végeztek egyes egyházközségekben.

Személyi változások

Nyugalomba vonult okt. 1-től, 41 évi szolgálat után Simó Attila nyárádszentmárton-csikfalvi lelkész. Teológiai tanulmányait a kolozsvári Unitárius Teológiai Akadémián végezte 1938—1942. években. Rendes lelkési minőségben működött 1942—1945-ig Kocsordon, és 1946-tól nyugalomba vonulásáig Nyárádszentmárton-Csikfalván. A maros-küküllői egyházkör egyik kiemelkedő lelkészetétől vált meg. Isten áldása legyen további életén.

Kinevezések

Szász Ferenc marosvásárhelyi segédlelkész okt. 1-től áthelyezést nyert az 1. sz. kolozsvári egyházközségbe.

Az 1983-ban végzett teológiai hallgatók a következő egyházközségekbe kaptak gyakorlati segédlelkési kinevezést okt. 1-i hatállyal:

Márkos Ervin Kidébe és a hozzátartozó filiákba és szórványokba, Székely Miklós Csegezbe, Nagy László Marosvásárhelyre és Orbán Fitori Dezső a székelymuzsnai egyházközségbe.

Varga Sándor, volt vadadi segédlelkész, egyhangú meghívás alapján dec. 1-től rendes lelkésznek neveztetett ki a nyárádszentmárton-csikfalvi egyházközségbe.

Buzogány Sándor, iklandi gyakorló segédlelkész dec. 1-től áthelyezést nyert a vadadi egyházközségbe.

Felekezeti teológiai konferencia

A 42. felekezeti teológiai konferencia nov. 24—25. napjain tartotta munkálatait a szebeni Ortodox Teológiai Intézet rendezésében. A konferencia tematikáját képezte: Luther Márton születésének 500. évfordulója és az Egyházak Világtanácsa júl. 24. — aug. 10. között a kanadai Vancouverben tartott 6. Nagygyűlése. Három előadás hangzott el: 1. *Luther Márton és az egyház reformációja ökumenikus nézőpontból.* — előadó dr. Hermann Pitters szebeni evangélikus professzor; 2. *Luther az Ortodox Egyháztól és az Ortodox Egyház Lutherről* — előadó dr. Ioan Ică szebeni ortodox professzor; 3. *Az Egyházak Világtanácsa Vancouver-i 6. Nagygyűlésének kiértékelése* — előadó dr. Emilian Popescu bukaresti ortodox professzor.

Az előadások és az azokat követő hozzászólások méltatták Luther reformációjának történelmi fontosságát, s egyben ökumenikus jelentőségét. Luthertől idegen volt a gondolat, hogy új egyházat alapítson, benne élt és akart élni az egyházban. Tudatában volt a különböző egyházak létének, de ennek ellenére egységet látott

a kereszténységben. Ujjászületést akart a Szentírás értelmében s ennek külső vételeként az egyház megújítását. Korának gyermeke volt, így teológiája is saját korában gyökerezik. Luther a hit hőse, akinek példája számunkra is útmutatás: a semper reformanda nem egyetlen ember vagy kor feladata, hanem minden emberé és minden korszaké, így a miénk is.

Dr. Kovács Lajos püspök hozzászólásában így méltatta a reformátort: „Számunkra Luther életműve azért alapvető fontosságú, mert ő a Bibliát, mint a keresztény hit alapját központi jelentőségűvé tette. Prédikációinak és előadásainak anyanyelven való előadásával példát mutatott egyházunk megalapítójának, Dávid Ferencnek és az azutáni nemzedéknek... A Biblia tanulmányozása tekintetében is új utat nyitott a Biblia könyveinek értékelésével és bírálatával. Ezáltal a tudományos bibliakutatás elindítója lett.”

A Vancouver-i Nagygyűlés, amelynek főtémája „Jézus Krisztus — a világ élete” volt, üzenetében újból hitet tett az élet, mint Isten ajándéka mellett. Az élet a maga teljességében az Istennel való szeretetközösséget tükrözi. De csak akkor élhetjük meg ezt a teljességet, ha az ember is ilyen szeretetközösségben akar élni Istennel, embertársával és a világgal. Ez a teljes élet a társadalmi igazság és a béke megvalósulásában lehet csak valósággá. Napjainkban a háború réme, amelyet a felgyorsult fegyverkezés hoz egyre közelebb, fenyegeti az életet. Egyesíteni kell minden erőt, hogy megállíthassuk a fegyverkezést. Az életet, mely Isten ajándéka, meg kell védeni. A béke fájának gyökere az igazságosság.

Dr. Kovács Lajos a kiértékeléshez hozzászólva ezeket mondta: „Az unitárius egyház hitelvi okokból nem tagja az Egyházak Világtanácsának. De ki szeretném hangsúlyozni, hogy az Unitárius Világszövetség (IARF) programja és munkája az Egyházak Világtanácsa célkitűzéseivel gyakorlatilag nagyon közel áll, vagy azzal azonos.”

A konferencia 2. napjai programját az egységes román állam megalakulása 65. évfordulójának szimpozion képezte. Az előadók hangsúlyozták 1918. december 1. jelentőségét a román nép történelmében és annak hatását az új típusú társadalmi rend és a modern Románia megteremtésében.

A konferencia ismételten bizonyította és erősítette az egyházaink között fennálló testvéri kapcsolatot népünk szolgálatában.

Pályázat

Az E. K. Tanács pályázatot hirdet egyházi énekszövegek írására, illetve a jelenlegi szövegek átírására egy új énekeskönyv szerkesztése céljából. Az énekszöveg-pályázatok 1984. dec. 1-ig küldendők be. A pályadíjat E. K. Tanács állapítja meg.

E. K. Tanács az 1983. nov. 30-i határidővel meghirdetett prédikáció, agenda és imapályázat, valamint a dr. Dakó Bálint főtanácsi tag által kezdeményezett teológiai dolgozatok beadási határidejét 1984. júl. 1-ig meghosszabbítja.

Lelkészeiktató

■ *Sándor Botond* nagyenyedi lelkészt nov. 13-án iktatták be hivatalába. A kinevezési iratot Göncz Mihály alsófelsőszentmihályi lelkész olvasta fel. Benedek Sándor esperes 1Tim 3, 13 alapján iktatta be az új lelkészt, aki 2Tim 2, 22 alapján tartotta meg beköszöntő prédikációját. Ezt követően dr. Kovács Lajos püspök szolgálatát következt, aki Lk 22, 24—27 versek alapján szólt a lelkész és a gyülekezet feladatairól. Dr. Kovács Lajos püspök afiát Benedek Sándor esperes és Vernes Attila keblitanácsos köszöntötték az egyházkör ill. az egyházközség részéről. Az egyházkör lelkészei nevében Szabó Zoltán sinfalvi lelkész mondott beszédet. A testvérelekeztetek üdvözlését Jakab Zsigmond református, Kókai József katolikus és Tocánel Ioan ortodox lelkész tolmácsolták. Az ünnepély után a gyülekezet tagjai és a vendégek szeretetvendégségben vettek részt.

■ *Varga Sándor* nyárádszentmárton-csikfalvi lelkész beiktatása dec. 4-én történt. Kolcsár Sándor esperes beiktató beszéde után az új lelkész tartotta meg beköszöntő prédikációját Mt 5, 48 alapján. Üdvözlések hangzottak el a gyülekezet részéről; az egyházkör nevében Inczeffy Károly felügyelő gondnok, a köri lelkészek nevében pedig Csongvay Attila szentgericei lelkész mondott beszédet. Az ünnepélyen dr. Barabássy László főgondnok képviselte az egyházi központot. Az ünnepély szeretetvendégséggel ért véget.

■ A nagyváradi egyházközség nov. 27-én avatta fel ünnepélyes keretek között új templomát és lelkészi lakását. A nagyváradi hívek az egyetemes egyház, az egyházközségek és lelkészek áldozatkésztségének segítségével vásárolták meg az új épületet. A szószéki szolgálatot dr. Kovács Lajos püspök végezte Mk 6, 30—31 és 1Pt 2, 5 versek alapján. Benedek Sándor esperes beszéde és Boda József helybeli lelkész beszámolója után a gyülekezet és a testvérelekezetek részéről üdvözlések hangzottak el. Az ünnepségen jelen voltak az egyházi központ részéről még dr. Barabássy László főgondnok, dr. Erdő János főjegyző és Andrási György előadó. A felavatási ünnepélyt szeretetvendégség követte.

■ *Smith, Roy*, az angol unitárius egyház főtitkára és az IARF alelnök okt. 8. és 14. között látogatást tett egyházunknál. Vendégünket hazai tartózkodása idején dr. Kovács Lajos püspök és dr. Erdő János főjegyző kísérték. Okt. 9-én vasárnap délelőtt istentisztelet keretében a főtitkár prédikált az ürmösi egyházközségben, este pedig a brassói templomban; közben meglátogatta a nagyajtai és a bölöni egyházközségeket. Másnap a Vallásügyi Hivatal fogadta az angol unitárius egyház főtitkárát. Okt. 11-én vendégünk látogatást tett a Protestáns Teológiai Intézetnél és az Ortodox Érsekségen. A délutáni órákban aranyosmenti egyházközségeket látogatott meg: Torda, Alsófelsőszentmihály, Sinfalva, Várfalva, Aranyosrákos, Kövend és Bágyon. A következő nap az ádamosi, küküllődombói és dicsőszentmártoni egyházközségeket kereste fel, este pedig a marosvásárhelyi templomban prédikált. Okt. 13-án látogatást tett a kolozsvári Evangélikus Püspökségen, majd az egyházi központot kereste fel. Délután a kolozsvári 1. és 2. számú egyházközségeket látogatta meg.

Smith, Roy elutazása előtt kifejezésre juttatta köszönetét egyházunk iránt a meleg fogadtatásért.

■ A Magyarországi Unitárius Egyháznak okt. 15—16. napjain tartott zsinatán részt vettek dr. Kovács Lajos püspök, dr. Kovács Lajosné főtisztelendő asszony és dr. Barabássy László főgondnok. A zsinat a 2. hatéves ciklusra újraválasztotta dr. Ferenc József püspököt és Bartók Béla főgondnokot.

■ A Montpellier-i Protestáns Történelmi Társulat előadásai sorában, dr. André Gounelle teológiai tanár okt. 15-én előadást tartott Dávid Ferencről: *Az erdélyi Dávid Ferenc, a 16. század radikális lelkésze, a türelem apostola és az Unitárius Egyház megalapítója* címen. Az előadó több alkalommal meglátogatta egyházunkat és tagja az IARF-nek.

■ A *vakok Bibliájának* kiadó az N.Sz.K-beli Darmstadt-ban tanácskoztak egy újabb kiadásról. A statisztikai adatok szerint a világon mintegy 42 millió vak ember él. A vakok Braille-írásában eddig 55 nyelven jelentették meg a teljes Szentírást vagy egyes biblia könyveket.

HALOTTAINK

Bálint Albert a székelykeresztúri egyházkör volt felügyelő gondnoka okt. 1-én Rugonfalván elhunyt. Temetésén Báró József esperes szolgált.

Dr. Szent-Iványi Sándor a kolozsvári Unitárius Teológiai Akadémia volt tanára, a Lancaster-i (USA) egyházközség nyugalmazott lelkésze 81 éves korában, okt. 16-án Clinton-ban elhunyt.

Szent-Iványi Sándor 1902. jan. 18-án Marosvásárhelyen született. Teológiai tanulmányait a kolozsvári Unitárius Teológiai Akadémián végezte el és a chicagai Meadville/Lombard intézetben folytatta tanulmányait és szerzett tudományos fokozatot. A kolozsvári egyházközségnek lelkésze, majd a Teológiai Akadémia tanára lett; 1939—1945 között Budapesten szolgált mint lelkész és püspöki helynök. 1945—1947 között a Jamaica Plain, 1951—1955-ig a Sudbury, 1955—1975 között a Clinton és Lancaster egyházközségekben működött mint lelkész. A gyászistentiszteletet okt. 23-án a Lancaster-i templomban tartották.

Dr. Gyulafalvi Tamásné dr. Gyergyay Judit ny. orvos életének 71. évében dec. 27-én Zilahon elhunyt. 1973—1983 között Főtanácsunk tagja volt. Temetésén — a kolozsvári Házsongárdi temetőben — a lelkészi szolgálatot dr. Kovács Lajos püspök és dr. Erdő János főjegyző végezte.

Dr. Kovács Lajos: *Részvétel az evangélium ügyében*. Egyházi beszédek lelkeszeink és hiveink használatára. Kiadja az Unitárius Egyház, Kolozsvár-Napoca, 1983. 231 l.

Dr. Kovács Lajos püspök munkája nemcsak hiánypótló, hanem útmutató is egyben az unitárius életeszmény időszerű Isten- és emberszolgálatban való megélésében.

A kötet az utóbbi harminc esztendőben, különböző alkalmakkor elhangzott prédikációinak egy részét tartalmazza, valamint két temetési beszédet. A kötet három fejezetből áll: I. Egyházi beszédek, mely 27 különböző alkalmakkor elmondott prédikációgyűjtemény; II. Bibliamagyarázatok, összesen 12; III. Temetési beszédek, összesen 2. A kötet gazdagsága és mély tartalma mellett 41 beszéd bizonyít minden értékelésnél is meggyőzőbben. Igen sokatmondó, hogy 49 bibliai textust magyaráz, de úgy, hogy azokból a tudományos igényesség, a bibliakutatás legújabb vívmányainak eredményei sugároznak a legfőbb cél érdekében: élővé tenni a vallássosságot az evangélium szellemében; részt venni az evangélium ügyében; közelebb hozni az embert önmagához, embertársához, társadalmához és gondviselő Istenéhez. Amint a szerző kifejti: „A mi legnagyobb feladatunk a világban az, hogy szüntelenül próbáljuk az örök jézusi parancsolatokat teljesíteni; próbáljunk szüntelenül úgy élni, Istenben olyan gyermeki lélekkel hinni, hozzá úgy imádkozni, felebarátainkat úgy szeretni, az eszméért, a gondolatért úgy helyt állni, amint azt tette Jézus, az ember, a názáreti próféta, és akkor érezni fogjuk, hogy ha minden és mindenki el is hagy életünkben, ő velünk marad örökké. Ecce homo — Íme az ember, őt kövessétek.”

A szerző az előszóban megállapítja, hogy „ezeknek az írásoknak mindenike bibliamagyarázat, mert minden egyházi szolgálatunk alapja a józan ész és a tudományos kutatás eredményeképpen előttünk álló Biblia.” A II. fejezetben ez a kijelentés még hatványozottabban jut kifejezésre, ahol tizenkét bibliamagyarázatot tesz közkincsé.

A bibliamagyarázatok jellegzetessége a tudományos bibliakutatás legújabb vívmányainak figyelembe vétele és azoknak a mindennapi életbe való átültetése. Így pl. a gonosz szolga példázata magyarázatának konklúziója: „A gonosz szolga példázatából tanuljunk igaz emberséget, tanuljunk embertársainknak a Jézus szellemében megbocsátani, hogy így a mennyei Atya igaz gyermekeivé és embertársainknak valódi felebarátaivá válhassunk.”

A temetési beszédek — dr. Kiss Elek püspök és dr. Mikó Imre főgondnok gyászszertartásán hangzottak el.

A könyv ismertetése helyett annak gazdag tartalma beszél. Kiemeljük azt is, hogy a szerző gördülékenyen, szép gondolati füzésekkel, minden idegen kifejezéstől mentesen fejezi ki mondanivalóját. Így nemcsak a vallási, hanem az anyanyelvi művelődésnek is értékes műve.

Hisszük, hogy ez a könyv lelkeszeinknek és hiveinknek hasznos útmutató marad az istenfűség eszményének követésében, és segít elmélyíteni és megerősíteni hitünket, hogy teljesebb emberként vehessünk részt hivatásunk megélésében az evangélium ügyében.

Rezi Elek

A 16—17. századi erdélyi magyar memoáriróadalom sajátos termékei kerülnek e kötetben az olvasó asztalára — krónikák, naplók, önéletírások, emlékirások. Személyes történeti művek, kor-dokumentumok, melyekben emberi magatartások, eszméiségek, gondolkodásmódok is kifejezésre jutnak.

A kötet emlékirói a politikai és művelődési élet vezetői, kancellárok, főpapok az események résztvevői és irányítói, vagy éppenséggel áldozatai. Számszerint 26 emlékiró szemelvényes munkája vall a szentanúk meggyőző hitelességével, a kor politikai és eszmei történéseinek különböző eseményeiről. E kor eszmeiségének elsődleges meghatározója a reformáció jelentkezése és elterjedése Erdélyben. Ennek a következménye, hogy az emlékiratokban a politikai, gazdasági, társadalmi események mellett fontos helyet kapnak a vallási mozgalmak és ezekkel összefüggő események. Hadd soroljuk fel izelítőképpen néhány emlékirat szerzőjének nevét és munkáik egyházunkat is közvetlenül vagy közvetve érintő tárgyát. *Mindszenti Gábor* az öreg Zápolya János király jellemrajzát, végnapjait és halálát írja le a szemtanú hitelességével, valamint János Zsigmond születését. *Borsos Sebestyén* krónikája értékes feljegyzést tartalmaz az 1564. évi enyedi zsinatról, *Veranics Antal* és *Forgách Ferenc* emlékiratai Martinuzzi György váradai püspök és Erdély vezető politikusa életéről és haláláról nyújtanak értékes adatokat.

Figyelemre méltóak azok az emlékiratok, melyek egyházunk patrónusa, János Zsigmond humanista műveltségű személyét méltatják. *Kocsárdi Gálfi János* rab-ságban írt önéletírásának első felében János Zsigmond értékes jellemrajzát nyújtja: „Jó és dicséretes fejedelmünk vala, igazságban és törvénytörő való dologban gyönyörködik... sok jámborokat más országból béhoz... jámbor tanácsinak tanácsán jár; az eszes embereknek becsületek vala nála...“ *Bethlen Farkas*, János Zsigmond halála utáni időszakról ad részletes tudósítást. A történeti eseményekből néhol általános érvényű erkölcsi következtetéseket von le: „Erősebb az, aki saját magát, mint aki a legerősebb várat legyőzte, ennél magasabban nem is járhat az erény.“

Bethlen Gábor nemzetségéről, tetteiről és uralkodásáról *Keserűi Dajka János* és *Bojthi Veres Gáspár* emlékiratai nyújtanak részletes adatokat.

A kötet értékét növeli a tárgyilagos szemlélet, mely pl. érvényre jut János Zsigmond személyével és a radikális reformációval kapcsolatban. Az 1568-as tordai országgyűlés határozatát is majdnem teljes egészében idézi, mint e kor Erdélyének az emberi szellem és lelkiismeret szabadságáért tett legnagyobb megvalósítást.

Kovács Gy. István

CUPRINSUL • CONTENTS

În apărarea vieții • For the Protection of Life	211
Ziua Republicii • The Republic Day	214
Dr. Lajos Kovács: În slujba Bisericii • In the Services of Church	216

STUDII • STUDIES

Dr. János Erdő: Etica lui Iisus • The Ethical Teachings of Jesus .	227
Dr. Hermann Pitters: Martin Luther — propovăduitorul libertății creștine • Martin Luther, the Preacher of the Christian Li- berty	239
István Kovács: Iona, profetul • Jonah, the Prophet	244
István Dávid: Să ocrotim și îngrijim orgele noastre • The Mainte- nance of our Organs	246

LUCRĂRI OMILETICE • SERMONS

Roy Smith: Sintem un singur trup • We all Are Members of one Body	252
Attila Csongvay: Cred în viața veșnică • I Believe in the Eternal Life	254
Pál Halmágyi: Încrede-te în Domnul • Trust in the Lord and Do Good	256
Ferenc Bálint: „Pregățiți calea Domnului“ • Prepare a Way for the Lord	258
István Kovács: Voia lui Dumnezeu este sfințirea noastră • You Should Be Holy	260
Gyula Lakatos: Domn al păcii • Prince of Peace	262
József Balla: Pe urmele lui Mózes Berde • On the Footsteps of Mózes Berde	264

VIAȚA BISERICESCĂ ȘI ȘTIRI • CHURCH LIFE — NEWS .	266
---	-----

RECENZII • BOOK REVIEWS	270
-----------------------------------	-----

Colectivul de redacție — Editors

Președintele și redactor responsabil: dr. Lajos Kovács episcop, membrii: dr. János Erdő (redactor responsabil adjunct), dr. Árpád Szabó, Dezső Szabó (redactori), György András și Lőrinc Mikó.

INTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ CLUJ, Mun. Cluj-Napoca c-da nr. 3019

